

T.C.

**ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
İSLÂMÎ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE MÜSLÜMAN AHLÂKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Filiz AKKOÇ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

ANKARA- 2019

T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
İSLÂMÎ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE MÜSLÜMAN AHLÂKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Filiz AKKOÇ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmza

.....
.....
.....

.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:

ÖZET

Ahlâk; davranış, kural, kalıp ve biçimleriyle kişisel ve toplumsal düzeyde geçerliliği kabul edilmiş olan değer yüklü bir sistemdir. Bu değer yüklü sistemin içeriği belirli etmenlerin bağlamında şekillenmektedir. İlgili etmenler içerisinde ayrıcalıklı bir konum teşkil eden din ise ilke ve esaslarını, toplumsal düzeyde ahlâk sistemi ile kaim kılmaktadır. Dolayısıyla tabiatları itibarıyla mündemiç olan bu iki sistem üzerinden konuşulacak olursa ahlâktan bağımsız bir dindarlığın teorik düzlemde karşılığı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, pratik düzlemde çağlar boyunca dinin, ahlâk sistemi üzerindeki rolleri de tartışılmalıdır. Özellikle modernleşme sürecindeki değişim ve gelişmelerin etkisiyle ahlâk sisteminin menşei ve ilkelerine dair birçok düşünür, filozof ve sosyolog farklı fikirler öne sürmüş ve söz konusu fikirler de başta Batı toplumlarında olmak üzere toplumsal düzlemde pratik yansımalarını bulmuştur. İlgili tartışmalar bağlamında Rasim Özdenören, toplumsal düzlemde etkisini sürdüren ve sürdürmekte olan bu din ve ahlâk sisteminin içkin doğasını aşkın boyutlarıyla “Müslüman Ahlâkı” çerçevesinde eserlerine yansıtmış ve işlemiştir. Bu çalışmada ise toplumsal düzlemde din ve ahlâk sistemlerinin bütünleşik boyutları ve modernizmin getirdiği toplumsal değişim sonuçları bağlamında “Müslüman Ahlâkına” dair özgün yaklaşım ve yorumlarda bulunan Özdenören’in eserlerindeki anlatımlar ele alınmıştır. Bu eserler ve anlatımlar dokümantasyon yöntemiyle incelenerek, din sosyolojisi perspektifinde anlayıcı yaklaşımla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, İslâm Ahlâkı, Takva, Tasavvuf, Maneviyat, Özdenören, Müslüman Ahlâkı, Modernleşme

SUMMARY

Morality is a value-laden system that has been accepted to be valid at the personal and social level with its behavior, rules, patterns and forms. This value focused system is shaped by certain factors. Religion, which holds a privileged position among the related factors, perpetuates its principles permanent within the moral system at the social level. Therefore, if we talk about these two systems which are inherent in nature, there is no theoretical equivalent of religion independent from ethics. On the practical level, however, the role of religion on the moral system has been discussed throughout the ages. Many thinkers, philosophers and sociologists have put forward different ideas about the origin and principles of the moral system, especially with the effect of changes and developments in the modernization process, and these ideas have found practical reflections on the social level, especially in Western societies. In the context of related discussions, Rasim Özdenören has reflected and processed the inherent nature of this religious and moral system, which continuingly have influence on the social level, in the framework of “Muslim Morality” with transcendent dimensions. In this study, in the context of the integrated dimensions of religious and moral systems on the social level and the results of social change brought about by modernism, the expressions in Özdenören's works which make original approaches and interpretations about “Muslim Morality” are discussed. These works and narratives were examined with the documentation method and analyzed with a comprehensive approach from the perspective of religion sociology.

Keywords: Morality, Islamic Morality, Taqwa, Sufism, Spirituality, Özdenören, Muslim Morality, Modernization.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
------------	---

İÇİNDEKİLER	iii
-------------------	-----

ÖNSÖZ	vii
-------------	-----

GİRİŞ	1
-------------	---

a. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
b. Araştırmanın Amacı	4
c. Araştırmanın Yöntemi	4
d. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	5

1.BÖLÜM	6
---------------	---

RASİM ÖZDENÖREN'İN HAYATI VE KİŞİLİĞİ	6
---	---

1.1. Kısaca Hayatı	6
--------------------------	---

1.2. Hayat Kronolojisi	6
------------------------------	---

1.3. Yazarlığının 50. Yılı	9
----------------------------------	---

1.4. Kişiliği	10
---------------------	----

1.5. Düşünce Dünyası	11
----------------------------	----

1.6. Eserleri	15
---------------------	----

1.6.1. Hikâye Kitapları	15
-------------------------------	----

1.6.2. Deneme Kitapları	18
-------------------------------	----

1.6.3. Öyküleri	23
-----------------------	----

1.6.4. Romanları	23
------------------------	----

1.6.5.Çeviri Kitapları	24
------------------------------	----

2.BÖLÜM	25
RASİM ÖZDENÖREN’DE MÜSLÜMAN AHLÂKI	25
2.1. Din ve Toplum Bağlamında Ahlâk.....	25
2.1.1.Ahlâkın Anlamı	25
2.1.2.Ahlâk Sosyolojisi.....	25
2.1.3.Din, Ahlâk ve Toplum Arasındaki İlişkiler	26
2.1.4. Din, Ahlâk ve Toplum İlişkisine Dair Farklı Yaklaşımlar	28
2.1.4.1. Gazali.....	28
2.1.4.2.İbn Haldun.....	31
2.1.4.3.Descartes.....	34
2.1.4.4.I.Kant.....	35
2.1.4.5.A.Comte.....	37
2.1.4.6.E.Durkheim.....	39
2.1.4.7.M.Weber.....	41
2.1.5.Değerlendirme	42
2.2. Özdenören’de Müslüman Ahlâkının Manası.....	44
2.2.1. Müslüman Ahlâkı Kavramı	44
2.2.2. Erdem, Ahlâk, Takva ve Allah Rızası	47
2.2.3. Özdenören’de Ahlâk ve Din	50
2.2.4. İnsan, İnsanın Değeri ve Ahlâk	51
2.2.5. Müslüman ve Manevi Değerler	54
2.2.6. Değişme, Çözülme ve Ahlâk	55
2.2.7. Yabancılaşma ve Yalnızlık.....	58
2.2.8.Kendine Dönüş ve Ahlâk.....	60
2.2.9. Tasavvuf, Ahlak ve Aşk	63
2.3. Özdenören’de Müslüman Ahlâkının Temel Nitelikleri.....	72

2.3.1. Zulme Karşı Durmak ve Hicret	72
2.3.2. Cemaat Oluşturmak	74
2.3.3. Şükretmek ve An İçinde Yaşamak	75
2.3.4. Devlet Yönetiminde Ahlâklı Olmak	76
2.3.5. Zekât Vermek ve Faizden Kaçınmak	77
2.3.6. Örtünmek	78
2.3.7. Batıl İnançlardan Arınmak	79
2.3.8. İnançta Şüpheden Uzak olmak	80
2.3.9. Ölümü Anmak ve Ahlâklı Yaşam	80
2.3.10. Faydasız İlimden Uzak Durmak	81
2.3.11. Kardeşlik ve Gıybetten Uzak Durmak	81
2.3.12. İslâmi Bilinç Taşımak	83
2.3.13 Kalp Temizliği ve İbadet	84
2.3.14. Oruç Tutmak	85
2.3.15. Dürüstlük, Doğruluk ve Dostluk	85
2.3.16. Edep ve Haya	86
2.4.Özdenören’de Ahlâkça İstenilmeyen Nitelikler	87
2.4.1.Zillete Düşmek	88
2.4.2.Nankörlük	89
2.4.3.Hasetlik	89
2.4.4.Kibirlilik	90
2.4.5. Müstehzilik ve Koğuculuk	90
2.4.6. Utanmazlık	91
2.4.7.Açgözlülük	91
2.4.8.Kurnazlık	92
2.4.9. Kaypaklık	92
2.5. Özdenören’de Modernizmin Sorunları ve Müslüman Ahlâkı	93
2.5.1.Modernizm ve Devlet	95

2.5.2. Modernizm ve Kanaatkârlık	95
2.5.3. Modernizm ve Din.....	96
2.5.4.Modernizm, Teknoloji ve Dijital Ahlâk	97
2.5.5. Modernizm ve Küreselleşme	99
2.5.6. Modernizm ve Kapitalizm	100
2.5.7. Modernizm ve Sevgi Eksikliği	101
2.5.8.Modernizm ve Eğitim Ahlâkı	102
2.5.9.Modernizm, Siyaset Ahlâkı ve Topluma Yansımaları	103
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	108

ÖNSÖZ

Toplumsal düzeni tesis eden kurallardan müteşekkil olan ahlâk sistemi, toplumsal kurumlar içerisinde önemli bir konuma sahiptir. İlgili konumunu tüm toplumlarda koruyarak ve günümüze kadar belirli ilkeler etrafında şekillenerek güçlü etkisini göstermiştir. Söz konusu ilkelerin en önemli menşei olması itibariyle din de toplumsal düzlemde bir ahlâk sistemini ifade etmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki din ve ahlâkın bu iç içe doğası, Din Sosyolojisi disiplininin çalışma alanları içinde önemli bir yere sahiptir.

Bu tezde ele alındığı üzere tanınmış edebiyat ve fikir insanı Rasim Özdenören'in din ve ahlâk etkileşimi bağlamında toplumsal etkenler ve aşkın değerler üzerine temellendirdiği “Müslüman Ahlâkı”na yaklaşımı özgün bir değer taşımaktadır. Bu çalışma Özdenören'in din, ahlâk ve toplum ilişkileri bağlamında “Müslüman Ahlâkı”na dair yaklaşımının sunacağı özgün açılım imkânlarını eserlerindeki anlatımları üzerinden sosyolojik yansımalarıyla deskriptif olarak tespit edebilme ve anlama gayesi etrafında şekillenmektedir. Bu gaye ile Din Sosyolojisi literatürüne mütevazı bir katkı hedeflenmektedir.

Uzun bir aradan sonra eğitim hayatına başlamak, tez çalışmam süresince birtakım güçlükler yaşamama neden olmuştur. Ancak her zaman anlayışıyla ve derin bilgisiyle motivasyonumu arttıran, tez konusunun belirlenmesinden son haline gelmesine kadar her aşamada görüş ve yönlendirmeleriyle büyük destek sağlayan danışmanım Prof. Dr. Ejder Okumuş hocama teşekkür eder, içtenlikle saygılarımı sunarım. Ayrıca çalışmalarında desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Latif Tokat beye; tezin son hale gelmesinde bilhassa yaptığı okuma ve düzeltmelerle destek olan araştırma görevlisi Recep Bayyigit beye çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışma evrelerimde bana yardımcı olan canım kızlarım Nermin ve Sevde'ye, fedakâr eşim Av. Kadir Akkoç'a da teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

a. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Türkçede ahlâk olarak kullanılan kelime, Arapça hulk kelimesinin çoğuludur. “Ahlâk, kelime olarak huy, mizaç, tabiat, seciye, karakter ve alışkanlık gibi anlamlara gelir. Terminolojik anlamda ise ahlâk, akıl sahibi kişinin iradî olarak, yani kendi özgür iradesiyle bilerek yaptığı davranışları; insanın karakter yapısını, neyi yapıp neyi yapmayacağını belirleyen, insanın yaptıkları hakkında iyi ve kötü şeklinde değerlendirmelerde bulunulmasını sağlayan kurallar bütünü ve değer yargıları sistemini ifade eder. Daha kısa ifade etmek gerekirse, ahlâk, insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarıdır.” (Okumuş, 2018: 203). Belirtmek gerekir ki gündelik dilde ahlâk, oldukça farklı yerlerde farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Gündelik hayatta yoğun olarak ahlâk kelimesi kişinin karakter yapısını, huyunu ve yerleşik değer yargıları ile tutumlarının toplamından oluşan davranışlarını ifade etmek amacıyla kullanılır. Kişinin genel olarak huyu, karakteri ve yerleşik değer yargıları iyi ise ahlâklı olmayı, değil ise ahlâksızlığı ifade eder (Demir, 1997: 9). Bu çalışma kapsamında ahlâk sistemi bir olgu ve kavram olarak gündelik yaşamın, toplumsal hayatın ve kişisel değer yargılarına bağlı davranışların bir belirleyicisi olarak ele alınmaktadır.

Anlaşıldığı üzere ahlâk sisteminde belirli değerlerin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Söz konusu değerler küresel bağlamda genel geçer bir nitelik taşımaktadır. Dürüstlük, yardımsever olma, işini doğru yapma, çalmama gibi ahlâk değerleri tüm toplumlar ve insanların kabul ettiği değerlerdir ve bu nedenle de üst ahlâki değerler olarak izah edilirler. Bu ve benzeri değerler toplumdan topluma fazla değişiklik göstermezler. Bu değerlerin genel geçer oluşu insanın doğuştan getirdiği özelliklerle açıklanır (Heyet, 1995: 55). Doğuştan getirildiğine inanılan bu üst ahlâk değerleriyle birlikte, kültürden kültüre değişiklik gösteren daha detaylı davranış kalıpları ve ahlâk kuralları bulunur. Toplumsal yaşamı belirlemede çok ciddi rolü olan bu değerlere “alışılmış değerler” denir. Toplumun sosyokültürel yapısı bu değerleri oluşturan en önemli etkidir. Üst ahlâki değerler dünya üzerinde toplumdan topluma çok da

değişmezken alışılmış değerler, her topluma ve kültüre göre farklılık gösterebilir (Heyet, 1995: 55-56). Üst ahlâki değerlerin toplumsal yaşamı ve kişisel davranışları düzenlemeye yetmediği yerlerde, kültür ve daha manevi bir güç olarak din devreye girer.

Toplumsal yaşamın düzenlenmesi söz konusu olduğunda ilgili ahlâki değerlerde din ve kültürün etki düzeyleri de tartışılmalıdır. Nitekim bazı düşünür ve bilim insanları, modern yaklaşımlarla toplumun ve ahlâkın düzenlenmesinde dine gerek bulunmadığını, modern toplumların artık kendi ahlâki değerlerini oluşturup, uygulayabileceğini savunurlar. Laik ahlâk adı verilen bu yaklaşımda çağlar boyu ahlâki değerlerin ediniminde dinin büyük etkilerinin olmasıyla beraber günümüzde artık ahlâkın toplumsal düzeyde bilimsel olarak ele alınabileceğini ortaya atmışlardır. Modernleşme süreci bağlamında ele alınacak olursa 1880’lerde Avrupa’da vücut bulan bu düşünceler oldukça geniş kitlelere yayılmış ve gündelik yaşama uyarlanmıştır (Sartre, 1997: 70). Diğer fikir akımlarında da dinlerin, toplumsal ahlâk üzerindeki belirleyici ve düzenleyici etkisi kabul edilmektedir. Söz konusu düşünce ve fikir akımları bağlamında en bağdaştırıcı yaklaşım ise din, kültür ve ahlâkı bölünmez bütünlükler olarak ele alan yaklaşımlardır.

İlgili düzenlemeler bağlamında hukuk yapısı da sıkça gündeme gelmektedir. Hukukî sistemler, toplumsal yapıları düzelterek ve suç oranlarını azaltarak doğru davranışı korumak amacı gütmektedir. Ahlâk konusunda ise hukuk, yeterli bir yaptırım veya teşvik aracı olmamaktadır. Çünkü hukuksal kurallar daha çok cezalandırma ve suçu azaltma amacına hizmet etmektedir. Bununla birlikte hukuksal kuralların, insanın bireysel düzeyde her davranışını yönlendirmesi ve gündelik hayatı tüm incelikleriyle düzenlemesi mümkün olmamaktadır (Tillich, 2006: 31).

Tüm açıklamalardan anlaşılmaktadır ki tartışmalarıyla beraber din, ahlâkı ve toplumu yönlendiren hala önemli bir güç ve kaynaktır. Dinin ahlâk üzerindeki bu etkin gücü, toplumsal ve kültürel unsurları da etkileyerek yön vermektedir. Bu minvalde İslâm düşüncesi de ahlâk sisteminin içeriğini belirleyen ilke ve esaslar bütününe vaz’ etmektedir (Bkz. Okumuş, 2018).

Rasim Özdenören'in eserleri toplumun bütün kurumlarına ait ahlâki değerlerdeki yozlaşmayı ve modernizmin getirdiği toplumsal değişmeyi konu edinmekte ve yazdığı eserlerle toplumun ahlâki sorunlarına dikkat çekmektedir. Bu tez çalışmasında ilgili eserlerinde yer verdiği anlatımlardan yola çıkarak, din ve ahlâk etkileşimine bakış açısı çerçevesinde “Müslüman Ahlâkı” kavramı ve olgusuna yaklaşımı irdelenmektedir.

Özdenören'in İslam inancı ve Müslüman Ahlâkı çerçevesinde eserlerinde konu edindiği temel problematikler ele alınacak olunursa; genel anlamıyla modern dünyanın toplumsal yaşamında, dinin gündelik hayatın dışında tutulması yönünde bir eğilim görülmektedir. Toplamların değerlerine yön verecek ahlâki normlar ve dinlerin ahlâk yorumu şiddetli bir buhran yaşamaktadır. Bu durumun davranışa yansımaları, toplum düzeninde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Modern dünyanın bu sıkışmış ve başka bir aşamaya evrilmenin eşiğinde Özdenören, anlatımlarıyla Müslüman ahlâkına farkındalık oluşturacak bir bakış açısı getirmektedir. Söz konusu bakış açısı çerçevesinde çağımızda Müslümanlar, inandığı değerler ile bulunduğu toplumsal yapının değerleri arasında farklılıklar olduğunu tespit etmektedirler. İnandığı dinin ilkelerinden farklı yaşamak zorunda kalan Müslümanlar, elbette psikolojik, sosyolojik ve ahlâki problemlerle karşılaşmaktadırlar.

Bu bağlamda Özdenören'e göre çağın problemi ahlâk problemidir. Ahlâk düzelirse, toplumun tüm kurumları düzelecektir. Bu düzelme önce kişinin kendi içinde başlayacaktır. Kişi, kendi içinde düzeltme işlemi başlatmak için gereken gücü, inandığı dinin değerlerinde bulacaktır. İnandığı dinin değerleri ahlâki anlamda diriliş başlatacaktır. “Müslüman Ahlâkı”, toplumsal hayatta etkin gücü ile daha yaşanılır bir dünya oluşturacaktır. Ahlâkın temeli ona göre takvadır. Ahlâki anlamda kişinin “Müslümanca yaşayabilmek” için takva kavramını doğru bir şekilde anlaması ve hayatında uygulaması gerekmektedir. Takva dinî bir kavramdır. “Müslüman ahlâkı” takvalı olmayı zorunlu kılmaktadır. Özdenören'in eserlerinde takva, Kur'an ve sünnetin sunduğu bilgi perspektifinin tasavvuf birikimi ekseninde bireysel ve toplumsal yaşamda tatbikine yönelik açıklanmaktadır. Böylece takvaya ulaşan insan hem kendini hem de çevresini yeniden yorumlayarak “Müslüman Ahlâkını” yaşamına uygulayabilecektir.

Bu araştırmada Özdenören'in "Müslüman ahlâkına" yaklaşımı din sosyolojisi perspektifiyle ele alınmakta, anlaşılma ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Gerçekten de Özdenören'in din ve ahlâk etkileşiminde önemli bir açılım imkânı olarak sunduğu "Müslüman Ahlâkı" toplumsal boyutları itibariyle din sosyolojisi disiplini bağlamında incelenmesi gereken bir çalışma alanını teşkil etmektedir. Bu çalışmada da bu yapılmak istenmektedir.

Çalışmanın konusu, belirtildiği şekliyle özgün ve önemli bir alan olarak gözükmektedir. Şüphesiz daha önce de Özdenören hakkında bazı çalışmalar mevcuttur. Nitekim yapılan literatür taramasında Özdenören'e dair makalelere ve edebiyat alanında tez çalışmalarına rastlansa da Özdenören'in Müslüman Ahlâkına getirdiği yaklaşım hakkında herhangi bir tez çalışmasının olmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu araştırma ile din sosyolojisi literatürüne mütevazı bir katkı yapılmış olacaktır.

b. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ahlâk alanında ciddi krizlerin yaşandığı modern dünyada ahlâka İslam özelinde din perspektifinden yorumlar getiren Rasim Özdenören'in Müslümanlık bağlamında ahlâk görüşünü din sosyolojisi ekseninde incelemek ve anlamaya çalışmaktır. Bu amaçla yapılan çalışma ile genel olarak ahlâkî planda din sosyolojisi çalışmalarına katkı sunmak da hedeflenmektedir. Çalışmada belirtilen amaç ve hedef çerçevesinde "Müslüman ahlâkı" kavram ve yaklaşımın ahlâk olgusu içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada Özdenören'in eserleri incelenip, yorumlanarak; din, ahlâk ve toplum ilişkisi odağında Müslüman ahlâkına getirdiği yeni bakış açısı analiz edilmektedir.

c. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, Özdenören'in eserlerinde yer verdiği din, toplum ve ahlâk ilişkilerine dair temalar, "Müslüman ahlâkı" kavramsallaştırması temelinde nitel ve anlayıcı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu inceleme yapılırken çalışmanın dokümantasyon boyutu çerçevesinde konuyla ilgili makale ve kitaplara başvurulmuş olup Özdenören'in

Müslüman ahlâkı kapsamındaki yaklaşımları sosyolojik çerçevede irdelenmektedir. Yöntem bağlamında belirtmek gerekir ki, çalışmanın verileri değerlendirilip analiz edilirken yeri geldikçe karşılaştırmalar da yapılmaktadır.

Araştırma tamamlanma sürecine geldiğinde araştırmacı, tez konusunu konuşmak ve tartışmak üzere Rasim Özdenören ile bir görüşme de gerçekleştirmiştir. Bu görüşme, danışmanım Ejder Okumuş'un planlamasıyla ve Özdenören'den randevu alması sonucunda 22 Ekim 2019 tarihinde Salı günü saat 20.30-23.00 arasında evinde gerçekleşmiştir. Görüşmeye Danışman ve İslami İlimler Fakültesi Din Sosyolojisi araştırma görevlisi Recep Bayyigit ile birlikte gidilmiştir. Görüşmede konuyla ilgili sorular sorulmuş ve o sorular ekseninde Müslüman ahlâkı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu görüşmeyle araştırmacı, Özdenören'in konuya yaklaşımına dair tespitlerinde önemli isabetlerde bulunduğunu görmüş ve bazı noktalarda da eksikliklerini fark etmiş, bunun sonucunda da o eksiklikleri tamamlama yoluna gitmiştir.

d. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma, Rasim Özdenören'in eserlerinden hareketle "Müslüman ahlâkı" olgusuna yaklaşımını ele almaktadır. Dolayısıyla çalışma Rasim Özdenören'in eserlerinde "Müslüman ahlâkı" ile sınırlıdır. Zaman olarak Eylül 2018'dan Ekim 2019'a kadar 14 aylık bir süre planlanmış ve bu süre zarfında tez tamamlanmıştır.

Araştırma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Rasim Özdenören'in hayatı, kişiliği, düşünce dünyası ve eserleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise öncelikle teorik düzlemde genel olarak din ve toplum bağlamında ahlâk konusu incelenmektedir. İkinci bölümün bu kısmında yeri geldikçe ele alınan düşünür, filozof ve sosyologların ahlâk görüşleri Rasim Özdenören'le karşılaştırılarak veya Rasim Özdenören'in düşünceleri bağlamında ele alınarak asıl tez konusunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu kısımdan sonra doğrudan Rasim Özdenören'in "Müslüman Ahlâkı"na yaklaşımına odaklanılmaktadır.

1.BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'İN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. Kısaca Hayatı

1940 yılında Kahramanmaraş'ta doğan Rasim Özdenören ilkokulu, ortaokulu ve liseyi Malatya, Tunceli, K. Maraş gibi doğu ve güney şehirlerinde tamamladı. İ.Ü. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nü (1964) ve İ. Ü. Hukuk Fakültesi'ni (1967) bitirdi. Avukatlık stajını Ankara Barosu'nda tamamladı. 1967 yılında Devlet Plânlama Teşkilatı'na araştırmacı olarak girdi. Devlet Plânlama Teşkilatı'nda görevini sürdürürken İktisadî konularda araştırmalar yapmak üzere Şubat 1970'de ABD'ye gönderildi. 1971 Eylül'ünde III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlık çalışmalarına katılmak amacıyla yurda döndü. Eylül 1972'de başladığı askerlik görevini Mart 1974'te Şırnak'ta tamamlayarak DPT'deki görevine yeniden başladı.

1978 Mayıs'ında kendi isteğiyle memuriyetten ayrılarak Yeni Devir gazetesinde kültür, eğitim, iletişim konularında günlük yazılar yazdı. Mayıs 1980'de DPT'deki uzmanlık görevine yeniden döndü. Eylül 1984'te Devlet Plânlama Teşkilatı'nda Genel Sekreter Yardımcılığına, Ocak 1988'de de Genel Sekreterliğe getirildi. 2005 yılında devlet memurluğuna noktayı koyan Özdenören; Türk öykücülüğünün ve deneme yazarlığının gelmiş geçmiş, en usta kalemlerinden biri olarak temayüz etmiştir.

Çok Sesli Ölüm ve Çözülme adlı hikayeleri TV filmi yapılmış; bunlardan ilki Uluslararası Prag TV filmleri yarışmasında Jüri özel ödülünü almıştır (Özdenören, 2014d:1).

1.2. Hayat Kronolojisi

1940: Maraş'ta doğar.

1949: Babasının tayini çıktığı için Malatya'ya giderler. Beş yıl bu şehirde kalırlar. Okuma zevkini Malatya'da kazanır.

1954: Yeni bir tayinle Tunceli'ye giderler. Bir arkadaşına ait Ömer Seyfettin külliyyatını okuyup bitirir.

1955: Mayıs ayında babasının Bayındırlık İl Müdürlüğü görevinden emekli olmasıyla Maraş'a döner. İlk kalem denemesi sayılabilecek bir kompozisyon yazar. Maraş Lisesine kayıt yaptırır. Okula kayıt yaptırırken kendisine Hamle dergisi verilir. Sınıfında Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Sait Zarifoğlu ve Ali Kutlay gibi öğrenciler vardır.

1956: İlk öykü denemeler Varlık dergisine abone olmasıyla başlar.

1957: ilk edebi eseri, Varlık dergisinin Ocak sayısında "Akar Su" adlı öyküsü olarak yayımlanır.

1958: Liseden mezun olur. İstanbul/Eyüp'e baba ocağına gider. Hukuk Fakültesine kaydolar.

1962: Mart ayında Sezai Karakoç'la tanışır. İktisat Fakültesine bağlı Gazetecilik Enstitüsüne yazılır. Dostoyevski'yi okumaya başlar.

1964: Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirir.

1965: Mehmet Şevket Eygi'nin sahibi olduğu, Yeni İstiklal gazetesinde sanat-edebiyat sayfasının editörlüğünü yürütür. Edebiyat dünyasında tanınmaya başlar.

1966: Diriliş dergisinde öyküleri yayımlanır.

1967: Hukuk Fakültesi'nden mezun olur. İlk kitabı Hastalar ve Işıklar yayımlanır. Avukatlık stajını yaparken, DPT'de uzman yardımcısı olarak çalışmaya başlar.

1969: Nuri Pakdil'in yönetiminde çıkan Edebiyat dergisinin kurucu yazarlarından olur.

1970: Bir bursla Kalkınma İktisadı üzerine yüksek lisans yapmak üzere ABD’de iki yıl kadar kalır. Türkiye’de hükümete muhtıra verilince eğitimi yarıda kalır. Dönüşte askerliğini yapar.

1971: Evlenir.

1973: Çözölme adlı öykü kitabı yayımlanır.

1974: Çok Sesli Bir Ölüm yayımlanır.

1975: Bakanlık müşaviri olarak Kültür Bakanlığına geçer. Nuri Pakdil ile anlaşmazlığa düşerler.

1976: Aralık ayında, Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Akif İnan, Alâeddin Özdenören, Nazif Gürdoğan ve Hasan Seyithanoğlu’yla birlikte “Mavera dergisi” ni çıkarmaya başlar.

1977: Nisan’da Yeni Devir gazetesinde günlük yazılar yazmaya başlar. Deneme türündeki ilk eseri olan İki Dünya’yı yayımlar.

1978: Kültür Bakanının bir konuşmasına tepki göstererek DPT’den istifa eder.

1979: Gül Yetiştiren Adam’ı yayımlar.

1980: DPT’ye geri döner.

1983: Öykücülüğünde farklı bir döneme işaret eden Denize Açılan Kapı’ yı yayımlar.

1984: Denize Açılan Kapı dolayısıyla kendisine TYB tarafından yılın öykücüsü ödülü verilir.

1987: Yakın arkadaşı Cahit Zarifoğlu vefat eder. Ruhun Malzemeleri adlı deneme kitabıyla TYB’nin deneme ödülünü alır.

1996: Uzun yıllar sonra Kuyu adlı öykü kitabını yayımlar.

2000: Can dostlarından biri daha, Mehmet Akif İnan vefat eder.

2003: İkiz kardeşi Alâeddin Özdenören'i son yolculuğuna uğurlar.

2005: Emekli olur.

2006: 50. sanat yılını kutlar.

2008 : Karaman Belediyesi kendisine Türkçeyi Güzel ve Doğru Kullanan Edebiyatçı Ödülünü verir.

2008 : Yunus Emre Vakfı Mütevelli Heyeti üyeliğine seçilir.

2008: Yedi Güzel Adam'dan birini daha, Erdem Bayazıt'ı kaybeder.

2009: En hacimli deneme eserlerinden biri olan Siyasal İstiareler yayımlanır.

2009: İmkânsız Öyküler adlı hikâye kitabını yayımlar.

2009 : TBMM Üstün Hizmet Ödülünü alır (Eryarsoy, 2008: 109-111).

1.3. Yazarlığının 50. Yılı

Özdenören, 1967 yılında girdiği Devlet Planlama Teşkilatından 2005 yılında emekli olur.

2006 yılına gelindiğinde 50. sanat yılını kutlamıştır. 50. sanat yılı tüm ülkede ses getirir. Önemli sayıda yazar, Özdenören'i anlatan yazılar kaleme alır. Her tür medyada da yazarın 50. yılını unutulmaz, çeşitli organizasyonlarda Özdenören'in Türk edebiyatındaki yeri gündeme getirilir. 'Kitap Postası' adlı dergi, nisan sayısında özel bir sayı çıkarır. Birinci kutlama ise 25 Mart 2006 tarihinde Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezinde icra edilir. 'Yazarlığının 50. Yılında Rasim Özdenören' adıyla Bilim Sanat

Felsefe Akademisi ile Özdenören'in aylık olarak yazdığı Mostar dergisinin ortaklaşa düzenlediği programda yazarla bir söyleşi düzenlenir. 50. sanat yılı nedeniyle yine Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde Kasım 2006 ayında ikinci bir kutlama da icra edilir.

Özelikle emekli olduktan sonra, bugün kendini kültürel çalışmalara katılma, okumaya ve yazmaya devam etme şeklinde bir çalışma düzeni kurmuş bulunmaktadır. Gerek kültür dünyamız gerekse edebiyat dünyamız kalemi eline aldığından 50 yılı geçmiş olan Özdenören 'den öykü, roman, deneme vb. her tür eserler beklemektedir (Eryarsoy, 2008:107-109).

1.4. Kişiliği

Çevresine karşı duyarlı, iyi bir gözlemcidir. Sakin ve ölçülü bir mizaca sahiptir. Hayatın içinde ve hayata karşı ilgili olması eserlerinde yer verdiği konuların canlı ve gerçekçi bir dille anlatılmasına yol açar Türkçeye olan sevgisiyle eserlerini büyük bir heyecanla yazar. Yazmak istediği her şeyi içinden nasıl geliyorsa öyle yazar.

Gerçeklikte yaşanması mümkün olan konulara eserlerinde sıkça yer verir. Olağan üstü anlatımlarla şaşırtıcı olaylarla gösterişli dil olaylarına önem vermez (Eryarsoy, 2008:120,349).

Modernleşme sürecinde olan toplumun bireyin iç dünyasında oluşturduğu ruhsal çöküntü ve bunalımları anlatır. Toplumun değişmesi ona göre modernleşme süreciyle başlar. Bu değişme aynı zamanda ahlâki çöküntünün nedenidir.

Düzen ve kontrolü kişiliğine yerleştirerek kendine has bir dil geliştirir. Bilim sanat ve diğer kültürel alanlardaki gelişmelere açıktır. Bunları yakından takip eder. Ancak gündelik işlere ve zevke dayalı moda akımlarına değer vermez sakinliği ve sabitliği yaşamında esas alarak mizacına yerleştirir. Onun mizacı yolculuğu ve fahiş sevmes. Günlük sıradan işler daha çok ilgisini çeker. (Eryarsoy, 2008:8, 79, 320).

1.5. Düşünce Dünyası

Kelimeler üzerinde yeniden düşünerek ve dile ait kavramları analiz ederek, kültür ve zihin dünyamızı yeniden ele alır. Bununla ilgili çözümlemeler yapar. Kendine ait sözcüklerle, hayatı anlama, varoluşunu kendi özüne göre algılamak, gerçek amacıdır. Aksi taktirde kültür ve medeniyet alanında, düşünce, anlama ve yaşama sorunu başlar. Müslümanca yaşamak ve Müslümanca düşünmek de öncelikle zihnin başlatacağı tutumlardır. Bu arada teori ve pratiğin ayrı tutulmaması, birlikte anlaşılması gerekir. Bunu İslâmi düşünce açısından, ilim ve amel ilişkisi olarak belirler. Müslümanca düşünme-yaşamaya, Müslümanca yaşama da düşünmeye etki ederek, hayatı anlama, yorumlama ve yaşama, Müslüman kimliği etrafında anlam kazanır (Özdenören, 2017a: 77; Özdenören, 2014c: 80,99).

Düşünce dünyamızı etkileyen, bilimsel, toplumsal ve politik yaklaşımların doğru anlaşılabilmesi için kendi ürettiğimiz kavramlarla açıklanması gerektiğini söyler. Kendine ait kelimeler ve kavramlar kurgulayamayan düşünce yapısı, problemlerin yanlış algılanmasına neden olur. Toplum kendi değerlerine karşı yabancılaşma sürecine girer. Kendimize ait problemler, ancak kendi dilimizle, zihinsel algılarımızı değiştirerek çözülür (Özdenören, 2014c:115).

Dikkat çekmeye çalıştığı konulardan bahsederken, İslâma ait değerleri gerçekten anlama ve yaşama düşüncesiyle eserlerine yansıtır. O'nun açısından, Batının kafa yapısı pozitivisttir. Müslüman'ın kafa yapısı, pozitivist anlayıştan farklıdır. Batı kafası ile oluşan medeniyette moda, suni dölleme, konfor, elektronik keşifler, bireycilik vb. konuları tartışır. İnsanların zihinleri, rızık kaygısı ile doludur. Bizdeki Batılılaşma süreci sonucunda, Allah'ın emirlerinden uzaklaşan, öte dünyayı unutan, sadece israf eden, çıkarından başka bir şey düşünmeyen insan tipleri ortaya çıkmıştır. Müslüman, bir taraftan Batı'nın bilimsel zihniyetini benimserken, diğer taraftan ortaya çıkardığı insan tiplerini, reddedemez. Eğer bu insan tiplerini görmezlikten gelirse bu bir çelişki olur (Özdenören, 2009e:551).

Bu durumda yapılması gereken şey, İslâm'ın anlaşılmasına ait sorunlarla ilgili, zihnimizde var olan bilgilerden zihnimizi arındırmaktır. Müslüman'ım diyen herkes, İslâmı yeniden ve kendi ilkeleri ile öğrenmek zorundadır. Bunun için tarihe dönüp, ilk Müslümanların nasıl Müslüman olduklarına bakmaları gerekir. İlk Müslümanlar nasıl

yaşamışlarsa, Onların yaşamlarını takip ederek; model almaları gerekir. Ön yargılarını, cahiliye dönemi alışkınlıklarını terk ederek Müslümanlar, başlangıç noktasına dönüş yapmak mecburiyetinde olduğunu fark etmek zorundadırlar (Özdenören, 2017b:27-28).

Müslüman, yapması gereken şeyi fark etse bile mevcut düzenin yasaları değişmedikçe bu mümkün olmayacaktır. Yasaların değiştirilmesi de İslâm'ın gerçek özüne dönülmesi için yeterli değildir. Yasaları uygulayanların zihniyetlerinin de değişmesi gerekir (Özdenören, 2009d:314-321).

Müslüman, mevcut sistemi korumaya çalışmak yerine, derin bir mücadele ruhu taşımalıdır. Yaşamak istediği İslâm inancına uygun yapının kurulması için, kötülöklere karşı duruşunu net olarak açığa vurmalıdır. Değiştirmeye çalıştığı düzenin yerine gelmesi gereken, Müslüman için yaşamayı istediği sistem, “Asr-ı Saadet dönemi” sistemidir. Bu Peygamberimizin yaşadığı dönemde var olan yönetim sistemidir. Bu sisteme yeniden kavuşmak, Müslümanların, mevcut sıkıntılarını yenmesine vesile olacaktır (Özdenören, 2017b: 97, 157).

Düşünce dünyasını eserleri aracılığı ile yansıtırken Müslümanca düşünce kavramı ile anlatır. Bu konuyu, Kur'an'daki bir dua ayeti ile pekiştirir. “De ki: “Şüphesiz benim namazım da diğer ibadetlerim de yaşamam da ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir.” (Enam 6/162) Bu ayet, aslında Özdenören'in eserlerini oluşturmasında bir çıkış noktasıdır. O yazdığı eserlerde, Allah'ın rızasını arama dilediğini, her fırsatta belirtir.

Haksızlıklar karşısında susmayan, eliyle, kalbiyle, diliyle, haksızlıklara karşı sürekli mücadele içerisinde bir tavır sergiler. İnandığı dine karşı olan düşünce ve davranışlara karşı olumsuz tavır takınarak, bu konuda aktif bir rol oynar. Düşündüğü yönetim sistemi, İslam Hukuku kurallarına dayanır. Bu hukuk kuralları, Müslüman toplumlarda uygulanır ise tüm haksızlıkların önüne geçileceğini, ahlâki anlamda da yenileşme ve gelişme yaşanacağını vurgular. Bu sağlanamaz ise, İslâm düşüncesinin kurallarıyla yaşamak zorlaşır, Müslümanlar gaflete düşerler, ahlâki anlamda da çöküş yaşarlar (Özdenören, 2017b:77-81).

Özdenören, Müslümanların inanç ve ahlâk açısından gelişmesi ve yenileşmesi konusunda bazı tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeleri yaparken gerçeği , hakikati arama ve bulma arayışı içerisinde. Gazali'nin toplumun yeniden inşa edilmesi

düşüncesinden etkilenir. Bu düşünce açısından bakıldığında toplumun yaşadığı karmaşadan kurtulması için, hakikati arama ve bulma çabasında olunması gerekir. Bu çabayla hayatını yönlendirerek, uzun yıllar çalışarak amacına ulaşır. Haçlı seferleri sırasında Selçukluların taht kavgalarına ve Haçlıların yıkımlarına karşı uzlet içinde bir hayat geçirir. Hakikat arayışını, uzun bir süre sürdürür. Yaşadığı zamanı fetret devri olarak görür. Batıl bir ortamda yaşamaktansa, Hak için uzlete çekilip, mücadeleye uygun zamanı bekleyerek, devam etmek gerektiğine inanır. Yoksa halkı, kendi yolundan Hakk'a çağırmak, halktan uzaklaşma durumudur. Halk buna tepki verebilir. Bunun için uygun zamanın tespit edilmesi gerekir. Bu problemler, güçlü bir hükümdarın ortaya çıkışı ve Hak yolunda onlara davet mesajı göndermesi eylemini başlatır (Orman, 1986:40-44). Toplumsal yaşamda, yönetimlerden kaynaklanan karmaşanın giderilmesinde güçlü liderlerin ortaya çıkmasının önemine değinir.

İslâm toplumlarının kurtuluşu için tedavi yollarını sunmuştur. Diğer taraftan devlet adamları yetiştirmek konusunda, eğitimci görevi üstlenmiştir. Müslümanın bir birey olarak kimliğini belirlemeye çalışmıştır. Özdenören de Gazali'nin bu bakış açısıyla, Müslümanın nasıl yaşayacağını, şöyle anlatır: “Ömrüm bitmiş fakat sen yalvarmış yakarmışsın; sana bir gün daha verilmiş, işte öyle bir gündesin. Bir gün verildiğinde ne yapacaksan, aynı çaba ile ibadet et, çalış ve böyle yaşa!” (Özdenören, 2009e:171). Özdenören Müslümanca yaşama konusunda Gazali'nin bu sözlerine dikkat çekerek, ahlâkça canlanma yollarından biri olarak gösterilebileceğini belirtir.

İçinde yaşanan modern dünyada, Özdenören'e göre, toplumun şartları böyle bir anlayış içerisinde yaşamaya uygun değildi. Ömrünün son günü gelmiş düşüncesini temel alarak, Müslümanların, bu şekilde yaşamayı başarmaları oldukça zordu. Batılılaşma, modernleşme ve küreselleşme akımları, Müslümanca düşünme ve yaşamayı engelledi. Bu akımlar, Müslümanların içinde yaşadığı siyasal ve sosyolojik alanda da ciddi sorunlara yol açtı. Bu sistemlerin dünyayı ahlâk açısından olumsuz bir şekle dönüştürdüğü görüldü. Ahlâk dünya sorunlarından biri olmaya başladı. Bu dünya ahlâkını kaybetti. “Kötü ahlâklı bir dünyada, iyi bir Müslüman nasıl olmalıydı?” sorusunu soran Özdenören, bu kötü dünyayı düzeltmek için, Müslümanca yaşamayı sürdürmek gerektiğini önemle vurgular. Bunu başarabilmek için, bir taraftan ibadet edilmeli, diğer taraftan mücadeleyi sürdürüp, hayatını iyi bir insan olmak üzerine

kurgulamalıdır. Bunun için gerekli gücü, imanı verecektir. İnançları onu, iyi insan modeline ulaştıracaktır (Özdenören, 2017b:92-93).

Özdenören'in eserlerindeki temel problematikler ele alınacak olursa, ahlâkla ilgili meselelerin başında Müslümanca düşünmek ve Müslümanca yaşamak konusu vardır. Ahlâklı birey vurgusu yaparak toplumda iyiliği öğütleyecek bu bireyin öğütlediği ahlâkı, iyiliği hayatında uygulamış olmasına bağlar. Eserlerinde toplumsal ahlâk üzerine dokunuşlar bulunmaktadır. Aynı zamanda ahlâki konulara da sıklıkla rastlanır. Özellikle denemelerinde Müslümanca yaşamının temel prensiplerine önemli ölçüde yer verir. Müslüman ahlâkı Allah'ın rızası ile hakikate ulaşacak bir yol çizmelidir. Oysaki Müslümanların dünya nimetlerine yönelmelerini, aslında hakikat ile aralarına girmiş bir set olarak görür. Bu set rıza niyetini engellemektedir. Çünkü onun için nefsi ile dünya arasında sürekli bir alışveriş yaşanır. Dünya ile haşır neşir olmanın insanı hakikatten uzaklaştırdığını söyler. Bu durum insanı yaratıcısından uzaklaştığı bir yalnızlığın içine iter.

Müslümanca düşünmek ve yaşamak için Allah'ın rızasını gözetmek gerekir. Ahlâki anlamda da eylemlerimiz bu ölçüte uygun olmalıdır. Ahlâklı Müslüman, yaptığı iyi işlerde dinin dünyada kendisine sunacağı çıkarları düşünmez. Dinin hükümlerine göre nasıl yaşayabileceğini bilmeli, ona göre davranış sergilemelidir. Din, inanan için bir sınama aracı değildir. Kendisini Müslüman olarak nasıl gerçekleştirmesi gerektiğinin bilgilerini içerir. Müslüman bu bilinçle hareket eder. Müslüman, kendi doğrularına göre yaşamayı hedeflerinin önüne koymadıkça, başkasının dümen suyunda sürüklenip duracaktır. Müslümanca yaşamak her şeyden önce, kendi iç oluşumunu tamamlamaya bağlıdır. Böylece önce tekler Müslüman çıkacak, sonra da Müslüman topluluklara ulaşılacaktır (Özdenören, 2017a:135). Kendi inancına uygun sosyal yaşam alanı oluşturan Müslümanlar, kendisine dayatılan kültürel değişirme karşısında bilinçli tavırlar sergileyeceklerdir.

Türkiye'de "kültür değişirme" olayı idari, siyasi alanda daima tepeden inme başlatılır. Zamanla toplumda ikili bir yapı oluşur. Bu yapı, Batı yanlısı aydınların izlediği politikalar sonucunda gerçekleşir. Türk toplumu giderek ikili bir kültür karşısında çatışmalar yaşar. Bir tarafta inandığı dinin değerleri, diğer tarafta Batının değerleri bulunur. Batının değerlerini yaşamaya zorlanan insan çelişki içindedir.

(Erkilet,2011:28). Müslümanların yaşadıkları çelişkiler, psikolojik durumlarını etkileyerek iç dünyalarında çatışmalara neden olmuştur.

Özdenören ve birçok Müslüman aydınının, modernizm ve Batıcılık kavramları konusundaki duyarlılığı yanlış algıların engellemesi içindir. Bir anlamda Özdenören, birçok kavramla bir hesaplama içine girer. Bunlar arasında Müslüman, hakikat, içtihat gibi İslâm literatürüne ait kavramlar olduğu gibi, laiklik, bilimsel bilgi modernizm, hürriyet, demokrasi, milliyetçilik, liberalizm, küreselleşme gibi İslam literatürüne ait olmayan kavramlar da vardır. Birçok Müslüman aydın gibi Özdenören'in de bu kavramları tartışmada kendine başlangıç noktası olarak seçer. Sorun teşkil eden konu bu kavramlara hangi açıdan bakılması gerektiğinin belirlenmesidir. O'nun önerisi kavramlara İslam'ın kaynakları açısından bakılıp, tanımlanmasıdır. Böylece bir taraftan modern açıdan içerikleri boşaltılmış İslâm literatürüne ait kavramların, asıl anlamlarına dönüş başlatır. Diğer taraftan da Batılı kavramların, İslâm'ın bakış açısı içinden edindikleri değer ortaya konulmuş olur. Özdenören'in bu girişiminde İslam, batının zihin kalıplarına göre anlaşılamaz. Bunlardan dolayı Müslümanlar, İslâmı yeniden ve kendi tanımlarıyla öğrenmek mecburiyetindedirler. Batı anlayışının zihinlerde açtığı dinle ilgisi olmayan kavramlarla İslam anlaşılamaz ((2017b: 23-24).

1.6. Eserleri

1.6.1. Hikâye Kitapları

Hastalar ve Işıklar

İlk öykü kitabıdır. Öykülerin merkezinde birey vardır. Birey modernizmin getirdiği değişme ile içinde yaşadığı toplumla çatışma halindedir.

1.bs., Fatih Yayınevi, İstanbul, 1967

10.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Ansızın Yola Çıkmak

Kişilerin değişim karşısında yaşadıkları sıkıntılar ruhsal boşluğa neden olur. Ruhsal boşluk ahlâki değerlerin kaybolmasına yol açar. Bu durumdan kurtulmak için kişi tasavvuf yolunu tercih eder.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2000

9.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Kuyu

Hazreti Yusuf kıyasına atıf yapılarak ahlâki olmayan davranışlarından pişmanlık duyan bireyin tasavvuf yolculuğundan bahseder.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1999

10.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Hışırta

Toplumsal kurumların merkezinde aile vardır. Bireylerin değişim karşısında yaşadıkları ruhsal sorunlar aile ilişkilerini zedeler.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2000

3.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2013

Çözülme

Modernleşmenin etkisiyle ruhsal hastalıklar yaşayan bireylerin aile içi ilişkilerin- de sarsıntılar görülür. Bu durum önce aile de sonra toplumun diğer kurumlarında çözülmelere yol açar. Bu eserde geleneksel değerler ve modernizm arasında başlayan çatışmalar anlatılır.

1.bs., Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 1973

12.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Çok Sesli Bir Ölüm

Toplumsal değişimin birey üzerinde meydana getirdiği olumsuz sonuçlardan bahseder. Bireyler daima eskisinden daha fazla çok şey isteme eğilimini gösterir; bunun sonucunda ekonomik sıkıntılar, inanç ve ahlâk problemleri yaşanır.

1.bs., Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 1974

11.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Çarpılmışlar

Yanlış yönlendirilen bireylerin anlatımında çarpılmış insan motifi kurgulanır. Dini gerçeklerden uzaklaşan insanlarda ahlâki değerlerin nasıl kaybolduğu anlatılır. Ahlâki değerlerin kayboluşu toplumsal yaşamda istenmeyen olaylara neden olur.

1.bs., Akabe Yayınları, Ankara, 1977

8.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Denize Açılan Kapı

Tasavvuf alanındaki ilk eseridir. Toplumsal yaşamda meydana gelen değişmelerin olumsuz sonuçları, bireylerde ruhsal sıkıntılar oluşturur. Bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak isteyen kişilerin tasavvufa yönelişleri anlatılır.

(Yazarlar Birliği'nin 1984 'hikâye' alanında 'yılın hikâyecisi' ödülü)

1.bs., Akabe Yayınları, Ankara, 1983

11.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Uyumsuzlar

Hızlı değişimin etkisi ile hayatlarını düzene koyamayan insanların çelişkilerinden bahseder.

1.bs., 2015

2.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

1.6.2.Deneme Kitapları

İki Dünya (Türkiye Millî Kültür Vakfı fikir dalında 1978 jüri özel ödülü)

Türkiye'nin batılılaşma sürecinde kendisine dayatılmaya çalışılan kültürün birey ve toplum üzerinde oluşturduğu olumsuz sonuçlara değinir.

1.bs., Akabe Yayınları, Ankara, 1977

6.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Yaşadığımız Günler

Modern çağda bize ait olmayan toplumsal sistem içerisinde, Müslüman olarak yaşayamadığımız değerlerden bahseder.

1.bs., İnsan Yayınları, İstanbul, 1985

10.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2017

Ruhun Malzemeleri

İnsan ruhunun ihtiyacı olan inanç duygusunu kavramlaştırarak açıklar.

1.bs., Risale Yayınları, İstanbul, 1986

8.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Yeniden İnanmak

İslâmi düşünce ve yaşayış tarzını yeniden düzenlemeye çalışır. Bu düzenleme yabancı inanışları terk ederek gerçekleşebilir. İslâmı yeniden hayatımızın içine almamız gerektiğini anlatır.

1.bs., Nehir Yayınları, İstanbul, 1987

10.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler

Giderek karmaşık hala gelen toplumsal hayatla düşünce hayatının bilgisini açıklar. İslâmi bilinç taşımanın Müslümanca düşünme üzerindeki etkisini belirler.

1.bs., İnsan Yayınları, İstanbul, 1985

30.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Müslümanca Yaşamak

İçinde yaşanılan çağda Müslümanın, kendi içinde oluşturduğu inanç gerçekliğini hayata aktarma konusuna değinir.

1.bs., Akabe Yayınları, İstanbul, 1988

18.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2017

Kafa Karıştıran Kelimeler

Müslüman ülkede batılılaşma süreciyle oluşan kavram kargaşasını sorgular. Kavramların kafa karıştırıcı bir niteliğe dönüştüğünü fark ederek, bu kavramları İslâmi düşünceyle irdeler.

1.bs. İnsan Yay., İst., 1987

19.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2014

Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı

Batı ile İslâm kültürü arasındaki farkları ve Batı'nın az gelişmiş ülkeler üzerinde kurduğu baskıyı anlatır.

1.bs., Akabe Yayınları, İstanbul, 1987

10.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Red Yazıları

Müslümanın şu anki toplumsal ve politik yapıda kendine çiziceği yolu ve tercihlerini anlatır.

1.bs., Beyan Yayınları, İstanbul, 1988

6.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti

Demokrasi ve beraberinde getirdiği kavramlara Müslümanca bir eleştiri getirir İslâmi yaşayışın ahlâki boyutundan bahseder.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1996

8.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Ben ve Hayat ve Ölüm

İnsanın kendi benini anlama hayat ve ölüm arasında var olan duygularını açığa vurmaya çalışır. Aciz ve zaafları olan bir varlık olduğunu keşfeder.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1997

8.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Acemi Yolcu

İnsanın dünyada bir yolcu gibi yaşaması gerektiğini vurgular.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1997

8. bs. İz Yayıncılık, İstanbul, 2017

İpin Ucu

Müslümanların kendi aralarında sağlam ilişki kurabilmeleri için ortak bir ipe tutunmaları gerektiğine işaret eder.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1997

8.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Çapraz İlişkiler

Dış politika konusunda yapmış olduğu gözlemlerini anlatır.

1.bs., Risale Yayınları, İstanbul, 1987

4.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2016

Kent İlişkileri

Kenti, insanın doğasında var olan medeniyet kurma çabalarının gerçekleştiği yer olarak tanımlar. Bu mekânda yerleşen insanların ilişki ve tavırlarını sergiler.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1998

5.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Yüzler

Ali-İmran suresinden hareketle aydınlanan ve kararlı insan yüzlerini tasvir ederek, ahlâki alana ait insan tiplerini oluşturur.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1999

9.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Köpekçe Düşünceler

Nefiste oluşan kötü duyguları kavramlaştırarak anlatır. Şeytan ve nefisle yaşanan mücadelenin ruha olan etkilerini tanımlar.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 1999

6.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Aşkın Diyalektiği

Kendi kültürünün sanatında var olan geleneksel aşk anlayışını metafiziğe yönlendirir.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2002

11.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Yazı İmge ve Gerçeklik

Dış dünyaya ait gerçeklikleri daha iyi anlaşılması amacıyla imgeye dönüştürerek açıklar.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2002

5.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Düşünsel Duruş

İçinde yaşadığımız kültür ortamının, düşüncelerimize yön verdiğinden bahseder. Mevcut kültürün dışına çıkarak farklı bir bakış açısı geliştirir.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2004:

8.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2017

Siyasal İstiareler

Türkiye'deki siyaset anlayışını kavramlaştırarak sanal gerçekliklere karşı uyarılarda bulunur.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2009

2.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2010

Eşikte Duran İnsan

Ülkenin sorunlarına manevi bir bakış açısı getirir. İslâmın manevi değerlerine ait olan mevcut kavramları yeniden geliştirir.

1. bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2000

8. bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Edebiyat ve Hayat

Hayat ve edebiyat arasında bir bağ oluşturarak, edebiyatın hayatımızdaki yerini belirlemek ister.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2012

3.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

Açık Mektuplar

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2014

Hadislerin Işığında Hz. Muhammed

Müslümanlara, yeniden İslâmı yaşayabilmeleri için Hz. Muhammed'i örnek almaları konusunda uyarılarda bulunur.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

1.6.3. Öyküleri

Toz

Bireyde kendini sorgulama davranışı başlatır. Modern dünyanın karmaşasının, insanda cevabı alınamayan soruları ve sorunları giderek çoğalttığını anlatır.

1.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2002

7.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

İmkânsız Öyküler

İnsanın bilincinde zaman ve mekân algısı giderek değişir. Gerçek ve düş arasında zaman ve mekân arasında zaman ve mekân anlatımları görülür. Bireyler düş ve düşünce sınırlarını aşmaya teşvik edilirken, öte dünya fikrini de tasavvufi bir bakışla kazandırmaya çalışır.

1. bs. İz Yayıncılık, İstanbul, 2009

8. bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2017

1.6.4. Romanları

Gül Yetiştiren Adam

Taşradan metropole uzanan yeni dünyanın Anadolu insanında oluşturduğu ikili bir hayat kesitini anlatır. Batı kültürünü ret eden ve kabul eden insanların yaşadıkları çatışmaları anlatır. İstemediği düzeni yaşamaya zorlanan bireylerin duygu dünyalarını yansıtır.

1. bs., Akabe Yayınları, Ankara, 1979

34. bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2018

1.6.5.Çeviri Kitapları

Hayvan Çiftliği, Roman (*The Animal Farm*, George Orwell)

Sosyalist sistemlerin siyasi yapısına eleştiriler getirir.

1.bs., Bedir Yayınevi, İstanbul, 1964

İslâm'da Devlet Nizamı, Hukuk (*First Principles Of Islamic State*, Mevdudî)

İslâm devlet düzenine ait bilgiler verir.

1.bs., Hilal Yayınları, Ankara, 1967

İslâm Devletinde Mali Yapı, Ekonomi (*Public Finance in Islam*, S. A. Sıddıkî)

İslâm devletinde, ekonomik yapının niteliklerini anlatır.

1.bs., Fikir Yayınları, İstanbul, 1972

2.BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'DE MÜSLÜMAN AHLÂKI

2.1. Din ve Toplum Bağlamında Ahlâk

Ahlâk, toplum zihni ve pratiğinde din ile ilişkili bir kurumdur. Ahlâk bu yönüyle, yani din ve toplumla ilişkili olduğu ölçüde Din Sosyolojisinin önemli bir konusudur. Din sosyolojisinin verileri ve bulgularıyla anlaşılmaktadır ki, ahlâk, dinin ve toplumsal hayatın zorunlu bir veçhesidir (Okumuş 2018: 203).

2.1.1.Ahlâkın Anlamı

Ahlâk, bireyin toplum içerisindeki hareketlerini, diğer insanlarla olan ilişkilerini, başka bir ifadeyle toplumsal münasebetleri düzenleyen kurallar bütünüdür (Okumuş, 2018; Erdem, 2003:15) Bu kurallar bütünüünün en güçlü dayanağı dindir. Din kuralları ahlâk ilkelerini sağlamlaştırarak, yaptıkları işlerin karşılığında ahirette hesaba çekileceği inancı getirerek, kontrol mekanizması oluştururlar. (Babanzade, 2011:15).

Ahlâk, teorik ve pratik anlamda bir bütünlük içerisinde oluşur. Teoride dayandığı temel ilkeler, bu ilkelerin içeriğine ait bilgileri kapsar. Pratikte ise davranışlarımıza sınırlamalar getirerek, neyin iyi neyin kötü olduğunu belirler (Akseki, 2006: 26). Bu anlamda insan davranışlarına yön vermede ve toplumla ilişkilerini düzenlemede etkileyici bir güç olmaktadır.

2.1.2.Ahlâk Sosyolojisi

Ahlâk, toplumsal hayatta oldukça önemlidir. Ahlâk toplumsal boyutuyla, toplumu inceleyen sosyolojinin konusudur. Birçok sosyoloğun, toplumsal boyutu itibariyle ahlâk üzerine yoğunlaşmalarıyla ahlâk sosyolojisi doğmuştur (Okumuş, 2014: 122). Ahlâk sosyolojisi, toplumlardaki, sosyal gruptaki ahlâki ölçülerin, bilhassa toplum bütünü içindeki yeri ile oluşum, işleyiş ve değişimi, düzenlikleri içinde inceleyip açıklamayı hedefleyen genel toplum bilim dalının bir disiplindir (Seyyar, 2003: 18).

Genel olarak ahlâk sosyolojisi, ahlâkın toplumsal yapı içerisindeki durumunu anlatan disiplindir. Birey ve toplumu oluşturan gruplar, kurumlar, millet, devlet gibi topluluklarla olan ilişkisini ve bireyin toplum içindeki konumunu ahlâki açıdan tespit etmeye yönelik bilimsel alanı içeren yaklaşımdır (İzveren, 1980:3).

Durkheim, Comte gibi sosyologlar, ahlâkı insana özgü bir kurum gibi açıklasalar da bu kurum sosyal hayatın içinde insanlar arası ilişkiler ve sosyal olaylarla birlikte anlaşılmalıdır. Bu nedenle sosyoloji bilimi, ahlâkın sosyal olaylar içerisinde var olabilen bir olgu olduğunu düşünür (Bulut, 1996: 99).

Ahlâk Sosyolojisi, insanda var olan ödev, vicdan, iyi niyet, sevgi, adalet, onur kavramları ile doğa, din ve ekonomi ile olan bağlantıları, toplum içindeki yeri, sosyal gruplar içindeki durumu, uygarlık ile ilgisini; devlet ve hukuk ile demokrasi ve çalışma hayatına ait sosyal yapıyı oluşturan tüm kurumsal yapı ile ilgili ilişkilerinden oluşur. Bu kavramların hepsi sosyolojinin temel konularıdır. Bu bakımdan ahlâk sosyolojisi, sosyolojinin içinde kalarak, ahlâki davranışlar alanına ilgi göstererek, kendi konusunu belirler (Gündüz, 2010:202).

Sosyal bir olgu olarak ahlâk sistemi, ahlâk sosyolojisinin ilgisini çeker. Sosyalini belirlemeye yönelik ilk adım, onun insanlar arası ilişkilerden ibaret olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. Kişiler arası ilişkiler toplumsal yaşamı oluşturduğuna göre, bu bütün sosyal yaşamın ahlâki davranışlardan meydana gelen bir sistem olduğu verisini güçlü bir biçimde destekler. Sosyal yaşamın aslında ahlâki yaşam olarak belirlenmesi, sağlayacağı açılımlar dikkate alındığında, daha yararlı bir girişim olarak kabul edilebilir (Gündüz, 2010: 196).

2.1.3.Din, Ahlâk ve Toplum Arasındaki İlişkiler

Din ile ahlâk, doğuş ve gaye bakımından birbirleri ile bağlantılıdır. Bütün dinlerde, insanların ahlâkça yücelmesi amacı vardır. Din, ahlâkın kuvvetli bir kaynağıdır. Ahlâk toplumsal yaşamı düzenleyici ilkeler belirlemektedir. Bu ilkelerin en başında saygı gelmektedir. Saygı ise tüm ahlâk düşüncelerinin içinde var olan geçerli bir ilkedir. Başkalarını aldatmak, ilk saygısızlıktır. Aldatılan insanın varlığını hiçe

sayarak, şahsiyetine zarar vermektir (Topçu, 2018: 35-41). Bunun yanı sıra doğru sözlü olmak ve kimsenin hakkını çalmamak gibi birçok ilkeyi de içinde taşımaktadır.

Din ve ahlâk kavramları birbirleri ile oldukça ilişkili, adeta birbirinin tamamlayıcı olan iki kavramdır. Din açısından baktığımızda, dinler insanların birbirleri ile Allah ve toplum ile hatta nesneler ve canlılar dünyasıyla olan ilişkilerini düzenler. Bundan dolayı dinlerin her biri büyük ölçüde bir ahlâk sistemi olma özelliği de taşırlar. Dinler insan ilişkilerini doğru biçimde düzenlemek, insanı daha iyi insan yapmak için gelmişlerdir. Nitekim vahye dayalı dinlerin ana gayesi ahlâki bir toplum meydana getirmektir. İnsanın olduğu her yerde ahlâk mevcut varlığını korumaktadır. İnsana düşen görev, bu ahlâkı geliştirmek ve en iyi şekle dönüştürmektir (Güngör, 1995:19-20).

İnsanların içinde yaşadıkları sosyal hayat, onların hep bir arada yaşamalarını zorunlu kılar. Çünkü insanlar yalnız başına değil de topluluklar halinde yaşarlar. İnsan toplumsal bir varlıktır; yaşamak için, maddi ve manevi ihtiyaçları için diğer insanlara muhtaçtır. İşte insanların bir arada yaşama mecburiyetleri aynı zamanda bu toplumsal hayatın devamı için birtakım kurallar ortaya çıkarır. İnsanlar arası ilişkileri düzenleyen bu kurallar ahlâk kurallarıdır. İnsanın tek başına yaşamasıyla bir ahlâk kuralı olamaz.

Ahlâk, çok yönlü bir sosyal olgu olduğu için sosyal olanın varlığıyla olanaklıdır. Ahlâk, sadece insanların bir arada yaşamalarının bir gereği olarak değil aynı zamanda bunu temin eden sosyal bir olgudur. Her insan birlikteliği ahlâklı olmak ister, ahlâki ilkelerin hedefi sosyal hayatı düzenlemektir. Ahlâki davranışın nihai amacı da insanların bir arada uyum içinde yaşamalarını sağlamaktır (Gündüz, 2010: 193-194).

Ahlâk, toplumsal hayatın vazgeçilmez kurallarını içerir. Ahlâk, insanın bireysel ve toplumsal alanda nasıl davranacağı konusunda, iyinin ve kötünün ölçütünü belirleme açısından toplumsal yaşamı doğrudan etkiler. Bu etki, ahlâkın belirlediği kuralların toplum hayatına uygulanmasında kalıcı bir değerler sistemi oluşmasına neden olur. Bireyler davranışlarında, iyinin ve kötünün ne olduğunu değerler sistemi açısından gerçekleştirme fırsatını bulur (Okumuş, 2018:204 vd.).

2.1.4. Din, Ahlâk ve Toplum İlişisine Dair Farklı Yaklaşımlar

2.1.4.1. Gazali (1058 – 1111)

Özdenören'in Müslüman ahlâkı kavramıyla ilgili açıklamalarında Gazali'nin düşüncelerinden etkiler görülmektedir. Gazali, ahlâk anlayışının temelini oluşturan ilkeleri belirler. Bu ilkeler inanca dayalıdır. İslam inancına dayalı ahlâk anlayışını geliştirir. Bu ahlâk anlayışında eğitim önemli bir fonksiyona sahiptir. Eğitim en başta ahlâkın güzelleştirmesi amacını taşımalıdır. Anne ve babaların, öğretmenlerin ahlâki görevi çocukları eğitmektir. İnsanın ilim ile zenginleşerek bireysel ve toplumsal ahlâk açısından gelişim göstereceğini savunur. İyi ahlâk için “hüsnü'l huluk” kötü ahlâk içinse suü'l huluk” ifadelerini kullanır. İnsanın bazı temel güdülleri vardır. Bu temel güdüler sürekli kontrol altında tutulmalıdır. İnsan nefsinin bu kötülüklerle başa çıkarken terbiye etmelidir. Bu terbiye sonucunda iç dünyasında ahlâk açısından güzel davranış eğilimi kazanır. İnsan nefsinin isteklerinden ve bu isteklerin aşırıya kaçmasından kurtulabilir. Bunun başarılmasında ki temel etken eğitimidir (Oruç, 2009:80).Eğitimin ahlâk üzerinde iyi davranışların gerçekleştirilmesi bağlamında yönlendirici bir etkisi olabilir.

Gazali bir yönüyle tasavvufa eğilimli bir âlimdi. Tasavvuf alanında ve ahlâk felsefesi alanında önemli eserler yazarak İslâm filozofu unvanını elde etti. Uzun süre Bağdat Nizamiye medresesinde öğretmenlik yaptı. İslâm dini esaslarını temel alarak bir ahlâk ilmi oluşturdu. İslâm'ın ahlâki değerler bütününden yola çıkarak eğitim sistemini bu değerler üzerine kurdu. Değerlerin bir eğitim sistemi içinde var olmalarının ve ahlâki bir hayat oluşturmadaki rollerinin Gazali'nin fikirlerinde geniş bir yer tuttuğu görülür. Buna göre değerler günlük hayatta uygulanırken eğitim önemli bir yer tutar. İnsanları güzel davranışa sevk eden temel ahlâki ilke onun ifadesi ile hikmet adını alır. Hikmet, akıl, bilgi ve Kur'an'ı kerimin oluşturduğu insan çabasına dayalı bir bütünlüktür. Hikmet aslında bir ahlâki değerdir. Bu değere ulaşmanın yolu, kalbin kötülüklerden arınıp huzura kavuşması, düşüncesinin temizlenerek tefekküre dalması sonucu oluşur. Hikmet, insanın aklını harekete geçirip uyumlu koşullar altında işlerlik kazanarak onu yükseltir. Bunun sonucunda insanın iç dünyasında insanın hikmet ruhu aydınlanır. Bu bakımdan hikmet insan zihninin her türlü sıradanlıktan arındırma ve onu eşyanın hakikatini kavramaya yöneltme bu şekilde fiziksel ve geçici isteklerden arınarak üstün

değerleri elde etme çabasını gösterme gibi fonksiyonları olan temel bir değer anlamını içerir. Bu durumda hikmet aklın verilerinden faydalanarak insan nefsinin dengede olmasını sağlar. Bunun sonucunda insan yok edici ve aşırıya kaçan isteklerinden kurtularak ölçülü bir hayat sürdürebilir (Oruç, 2009: 80). Gazali padişahlar ve ilim adamları arasındaki yanlış tutumların toplumu zarara uğrattığını ifade eder. Çünkü yaşadığı dönemlerde ilim değer kaybetmiştir. Bu da bir takım sosyal problemlere neden olmuştur. Bunun çözümü için, eğitim metodunu iyi seçmek gerekmektedir. Eğitimin yükselmesi toplumun yükselmesi demektir. Bu da öğretmenlerin ve öğrencilerin görevlerini en iyi şekilde yerine getirmesi ile mümkün olacaktır. Gazali düşüncesinde şeriat ilimleri içerisinde fıkıh önemli bir yer tutar. Çünkü fıkıh ilmi nefsin kötülükleri ile mücadele etmede dünyalığa kıymet vermeyip ahiret nimetlerine bağlanmaya ve kalbini Allah korkusunun sarmasına neden olur (Gazali, 1987:116).

Toplumun ahlâkını düzeltmeye ve ona iyi bir istikamet vermeye yönelince; her şeyden evvel dikkat edilmesi gereken meselenin bu kötü huyların mesulünün kim olduğunu veya bunların çıkış noktalarının ne olduğunun bilinmesi gerekir. Bunları incelemesi ve tektik etmesi için uzun zaman çalışmıştır. Alimler topluluğunun parçaları olan sultanlar, vezirler, devlet adamları, alimler, tasavvuf erbapları ile buluşmuş ve bunların hiçbir ahlâki yönünü gözünden kaçırmamıştı. Gazali alimleri eleştirirken bizzat kendi ifadeleri ile şu şekilde eleştirir. “Halkın ahlâkının en kötü duruma düşmesi sultanların hal ve gidişatının bozulması da ilimlerin hal ve gidişatının bozulmasındandır. Alimlerin fena durumlarının ve kötü hallerinin sebebi de onların kalplerini mal mülk mevki sevgisi ve hırsının kaplamış olmasıdır” (Numani, 1972:195-203).

Gazali, hikmete ulaşma çabalarının sonucunda bir tasavvuf anlayışına ulaştı. Ancak onun tasavvuf anlayışında önemli bir ilke sufilikti. Bu sufilik işrak felsefesine dayanan bir teori değil insanın tabi eğilimlerinden kaynaklanan bir anlayış ve uygulamadır. O, tüm çabalarının sonunda Allah’ın sadece akıl yoluyla bilinemez olduğu görüşüne ulaştı. Bu bakımdan tasavvuf düşüncesinde sadece Allah sevgisi değil aynı zamanda Allah korkusu da vardır. Üstelik bu korku sevgiden üstündür. Çünkü bu sonsuzluk kaygısından kaynaklanır. Sevgi, bunun sadece bir parçasıdır. İnsan Allah’ı değil, Onun yarattığı alemini sezgi ile kavrayabilir. Sufilikte alemini bilmek, Allah’ı bilmek olarak anlaşılır. Bu yanlış bir yaklaşımdır. Allah değil alem bilinir. Sufilerin çoğu Allah

ile birleştiklerini iddia eder, oysa insan Allah'ı değil ancak alemi sezgi ile kavrayabilir. Bu yüzden sufiler bir hata içindedirler.

İslâm toplumlarının ıslahı üzerine görüş belirtirken bilimden hareket eder. Gazali'ye göre toplumlar, bilim anlayışının bozulup çözülmesi ve gerilemesi ile dejenere olurlar. İlmin ve alimin gerilemesi ile toplumsal çözülmeyi aynı görür. Eğitimin bozulması, toplum içerisindeki diğer kurumları da etkileyerek, bu kurumların da olumsuz olarak değişmesine neden olur. Sosyal düzenin devamını sağlayan kurumların değişmesi sonucunda da öncelikle ailede çözümler başlar. Aile yapısında da eşlerin ve çocukların birbirine karşı davranışları aileyi olumsuz etkiler. Birbirine yabancılaşmış bireylerin oluşturduğu ailelerde sosyal ve dini tabular yıkılmakta bir takım olumsuz ilişkiler kendini göstermektedir. Toplumun temel yapısı olan aile kurumunun değişme ve yabancılaşma ile fonksiyonlarını kaybetmesi toplum hayatında çözümlere neden olmaktadır (Türkdoğan, 1998:120). Ailedeki çözümler, toplumsal ahlâk sorunları başlatarak düzensizlik oluşturmaktadır. Eğitim kurumları, ahlâki sorunları bir problem olarak kabul ederek, yapıcı bir anlayışla konuya yaklaşmaktadır.

Gazali'nin düşüncesinde, insanın ahlâkça kötü sayılan davranışlara sahip olmasının nedeni dünya sevgisidir. Yalan, gıybet, öfke gibi davranışların ahlâk açısından kötü olduğunu belirtir. İnsanlar dünya malını elde etmeye çalışırken diğer taraftan dünyaya bağlanırlar. Sürekli dünya işleri ile uğraşırlar. İnsanın kötülüklerinin çoğu dilinden kaynaklanır. Dilin en büyük kötülüğü de yalan söylemektir ve büyük günahlardan biridir. Sadece zaruri hallerde yalan söylemenin mubah olduğunu vurgular. Başka hiçbir durumda yalana başvurulmamalıdır. Yalanların çoğunun nedeni dünya sevgisidir. Dilin diğer bir kötülüğü de gıybetir. Gıybetin ise birçok nedeni vardır. Öfkelenildiği kişinin ayıplarını anlatmak, yanlış yaptığında ondan sıyrılmaya çalışmak, başkalarının yaptığı hatalardan söz ederek kendi hatasını hafifletmek, başkasının kusurunu ortaya çıkarıp kendini yüceltmek için gıybet etmek eğlenmek, haset ve kıskançlık yüzünden gıybet etmek şaka ve malayani sözlerle vakit geçirmek gıybetin yapılaş nedenleridir.

Genel olarak düşüncelerinin merkezinde; şehvet duygusu, mal ve makam sevgisi gibi kötü hislerin karşısında adalet ve iffet vardır. Adalet insan nefsinin aşırı isteklerinin üzerinde bir kontrol mekanizmasıdır ve onu mutluluğa ulaştıran bir araçtır. İffet ise

kalbini saldırganlık güdüsüne karşı cömertlik, yardımseverlik, sevgi ve kendini koruma gibi üstün ahlâki meziyetleri ortaya çıkarır (Durakoğlu, 2014:211-226).

2.1.4.2.İbn Haldun (1332 – 1406)

Din sosyolojisinin öncülerinden kabul edilen İbn Haldun, “Mukaddime” adlı eserinde dünyadaki mağmurluğa, medeni faaliyetlere ve sosyal hayata ait incelemelere yer verir. Söz konusu incelemelerini umran ilmi adını verdiği ilim dalı çerçevesinde değerlendirmektedir. Umran ilmi çerçevesinde toplumsal ilişkiler düzlemine getirdiği dikey okuma ve analizler ile sosyoloji ve din sosyolojisine önemli katkılar sağlar. Sosyal gerçeklikleri açıklarken olanı olduğu gibi inceler. Bu ona bir bilim adamı vasfı kazandırır (Haldun, 2009:115).

İbn Haldun söz konusu sosyal gerçeklikleri açıklarken ahlâka geniş bir yer verir. Ahlâkı konu edinirken iki temel farklı yaklaşımı belirtir. Birinci yaklaşımda, ahlâki değerleri doğal olgular olarak ifade eder. Onları nesnel gerçeklik ile inceler. İkinci yaklaşımda ise olması gerekeni ortaya koymaya çalışan kişisel (spekülatif) yaklaşım görülür. Ahlâk anlayışı ikisini de kapsar (Nielson, 1967:4, 118).

‘Mukaddime’ de söz konusu sosyal gerçeklikleri ve kanunları, varlığın tabii özelliklerini, ülke ve asırların hallerini, toplumsal olayların meydana geliş şeklini anlatır. Bunların zaman içerisinde değişim geçirdiğini ve bu değişimlerin toplum hayatındaki etkilerini belirler (Arslan, 1987:175,179). Toplumların değişim ve gelişimlerine dair tüm evrelerinde dolaylı veya direkt olarak ahlâk sisteminin etkilerinin olduğuna yer verir. Nitekim “Mukaddime’ye” göre toplumların en ilkel/primitif yapısı olan bedevi toplumlar konar göçer toplumlardır ve bu toplumlar lüks ve konformizmden uzaktır. Nezep asabiyeti bağlamında akrabalık ilişkilerinin sıkı olduğu ilgili toplumlar lüks ve konformizmden uzak oldukları için dindarlık seviyesi yüksek, dolayısıyla ahlâkça da iyi hasletlere sahiptirler.

Bununla birlikte ilerleyen ve gelişen bedevî toplumlar yerleşik hayata geçerek ve büyüyerek hadaret ve refaha yükselirler. Büyüyen toplumlarda nesep asabiyyetinin

bağları zayıflayarak daha büyük fikirler ve oluşumlar etrafında sebep asabiyetleri teşekkül eder. En önemli sebep asabiyeti olan din, bir ahlâk sistemi olarak toplumun temel dayanışma ağlarını teşkil eder. Fakat bunun yanı sıra gayesi ve hedefi, hadaret ve refah olan toplum lüks ve konformizm tuzağına düşerek bozulmaya başlar, aynen canlıların tabii ömürlerinde olduğu gibi ihtiyarlık dönemine girer. Toplumun bozulmasının en önemli sebeplerinden birisi şudur: hadaret ve refahtan hasıl olan ahlâk bozuk bir ahlâktır. Hadari ekseriya dini itibariyle de bozulur. Dini ve ahlakı bozuk olan insanın ise aslında insanlığı bozulmuş, gerçek anlamda onun üzerinde yabancılaşma gerçekleşmiş ve hayvan konumuna dönüşmüştür. Böylece toplumun devleti de çöküşle yüz yüzedir (Okumuş, 1999:193,194).

Görüldüğü üzere İbn Haldun, toplum ve devletlerin yıkılmalarını açıklarken ahlâk sisteminin etkilerine yer verir. Servet, refah, sakinlik ve aşırı tüketim tembellik oluşturur. Bunun sonucunda toplumların ve devletlerin ahlâkı bozulur. Mülkün alameti ve delili bulunan iyi haller giderek kaybolur. Bunların yerine şer olan hasletler ahlâki alanı dejenere etmeye başlar. Kötü huyların çoğalışı mutsuzluğun ve toplumsal çöküşün nedenidir. Çünkü Allah'ın koyduğu ve üstün kıldığı kanunlar bunu gerektirir. Ahlâkın koyduğu kuralları ihlal eden topluluklar ve devletler çöküş yaşar. Toplum parçalanır, yok oluş sürecine girer (Haldun, 2009:157-158).

Bu noktada İbn Haldun'un gelişim ve çöküş evrelerinin merkezine koyduğu asabiyet teorisinin ahlâkla ilişkisine dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim ortaya çıkıp güçlenmekte olan asabiyet, bir yönüyle ahlâki faziletler taşıması gerektiği gibi, diğer yönüyle bir güç ve otorite olarak kendisini topluma kabul ettirmek ve daha çok güç elde edebilmek için bu ahlâki faziletlerini sonradan asabiyete intikal edenlere kanıtlamak zorundadır. Buradan mülke doğru giden bir toplumun aynı zamanda ahlâki faziletler bakımından da üstün bir mertebede de olmasının gerekli olduğu anlaşılır. İktidar hiçbir şahsın değildir. Ancak iktidarı taşıyacak bir grubun üstlenip yürüteceği ahlâki bir sorumluluk ve liyakati gerektirmektedir. İbn Haldun bunun böyle gerçekleşmesini ilahi iradeye dayandırmaktadır (Görgün, 1999:19,549).

İbn Haldun; teorilerinde asabiyet gibi genel bir yaklaşım ile ahlâk sistemini ilişkilendirmesinin yanı sıra ahlâk sisteminin sosyolojik yansımalarına toplumsal

düzlemin her platformunda yer vermektedir. Bunun somut örneklerinden birisi olarak “Mukaddime” adlı eserinde ticaret ve ekonomi ahlâkından da bahseder. Tacirler başkalarına karşı galip gelebilmek için ısrarcı ve pazarlıkçı olmak zorundadır. Mesleki bakımdan böyle davranmaları gerekir. Diğer yandan bu özellikleri, onlarda insanlığı ve güzel huyları eksiltir. Yaptıkları her davranış mutlaka nefislerinde etki bırakır. İyi, güzel davranışlar iyi etki; kötü davranışlar kötü etki yapar. Bu anlamda eğer kötü davranışlar önceliği alır ve sürekli hale gelirse, etkileri kökleşerek kişiliklerine yerleşir. Bu süreçte iyi davranışlar yapılmaz ise, kötü davranışların nefse yerleşmesi nedeniyle iyilikler giderek azalır. Aynı davranışı sürekli yapmakla, bu davranışlar insanda bir meleke haline gelir. Tacir eğer ayak takımından biri ise, her türlü üç kağıtçılık, hile, aldatma ve yalan yere yemin etme vb. kötü davranışları işleme eğiliminde ise ahlâkı bozulur. Şeytani yönü ağırlık kazanır, insanlıktan uzaklaşır. Tacir bu tür çirkin eylemleri yapmayan biri de olsa, ticaretin gereği olan alışverişte başkalarından üstün olmaya çalışarak, olumsuz tutum sergiler. Ahlâklı tacirler miras ya da bir anda büyük miktarda kazanç elde edebilirler. Bu kazançlar devletteki makam sahipleriyle yakınlaşmalarına yardım eder. Ticari işlerini kendileri adına yürütecek devlet adına çalışan kimselere devrederler. Devlet de onlara bu konuda destek olur (Haldun,2009:551-552).

İbn Haldun din ve ahlâk sistemlerinin toplumsal yansımalarına yer vermekle beraber söz konusu sistemlerin de harici faktörlerden etkilenebileceğine dair verdiği somut örnekler bağlamında da özgün bir yaklaşım göstermektedir. Nitekim coğrafi çevre ve iklimlerin insan ve toplulukların karakterlere etki ettiğini savunur. İnsanların etkinliklerinin, ruhsal faaliyetlerinin manevi hayatlarının dinleri ve ahlâklarının da iklimlerin etkisiyle değişebileceğini kabul eder. ılıman ve sıcak iklimlerde dini ve ahlâki anlayışın olumlu ve güzel olduğunu, peygamberlerin genellikle ılıman iklimlerde görüldüğünü ileri sürer (Okumuş, 2008:50).

İbn Haldun, insan hayatının tüm yönlerini konu edinen bütüncül bir bakış açısı getirmektedir. Düşünce merkezine, din ve ahlâk değerlerini yerleştirerek, aklın ve bilimin tüm imkânlarını kullanmaya çalışarak, toplu bir bakış açısıyla olayları değerlendirmektedir. Bu yaklaşımı ile dini anlayış ve yorumlayış tarzıyla, akıl ve bilim arasında meseleleri yanlış bir şekilde ortaya koymaktan kaynaklanan çelişkilere meydan vermemektedir (Kozak, 1984:218).

2.1.4.3. Descartes (1596 – 1650)

Descartes; ahlâk anlayışını, şüphesiz bilgiye ulaşma çabasına göre oluşturur. Bilimler tıp, mekanik, matematik vb. bize kesin bilgi verir. Ahlâkı, sistematığının son adımı olarak görür. Diğer bilimlerden saydığı tıp, mekanik, matematikten gelen bilgilere araştırmalarının ilk evrelerinde rastlanır. Ahlâkı, daha sonraya ertelemesinin nedeni kesin bilgiye ulaşma çabasıdır. Metafizik temeli inşa edip, kesin bilgiye ulaşıncaya; ahlâkı da bir bilim olarak kurabilecektir. O halde metafizik ile ahlâk arasında çift yönlü bir ilişki vardır ve şöyle açıklanabilir; ahlâki gelişim metafiziksel bilginin hem şartı hem de sonucudur ve ahlâk kökleri ile metafiziği de beslemektedir. Metodik şüphe, şüphesiz bilgiyi, metafizik temeline dayandırır. O'nun düşüncesinde, Tanrı'nın bilgisi, kesin bilgidir. Ahlâk ise, metafizik bilgi ile doğrudan ilişkilidir. Ahlâki yapıdaki gelişmelerimiz, metafiziğe dair bilgilerimizin temel şartıdır. Sonuçları şüphe götürmez. Aynı zamanda ahlâk, metafizik alanını da kendi ilkeleri ile canlandırır (Adam C., 1991:58-59).

Descartes, ahlâki ilkelerini açıklarken, yüksek ruhlar-bayağı ruhlar ayrımını yapar. Bayağı ruhlar tutkularına yenilirler. Başlarına gelen acı ve tatlı olaylar, iç dünyalarında mutlu veya mutsuz olmalarına neden olur. Acı olaylar karşısında hemen mutsuzluk duygusuna kapılırlar. Yüksek ruhlara sahip insanlar, tutkuları çok fazla olsa bile, akılları onları tutkuları karşısında yenilgiye uğratmaz. Akıl, onların acılarını mutluluğa çevirmelerine yardım eder, sabretmeyi öğrenirler. Güçlü olmaları neticesinde, acılara karşı güzel deneyim kazanırlar. Dostlarının acı ve üzüntülerini de paylaşır, her türlü yardımı esirgmeden, destek olurlar. Gerektiğinde ölümü bile göze alırlar. Görevini en iyi biçimde yerine getirir, iyi ve erdemli iş yapmakla, vicdanlarından gelen mutluluklarla huzura kavuşurlar. İyi ve erdemli olmaları, onları her zaman talihin yardımlarına kavuşturur. Bu onları küstahlaştırmaz. Yaşadıkları aksilikler, onları ne güçten düşürür ne de kederlendirir (Descartes, 2015:36-37).

Descartes, ahlâki olarak kabul etmediği davranışlardan dedikodu konusunda da ruhun içerisinde bulunduğu durumu anlatır. Ruh dedikodudan zevk alabilir. Oysa ruhun bütün zevkleri iyi değildir. Başkalarını kötülemek için dedikodu yapılır ve bundan zevk alınır. Çünkü insanlar, başkalarını aşağı çektikçe, kendilerini yücelttiğini zannederler.

Ruhun zevkleri güçlü tutkularla birlikte bulunursa, dışarıdan görünüşleri ile yanıltabilirler. Kendilerinden çok başkalarına iyilik edilmesi, yüksek ruhlu insanlara has bir özelliktir. Yüksek ruhlu insanlar, sahip oldukları nimetlerden hiç bahsetmezler. Zayıf ve alçak ruhlar ise, sadece kendilerine değer verirler (Descartes, 2015:56-68).

Tüm iyiliklerin kendi içinde de ayrıca bir anlamı vardır. En üstün iyi Tanrı'dır. Diğer iyiliklerin kaynağı bilinemeyebilir. Tanrı'nın iyiliği ise apaçıktır. Yaratıkları ile ölçülemez. Eksiksiz ve tamdır (Descartes, 2015:108). Tanrı'nın verdiği bilgiler güvenlidir. İnsanı ahlâkça iyi davranışlarda bulunmaya teşvik eder.

2.1.4.4. I. Kant (1724- 1801)

Özdenören'in ahlâk anlayışını temellendirirken başvurup eleştirdiği ve yeterli görmediği filozof Kant'ın ahlâk düşüncesini kısaca ele almak, Özdenören'in ahlâk yaklaşımını anlamaya katkı sunacaktır.

Aydınlanma dönemi düşünürlerinden olan Kant, 19. yüzyılda Avrupa'da Rönesansla başlayan yeni Avrupa felsefesinin düşüncelerini benimser. Aynı zamanda kendisinden sonra gelen Alman idealizminin de kaynağı olan düşünce sistemini oluşturur. Kant'la beraber Alman idealistleri 'gelecekteki metafizik' anlayışına dayalı felsefe sistemi kurmaya çalıştılar. (Gökberk, 2014: 368)

Kant, felsefî sistemini oluştururken iki ayrı alandan bahseder: Birinci alan teorik bilgiler üretir. Bu bilgiler varlığa ait bilgilerdir. İkinci alan pratik alandır. Pratik alan ise, normatif olanı, yani olması gerekeni inceler. Bu iki ayrı alan ve akıl arasında iki ayrı ilişki belirler. Akıl, tecrübeyi yani deneyimi konu edindiğinde, varlık alanının bilgisini içeren fizik bilimine; diğer alan da antropolojiye tekabül eder. Akıl kendini deneyden soyutlayarak sadece apriori nesnelerle kendini sınırlandırır, teorik felsefede tabiat metafiziği olarak adlandırılan alan pratikte ahlâk metafiziği olarak tanımlanır (Kant, 1994: 2-3).

Bu bakımdan akıl, teorik alanda hiçbir olgu ile kıyaslanamayan deneyden tamamen bağımsız olarak ortaya çıkar. Kant, bu şekilde yaptığı ayrımı “tuhaf” olarak nitelendirir. Teorik ve pratik akıl her zaman ayrı alanların bilgisini içerir. Dışarıdan gelen uyarıcılara bağımlı olan aklın verdiği bilgilere, dış dünyadaki nesnelerin algılanması yoluyla ulaşılır. Mutlak aklın bilgileri pratik bilgilerdir. Bu bilgiler, insanları ahlâk yasalarına ulaştırır. Bu yasalar, deneyden bağımsız ve özgürdür. İnsan, özgür iradesi ve aklın verdiği bilinç ile hareket ederek, ahlâkın emrettiği yasalara uyar. (Kant, 1999:100).

Kant’ın ahlâk konusuna ait eserlerinden biri “Törelere Metafizikine Temel Atma”dır. Bu eserinde ahlâk öğretisinin bilim niteliğinde olduğunu belirtir. Bilgi elde etmeye ve bu bilgilerle açıklamalar yapmaya, akıl süzgecinden geçerek ulaşılır. Gelişigüzel bilgilerle doğanın tasarımı düzene koyulamaz. Bunun gibi ahlâk için de tümel geçerliliği olan ahlâk ilkeleri oluşturur. Bu ahlâk ilkeleri, rastgele istek ve eğilimlerle anlatılamaz.

Akıl, insanı fenomenler dünyasının ötesine ulaştırarak ona bir değer kazandırır. Diğer taraftan fenomenler dünyasının dışında onun gerisinde bulunan bir dünyaya ulaşmayı amaçlar. Bu konuda bir çağrıda bulunur. Bu çağrı, “ahlâk yasasıdır”. Bu ahlâk yasası, dünyada mutlak olan değer ne olduğunu belirler. Bu değer “iyiyi istemedir”. İyiyi istemek ise sadece mutluluğa ulaşmak değildir. İyiyi istemek gerçekte “ödevden” başka bir şey değildir. Yaptığı işi hakkını vererek yerine getirmektir Akıl, ödevin karşısında insanı yaşayacağı çatışmalarda yol gösterir. Görevler doğal eğilimlerle gerçekleşir, aralarında da uyum olur ise bu eylem iyi değildir. Bu sadece rastlantıdır. Bir davranışın iyi olarak kabul edilmesi için koşulsuz olarak görevin yerine getirilmesinden oluşması gerekir. Görevin belirlediği istek ve eğilim, “iyi” dir. Doğal eğilimlerin belirlediği davranışlar iyi değildir. Ödev aklın buyruğudur. Bu nedenle aklın buyruğu olarak ortaya çıkınca objektif bir yapı gösterir. Aynı zamanda herkes için geçerli olan, insanlar tarafından kabul gören zorunlu- tümel- genel geçer bir ahlâk ilkesi anlamını taşır. Bu ahlâk yasası, içgüdülere ve deneyin verilerine yönelik değildir. Akıl alanına ait bilgiler içerir. Bunu şöyle bir cümleyle açıklar: “ne olursa olsun sonunda iyi ya da kötü şeyler çıksın daima doğruyu söyle” ifadeleri ahlâki nitelik taşıyarak, ahlâk yasası haline gelir (Gökberk, 2014:331-332).

Görev ahlâkını akla dayandıran Kant, eylemleri gerçekleştirirken insanın çıkarıcı bir tutum içerisinde olmaması gerektiğini belirtir. İnsan görevini yaparken koşulsuz ve çıkarsız yerine getirmelidir. Ahlâki eylemin amacı olan “ödevi” şöyle açıklar: “öyle eylemler yap ki, yaptığın eylemler herkes için geçerli bir yasa olsun!”. Bu durumda insan, herhangi bir eylemde bulunurken tercih ettiği davranışın herkesin benimseyebileceği bir şekilde gerçekleştirmesini sağlayarak, bunun akla uygun olup olmadığını denemelidir. Akla uygunsa o zaman o eylemleri gerçekleştirmelidir. Akla uygun değilse o eylemleri yapmamalıdır (Özturan, 2015:67).

Ahlâklılık ve mutluluk kavramlarının birlikteliğinden “en yüksek iyi” nin elde edilmesi belli bir problem oluşturur. Bu problemin çözümünde; aklınızla kavrayabileceğimiz özgürlük idesi ile ruhun ölümsüzlüğünü ve Tanrı’nın varlığını kesin olarak kabul edilen apriori teorik bir hüküm olarak ortaya atar. Bir anlamda ‘en yüksek iyi’nin gerçekleşmesi Tanrı’ya bağlıdır ve O’nun hükümleri geçerlidir. İnsana düşen görev, gücünün yettiği kadar “en yüksek iyiye” ulaşmayı amaçlamaktır. Bu uğurda çaba sarf etmektir. Sonuca varmak mümkün olmasa da bu yolda mücadele etmek insanın ahlâki görevidir (Aydın, 1981: 33). Tanrı’ya olan inanç, insanın iyi eylemleri gerçekleştirmesine akıl yoluyla yön verir.

2.1.4.5. Auguste Comte (1798 – 1857)

19. yüzyılın ilk yarısında pozitivistin kurucusu olan Auguste Comte, Fransız sosyologdur. Comte, sosyal düzeni kuracak bir bilimin sosyoloji olacağını tespit etti. Sosyoloji; ahlâki değerlerin toplum hayatından yok olmasını önlemek için modern toplumların ihtiyacı olan değerlerin yeniden oluşması amacıyla bilimsel çalışmaların yapılmasını gerekli kıldı.

Comte’a göre, topluluğun kökeni düşüncelere dayandığı için, sosyolojide ahlâki intizamı güçlendirecek bu düşünceleri inşa etmeye yönelmeliydi. Toplumsal yasaları bulmuş olan “sosyal fizik”, bu gayeyi gerçekleştirecektir. Comte, toplumu bilim yoluyla yeni baştan düzenlemeyi amaçladı. Toplumun kurtuluşunu sağlayacak tek şeyin

pozitivizm olduğunu belirtir. Bilimin, ahlâk alanında da nesnel sonuçlara ulaştırarak, insanlığın sorunlarını çözeceği bilgisine ulaşır.

Auguste Comte'un sosyolojiye ait çalışmaları, Fransız devriminden hemen sonra eski yönetim biçiminin çözülüp, yeni bir sanayiye dayalı bir rejimin başladığı bir dönemde ortaya çıkıyordu. Comte'a göre, gerçek bilim, her türlü düzenin temeli olan entelektüel düzenin hakimiyetinden başka bir anlam ifade etmiyordu. Toplumun yeniden inşasının bilimi pozitivizmdi. Bu pozitivizm, toplumsal düzenin ilerlemesinde felsefenin oluşturduğu eleştirel yaklaşıma bir karşılık olarak görülüyordu (Swingewood, 2009:130-131). Comte' un temel öğretisi, her toplumun düşünce birliğine dayandığı görüşü üzerine şekillenir. Üyeleri aynı inançları taşıdığı ölçüde toplum vardır. Toplumların geçirdiği farklı aşamaları belirleyen, onların düşünce biçimidir. Şu anda yaşadığımız sonuncu evre, pozitif düşüncenin hâkim olduğu, bilimin insan hayatının vazgeçilmez inancı olduğu ilkesine dayanır (Aron, 2014:66). Bu bilimin görevi toplumsal düzende akılcı adaleti sağlayarak, insanları çıkar düşüncesinden arındırmaktır. Çıkar düşüncesinden kurtulan toplum, sevgiyi öğrenebilecektir. (Aron,2014:88)

Comte 'un oluşturduğu temel görüş; Ann Game ve Andrew Metcalfe'ye göre; din, toplumların var olmasında önemli bir etkendi. Comte, Sosyolojinin de pozitif bilimlerin sonuncusu ve önceki dinlerin yerini alacağını ve toplumsal ilerlemenin öz bilincini taşıyacağını ileri sürüyordu. (Game ve Metcalfe, 1999: 30).

Comte' un düşünce dünyasında, sevgi ve birlik arayışında olan bir insanlığın sürekli ihtiyaçlarını giderecek olan dinin adı insanlık dini olacaktır. Bizi sevmeye çağırdığı insanlık, haksızlık ve bayağılıklarıyla öne çıkan insanlık değildir. Onun kastettiği büyük varlık, insanların yapmış oldukları en iyi şeylerdir. Bu insanları aşan ya da bazı insanların özünde var olan bir biçimde gerçekleştirdikleri şeydir (Aron, 2014: 92).

Buradan anlaşıldığı üzere Comte; toplumların ulaşmış olduğu pozitif aşamada dinin yerini alacak olan bilime oldukça önem vermektedir. Dinin yerini bilimin alacağı konusundaki görüşleri, şu an içinde yaşanan çağa göre tam anlamıyla

gerçekleşmemektedir. Çünkü, insanlığın hayatında din, varlığını devam ettirmekte bilim de hızla ilerlemektedir. Böylece, bilim ve din birbirini yok eden iki alan olmamaktadır.

2.1.4.6.Durkheim (1858 – 1917)

Emile Durkheim, ahlâk konusundaki düşüncelerinde, S. Simon ve A. Comte'un görüşlerinden etkilenmiştir. Durkheim için ahlâk, temel toplumsal bir problem olmuştur. Bu problemi anomi, suç, intihar, ahlâk eğitimi, meslek ahlâkı gibi kavram ve olgularla açıklarken; ahlâkın önemini vurgulamayı başarmıştır (Okumuş, 2014: 122).

Yeni Fransız Sosyoloji Mektebi'nin kurucusu olan düşünür bilimsel anlamda sosyolojik ahlâkı, pozitif bir metotla, ele alıp; bu konuda eserler üretti. En önemli eserleri, “dinsel hayatın ilkel biçimleri”, “intihar”, “toplumsal iş bölümü”, “meslek ahlâkı”, “ahlâk eğitimi”, “sosyolojik usulün kaideleri” dir. Bu eserlerinde, sosyolojik anlamda ahlâk en önemli problemdi. Bu yönüyle O, Din sosyolojisinin kurucularından sayılıyordu. Din ve ahlâk ilişkisini bilimsel anlamda ortaya koymaya çalıştı (Ülken, 2001: 140).

Durkheim, “İntihar” adlı eserinde, toplumda görülen intihar olaylarının artmasının nedeni olarak, ahlâkın zayıflamasını görür. Toplumun ahlâki durumu intihar oranlarının derecesini etkiler. Bir toplumdaki ortalama intihar oranı, intihar veya suç oranlarındaki artış, toplumun ahlâkını belirlemede bir ölçüt olabilir. Bilimin veya sanayinin ilerleyip, medeniyet alanında geliştikçe, ahlâk üzerinde olumlu etkiler görüleceği söylenemez (Swingewood, 2009: 130-131; Durkheim, 2014: 77).

İntihar konusuyla ilgili araştırmalarında, intiharın toplumun dinsel, siyasi ve ailevi bütünlüğüyle ters orantılı olarak değişim gösterdiğini ifade eder. Toplumsal bütünleşme ile intiharlar arasında bağ kurar. Toplumun ortak gücü, intiharların oluşmasını engelleyen faktörlerden biridir. Güç azaldıkça, intihar oranları da artacaktır. Toplumsal bütünleşme çoğaldıkça, bireyleri istedikleri gibi davranmakta serbest bırakmaz. Bireyler, topluma olan görevlerinden intihar yoluyla kaçamazlar. İnsanı hayata bağlayan bağın zayıflaması, bağın kendisinin zayıflamasındandır. Toplumdan kopan insan, kendini kolayca öldürebilir (Durkheim, 2013: 201-212; Durkheim,

2010:96). Buradan ulaşılan sonuca göre, dini inanç, sosyal yaşam ve aile hayatı, insanları hayata bağlayarak, intihar oranlarını düşürmektedir.

“Dinsel yaşamın ilk biçimleri” adlı eserinde, dini fenomenleri sosyolojik bakış açısıyla inceler. İnsanın doğası, yapısal anlamda dualite içerir. İnsan vücut ve ruhtan oluşan bir bütündür. Vücut ve ruh, birbirleri ile yakın ilişki içinde gibi görünür. Fakat aynı dünyaya ait değillerdir. Ruhun mekânı kutsallar dünyasıdır. İlahi alanda gerçekleşen duygulara yön verir. Vücut ise, duyusal deneyimlerle öğrendiğimiz madde dünyasının içindedir. İnsan eylemleri bu iki alanda farklı biçimlerde gerçekleşir. Zek da bu ikilem içerisinde faaliyet gösterir: Duyular ve duyumsal eğilimler, öte yandan, kavramsal düşünce ve ahlâki faaliyetler. Toplum zamanla kendi ahlâki ölçülerini üretir. Toplumun kendine ait bir doğası vardır. Kişiden stndr. Kişilerin sürekli ve maliyetli faaliyetler yapmasını gerekli kılar. Toplum bireyden üstündür ve bireyin kendini aşması konusunda zorlayıcı bir etkisi vardır. Bunun sonucunda toplumun ortaya çıkardığı ahlâki gler ve sığınma hissi inananlar arasında kuvvetli bir bağ oluşturur. Kollektif fikir ve duygular, bireyin duygularının önüne çıkar. Dinsel hayatın kaynağı bir anlamda toplumun kendisidir. Bu düşünceleri ile Durkheim, bugün bilimsel anlamda din sosyolojisinin kurucularından sayılır; toplumsal düşünce konusunu daima ne çıkarır. Bireyin varoluşunu akıl ve inanç eksenine dayandırır. Din ve ahlâk kavramlarının toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini bilimsel tespitlerle anlatır (Durkheim, 1973:71,203).şşş

Durkheim, ahlâk, toplum ve hukuk arasında varlığı kabul edilen suç olayına, farklı bir bakış açısı getirir. Suçun toplum içerisindeki realitelerini kabul eder. Kusursuz dürüstlüğe sahip bir insan, en ufak ahlâki zayıflıkları sertçe yargılar. Geçmişte bireylerin onuruna duyulan saygı zayıf olduğu için şiddet eylemlerinin daha sık olduğunu belirtir. İnsana saygı arttıça suçlar azalır; ama saygı duygusuna zarar veren itiraflar, hakaretler, lekeleme, hile vb. eylemler ortaya çıkar. Bunun sonucunda ceza hukukunun konusu belirlenir. Ahlâki kusurlar ve suçlar tamamen toplumun ahlâki bilinci ile kontrol altına alınabilir. Ancak, bunu tam anlamıyla gerçekleştirmek mümkün değildir. Çünkü fiziki evre, kalıtsal etkenler, toplumsal faktörler bireyden bireye, toplumdan topluma değişiklik gösterirler. Toplumsal yapı sürekli değişme halindedir. Sokrates’in Atinalılar tarafından suçlu görülmesi, onların ihtiyacı olan yeni bir ahlâk ve

inanca geçmelerine zemin hazırlama görevini üstlenir. Atina'nın bu değişime ihtiyacı vardır (Durkheim, 2010)

Ahlak sistematüğini belirleyen ilkeleri, ahlâk ve toplum ilişkisiyle açıklar. Bireyler toplumsallaştıkça, ahlâki bir varlık olma yönünde ilerler. Bireyin dışında gerçekleşen, deneysel olarak gözlemlenebilen toplum, psikolojik ve ahlâki anlamda bağılı bulunduğumuz varlıktır (Durkheim, 2010a:119).

2.1.4.7.Max Weber (1864 – 1920)

Batıda ve dünyada ilk defa “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı denemesi ile ün kazanır. Bu çalışma sanki Marx'ın maddi anlayışına tepki olarak yapılmış gibi anlaşılır. Ama bu sadece, tarihi sosyolojik bir deneme niteliğı taşıır. Din ile ahlâk arasında bağılantılar kurar. Dinsel ahlâk, erken evrelerinde genellikle çok farklı güdü ve durumlardan kaynaklanan heterojen buyruk ve yasaklardan oluşur; bu açıdan sürekli olarak büyüsel bir ibadetle bir başka niteliğı dönüşür. Bu dönüşümde, modern bakış açımızdan, önemli ve önemsiz dini emirler arasında küçük farklılıklar görülür. Ahlâk açısından herhangi bir ihlal taşıyan her durum günah olarak kabul edilir (Weber, 2012:26-27, 137).

Weber açısından din, toplumsal bir kurumdur. Bireylerin içinde yaşadığı toplum, onlara nasıl davranacakları konusunda, toplumun değer yargı ve normlarına göre yön gösterir. Toplumu oluşturan kurumlar, aile, eğitim, ekonomi vb dini inanç ve değerler etrafında şekillenir. Din, toplumsal kurumların işleyişinde en etkin rolü oynar. Aynı zamanda dinler, ekonomik ve toplumsal ahlâk sistemi oluştururlar. Dini inanışa dayalı, ekonomik ve toplumsal ahlâk ilkeleri, insanın toplumsal davranışlarını etkileyerek, toplumsal yapının belirlenmesinde etkin bir yere sahip olma özelliğı taşıır. Hristiyanlığın bir kolu olan Protestanlığın, gelişmiş ülkelerde hâkim olan kapitalist ekonomik düzeni temellendirmedeki rolünü inceler. Marxizm'in aksine, dini inanç ve bu inanca dayalı dünya görüşünün ekonomik yapıya etkilerini ortaya koyar. Protestanlık, dünyevi bir anlayışla, ahlâkın temelini oluşturmuş ve mesleki faaliyetler, dini bir görev gibi

anlaşılmıştır. Mesleki başarının ahlâk temeli, insanları daha çok çalışmaya teşvik etmiştir. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için, mesleki faaliyetlerine, ahlâki bir değer verilmesi, dinin getirdiği zihniyetin sonucudur. Zenginlik, mal ve mülk edinme arzusu da dini bir görev gibi algılanmıştır. Sonuçta, din ve toplum arasında, etkili bir bağ kurmuş ve bu bağ güçlü bir ekonomik sistemin kurulmasını sağlamıştır (Freyer, 2013:72-74).

Weber, yaptığı tespitlerle din sosyolojisine önemli katkılarda bulunmuştur. Toplumsal yapıdaki örgütlenmeler ve din ilişkisine değinmiştir. Devlet, en gelişmiş toplumsal örgütlenmedir. Din, geçmişten günümüze, iktidarlar üzerinde toplumsal kontrol mekanizması oluşturarak, düzenin korunmasını sağlar. Toplumsal düzenin korunmasında, evlilik, mülk edinme gibi kurumların rolü oldukça fazladır. Bu kurumların kontrolü, dini bir bakış açısıyla gerçekleşir. Çünkü bunlara din, kutsallık atfeder. Dinin bu kurumlara kutsallık atfetmesi, onları meşru kurumlar haline getirir. Böylece, din ile toplum arasında, karşılıklı bir etkileşim oluşur (Okumuş, 2018:79).

Max Weber, sosyoloji ve din sosyolojisinde yapmış olduğu çalışmalarda, ahlâk ve değerler konusuna geniş yer verir. Din, ahlâk ve değerler ile ekonomi ve toplumsal değişim arasında doğrusal ilişkiler kurar. Aynı konuyu, “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eserinde; Din sosyolojisi bağlamında, ahlâki değerlerin toplumsal ve ekonomik yönlerini, birbirine olan etkilerini kapsamlı bir şekilde açıklar. Böylece Din Sosyolojisi açısından, ahlâkın toplumsal boyutunu temellendirmeye çalışmaktadır (Okumuş, 2018:209).

2.1.5. Değerlendirme

Bu bölümde teorilerine yer verilen filozof ve sosyologların aktarımları bağlamında anlaşılmaktadır ki din ve ahlâk sistemleri karşılıklı etkileşim halindedir. Etkileşim düzeyleri ve dozajları değişmekle birlikte genel olarak birbirlerini etkilemiş ve içeriksel ilkelerini teşkil edegelmişlerdir.

Din, ahlâk ve toplum ilişkisine farklı yaklaşımlar açısından bakıldığında farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Descartes’ın düşüncelerinde, ahlâkı metafizik zemine

dayandırdığı, dini inançların kişilerin karakterlerinde ahlâki özellikler oluşturduğu anlaşılabilir. Özdenören, Descartes'in kendinden çok başkalarına iyilik yapması gerektiği görüşünü destekler. Ancak bu konuda Descartes erdemi öncelerken, Özdenören takvayı öne alır. Dini inançların Descartes'te olduğu gibi kişilerin karakterlerini etkilediği konusuna da Özdenören'de rastlanabilir.

Kant'ın getirdiği görev ahlâkında erdem kavramı göze çarpar. Erdem, ahlâk açısından iyi olanı istemedir. İyiliğe iyilikle karşılık vermek anlamına gelir ve bu onun ödevidir. Erdemi görev ahlâkı ile açıklayan Kant, herkes tarafından kabul gören ahlâk yasasını oluşturur. Bu yasaya ulaştıran düşünce ise akıl ve irade özgülüğüdür. Özdenören ise Müslüman ahlâkını takvayla açıklar, takva erdemi de içine alırken, aynı zamanda daha üst düzeyde bir ahlâk anlayışına ulaştırır. Müslüman ahlâkı, iyiliğe daha büyük bir iyilikle karşılık verilmesi aynı zamanda ibadetler konusunda da görevinden daha fazlasının yapılması halinde takvaya ulaştırır.

Buna karşılık Comte, toplum, ahlâk ve din anlayışında pozitivist bir yaklaşım içerisindedir. Toplumların ulaştığı son aşamanın, bilim çağı olduğu düşüncesine bağlı ahlâk anlayışını geliştirir. Bu ahlâk anlayışında, dinin yerini bilim alır. Din, toplum hayatının dışına itilir. Bilim, dinin yerini alarak, yeni bir din anlayışı oluşturur. Özdenören, bilimin hiçbir zaman dinin yerini alamayacağını savunur. Çünkü din ilahi bir kaynağa dayanır. Toplumların geldiği son aşamada din ve bilimin birbirini yok etmediği, birbiri ile yan yana varlığını koruyarak devam ettiği görülür.

Durkheim'in görüşlerinde ise ahlâk alanında değerlerin oluşmasında din etkin bir rol oynar. Dinin menşeinin toplumsal olgu ve olaylar olduğunu öne sürer. Toplum bireyin ve değerlerin üstünde bir alandır. Bireyler toplumsallaştıkça ahlâki bir varlık haline gelir. Ahlâki bir varlık olan bireylerin toplumsal yaşamla bütünleşme içinde olması onların ruh dünyalarını etkiler. Ruhsal açıdan sağlıklı bireylerin oluşması, dinin toplumsal yaşamda varlığını korumasına bağlıdır. Özdenören, dini toplumun bir ürünü olarak anlaşılmasını belirten Durkheim'e karşı çıkar. Ruhsal anlamda, eserlerinde bahsettiği bireylerin sağlıklı olabilmeleri konusunda dini inançların güçlü etkilerinden bahseder; bu açıdan ise Durkheim'e benzediği söylenebilir.

Weber'in düşüncelerinde ise inançların ekonomik yapıyı etkilediği, toplumsal yapının oluşmasına yön verdiği görülür. Ahlâk anlayışında dinin oluşturduğu değerleri rasyonellikle açıklamaya çalışır. Bir anlamda din, dünyaya özgü faydalar için akla dayalı bir yapıya bürünür. Dinin ilahi kaynağını göz ardı eder. Özdenören ise, Weber'in bu yaklaşımını benimsemeyerek; dini inançların çıkarlar uğruna değiştirilemeyeceğini, mutlak akılla anlaşılamayacağını savunur.

Özdenören'in ahlâk anlayışının, İbn Haldun ve Gazali'nin ahlâk anlayışlarıyla bazı konularda benzerlik taşıdığı söylenebilir. Özdenören devlet ahlâkı konusunda, İbn Haldun'un devlet anlayışında esas aldığı ahlâkça yenilenme önerisine katılır. İbn Haldun toplum ve devletlerin çöküşünü, inançlardaki zayıflığın ahlâkı etkilemesine dayandırır. İnançlar zayıfladıkça, bireyler ve toplumların lüks yaşam biçimlerine yöneldiği; bunun sonucu olarak da ahlâkın yozlaştığını ifade eder. Dini anlayış ve yaşam bozulduğunda devleti ayakta tutan asabiyet de sarsılır. Aşırı lüks ve konformizm artar ve devletler yıkılır. Devletin, yeniden ayağa kalkabilmesi için ahlâki bir yenilenmeye ihtiyacı vardır. Özdenören eserlerinde, devletin güçlü olması için 'Müslüman ahlâkına' dönüş yapmayı gerekli gördüğünü belirtir.

Özdenören'in, tasavvuf konusundaki görüşleri de Gazali'yle uygunluk içindedir. Gazali, insanın aşırıya kaçan isteklerinden kurtularak hikmete ulaşması, Allah sevgisi ve korkusuyla mümkündür. Özdenören de eserlerindeki bütün anlatımlarında; bireylerin Allah rızasına dayalı eylemlerinden bahseder. Müslüman ahlâkı insanın her eyleminde yaratıcıyı içselleştirmesini gerekli kılar.

2.2. Özdenören'de Müslüman Ahlâkının Manası

2.2.1. Müslüman Ahlâkı Kavramı

Özdenören, Müslüman Ahlâkı kavramını ve bu kavrama dair açık yaklaşımını ilk defa bir gazetede kaleme aldığı makale yazısında kullanır. Müslüman Ahlâkı Özdenören'e göre takvaya dayanır. Takva kavramını açıklarken, erdemden farklı tutar. Takvayı kavramının içeriğini belirlerken, Kur'an'daki takva ayetlerinden çokça yararlanır.

Takva ile ilgili ayetlerden bazıları şöyle sıralanabilir:

1. Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir (Bakara, 2/2).
2. Çünkü Allah takvâ ile hareket edip iyiliği seçenlerin yanındadır (Nahl, 16/128).
3. Şüphesiz onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda sağlayamazlar ve kuşkusuz haktan sapanlar birbirlerinin dostları ve koruyucularıdır, Allah da kendisini sayanların koruyucu dostudur (Casiye, 45/19).
4. Müşriklerin Allah'ın yanında, peygamberinin yanında geçerli ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Harâm yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız müstesnadır. Onlar size verdikleri söze sadık kaldıkları sürece siz de onlara verdiğiniz sözde durun. Şüphesiz Allah gûnahtan sakınanları sever (Tevbe, 9//7).
5. Ey iman edenler! Allah'a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lutuf sahibidir (Enfal, 8/29).
6. Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah'a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa ona Allah kendisine bir çıkış yolu gösterir. Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur (Talak, 65/2-3).
7. İşte bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Evet, kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa Allah onun kötülüklerini örter ve ona büyük bir karşılık verir (Talak, 65/5).
8. Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerkinki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul

edilmeyen, diğetine, "Andolsun seni öldüreceğim!" dedi. O da dedi ki: "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder. (Maide, 5/27).

9. Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz (Al-i İmran, 3/130) .

10. Onlar ki, iman etmişler ve takvâya ermişlerdir, işte onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun! Allah'ın sözlerinde değişme olmaz; (öyleyse) en büyük kazanç budur (Yunus, 10/ 63- 64).

11. Şüphesiz Allah'a itaatsizlikten sakınanlar için rableri katında nimetlerle dolu cennetler vardır (Kalem, 68/34).

12. Sonra biz kötülükten sakınanları (cehennemden) esirgeriz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız (Meryem, 19/72). (<https://kuran.diyaret.gov.tr/2019>)

Takva konusunda hadislerden de sıkça faydalanan Özdenören, bunu bir örnekle şöyle açıklar: Fatih Sultan Mehmet zamanında, bir müşteri esnafa gelip; alışveriş yapmak istediğini söyler, fakat esnaf “ben siftah yaptım, komşum siftah yapmadı, alışverişini ondan yap” diyerek komşusuna gönderir. Bu anlamda takva, kendisi için istediğini, komşusu için de istemektir. Bunu, Peygamberimizin, “Sizden biriniz, kendisi için sevip arzu ettiği şeyi, din kardeşi için de sevip arzu etmedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.” (İmam-ı N, 2001: 71-72) sözleriyle açıklar.

Özdenören, bu hadisin ışığında gelir dağılımında adaleti sağlamanın mümkün olacağını söyler. Gelir dağılımında adaletsizlik olduğunda, birileri çok birileri daha az kazanır. İnsanoğlunun nefsinde az kazananın, çok kazanana karşı haset duygusunun yeşermesine neden olur. Haset duygusu ise, bende yoksa kimsede olmasın prensibine dayanır. Ebu Cehil de bu karakteri kendi bünyesinde taşır; “Bende yoksa Peygamberlik, kimsede olmasın” duygusuna kapılır. Oysa Müslüman Ahlâkı, bunun tam tersini öngörür. Bu minvalde erdem ve takva arasındaki söz konusu ayrıma gider. Erdemli

olmak paylaşılarak; kuvveden pratiğe yükselir. İyiliğe iyilikle karşılık vermek ve paylaşmakla mümkün olur. O da takvanın yolunu açar. Takva ise iyiliğe, daha fazla bir iyilikle karşılık vermektir. Yani erdemli olmayı daha da ileriye götürerek, Müslüman Ahlâkını takvalı olmaya dayandırır. (Özdenören, 2016b: Yeni Şafak).

2.2.2. Erdem, Ahlâk, Takva ve Allah Rızası

Özdenören, takva ve erdem arasında ayrıma gider. Erdemi iyilik üzerinde yol almak, dürüst ve yardımsever olmak gibi özellikler içeren bir kavram olarak tanımlar. Bu davranışların tamamı, bir insanda var olsa bile, o insana erdemli dememiz mümkün değildir. Erdemli olunabilmesi için niyetin ne olduğunu belirlememiz gerekir. Eğer niyet belirlenirse, bu eylemler anlamlı olur (Özdenören, 2014 b:139-140). Buna göre amacına uygun bir niyetle toplumsal kurallara ve ilkelere uygun olarak yaşayan insan erdemli ve ahlaklı bir insandır.

Özdenören'e göre takva ise; İslâm ahlâkının belirlediği kurallarla beraber bunların da ilerisine ulaştıracak üst düzey ahlâk seviyesidir. Müslümanın bir taraftan üstüne düşen görevi yaparken, diğer yandan daha iyisini yapmayı istemesi halidir. Bunu yapmak zorunluluk değil takva sahibi için bir gönüllülüktür. Hiçbir baskı altında kalmadan kendi isteği ile kendini aşarak takvaya ulaşır. İçinde iyiliği filizlendiren Müslüman için erdemden farklı bir boyutta olma halidir (Özdenören, 2018:184).

Özdenören, takva ve erdeme dair bu açıklamaları yaptıktan sonra ikisi arasında karşılaştırma yaparken Kant'ın ahlâki erdem konusundaki fikirlerine yer verir. Kant, ahlâki olan davranışı ödev ahlakı ile açıklar. Ahlâki davranışın amacı ödevdir. Ödev iyiyi istemedir. O kural ve kanunlara uygun davranan bireyin erdemli olduğunu kabul eder. Kant, borcunu ödeyen bir kimsenin yeniden bir borç almak için bu eylemi gerçekleştirmesini ahlâksız bulur. Sırf borcunu ödeyip borçluluktan kurtulmak için ödüyorsa ödevini yerine getirmiş ve ahlâka uygun davranmış demektir.

Özdenören bu konuda Kant'ın yaklaşımından farklı düşünür. Onun için ahlâki olan davranış, tüm nefsanî ve nesnel çıkar ve tatminden uzak olan, Allah rızası için

olandır. İnsanın öznel durumu ile onun nesnel davranışını dengede tutan kıtas Allah rızasıdır. Allah rızası kavramı hasbilikten ötede yer alır. Hasbi davranışta görünüşte hiçbir maddi çıkar gözetilmese de nefsin arzusuna kapılmış olmak da her zaman mümkündür. Bundan dolayı sadece maddi çıkara odaklanmak değil, bunun yanı sıra manevi bir çıkar gözetmekse davranışı ahlâksız kılacaktır. Oysa Allah rızası, insanın bizatihi hasbi olup olmadığının da irdelenebileceği bir kıtas öngörür. Ancak bu kıtas esas alınmak suretiyle hasbi olma keyfilikinden kurtarılabilir. “Hasbilik ancak Allah’ın rızası çerçevesinde zuhur ederse, hasbiliğini nefsin arzusundan koruyabilir. Yoksa mücerret hasbi olma iddiası insanı kolaylıkla nefsinin rızasına ram edebilir. Oysa Allah’ın rızası ölçü alındığında, insan nefesine hoş gelmesede de kendini bazı hareketlere ifa etmeye yükümlü tuttuğunu fark eder.

Bu minvalde, ahlâkı erdemin ötesinde bir kavram ile açıklar. Bu kavram takvadır. Erdem ile takva arasındaki farka dikkat çekerek, toplumsal kurallara uymanın yalnızca görev bilinci ile yapılan riyakarca bir davranış olduğunu söyler. Kant’ın ödev ahlâkının ötesinde ahlak’ın temeline Allah rızasını koyar. Kişi kendi nefساني duygularının ötesinde bir hedefi gözeterek davranışta bulunmalıdır.

Özdenören takva konusunda farklı bir ölçüye işaret eder. Takva sadece mutlak kurallara uymak ve buna uygun yaşamak değildir. Buna örnek olarak Hz. Peygamberin bir hadisi şerifte “ben ümmetimin çokluğuyla övünürüm” sözlerini gösterir ve takvanın Allah resulünün Müslümanlara evlenmek ve çocuk sahibi olmak konusunda mecbur tutmadığını fark ederek, bunun faziletli bir davranış olduğuna işaret etmesini yeterli görüp uygulaması gerektiğini söyler. Takva, yalnızca kuralları tamamen uygulamanın yanı sıra kuralların nedenini fark ederek uymayı ve nefsinin tatminini bile amaçlamamalıdır. Erdemli kabul edilen davranışların (cömertlik fedakârlık, feragat, şecaat vb.) hiçbirisi tek başına bir anlam ifade etmez. Batı düşüncesinin erdemi tanımlayıp fakat bunun hedefinin ne olduğunu tespit etmeye gelince, bir açıklama getiremediğini söyler. Batı düşüncesi gerçeklikte bir anlam kurmaktan uzaktır. Erdemin, batı düşüncesinde bir “zihin fantezisi” olmaktan öte geçemediğini söyleyerek eleştirir. Antik Yunan düşüncesinin erdem düşüncesinin de insan fitratına uygun olmadığını söyler. Antik Yunan düşüncesinde bireyin amacı mutluluktur ve bu amaca erdemlilikle ulaşılır. Bu düşüncenin insanı sınırlandırdığını ve kendini aşma gücünü yok ettiğini

anlatır. Aristo ileriiki dönemlerde erdemi dengeli olmak şeklinde tanımlar, aşırılıkların ortasında yer alan davranışların erdem olduğunu ifade eder.

Cömertlik, cimrilik ile müsrifliğin ortasında bir eylem olduğundan erdemli bir davranış olur. Özdenören ise Aristo'nun bu görüşünü de gerçek erdemlilik olarak görmez. Çünkü burada cömertliğin ne amaçla yapıldığı belirsizdir. Cömert insan desinler diye yapılmışsa bu eylem kendini ve başkalarını aldatmaktan başka bir şey değildir. Özdenören gayri Müslim'in erdemi ve Müslümanın takvası arasında fark olduğunu vurgular. Müslümanların takvası kuralların içinde kalarak, söz konusu kuralların telkin ettiği yönde daha ileriye daha iyiye ulaşmak ve aşkın olanın sınırlarına girmektir. Takvayı, insanın kendini sınaması ve kendini aşması gibi bir sorumluluk yüklemesi olarak tanımlar. Gayri Müslim'in erdemi ise asıl olanın yapılmasından daha ileriye gitmemektir. Sınırlı bir eylem alanı vardır. İnsanın aşkın olana doğru gitmesini sınırlar. Oysa insan, takvalı yaşamayı seçerken özgürdür. Daha fazlasına ulaşmak için insan takvayı seçebilir. İnsanın niyeti burada önemlidir. İnsanın niyeti Allah rızası ise aşkın bir yoldadır. Erdem ise insanın kendini aşmasına izin vermez. Takva, insana sürekli olarak aşkınlığın denenebileceği bir alana doğru ilerlemesine izin verir. Sonuçta Müslüman ahlâkı erdemden daha fazlasıdır (Özdenören, 2016b: Yeni Şafak Gazetesi).

Özdenören, takvanın erdemi içinde barındırdığını söyler. Takva erdemi içine alırken, erdem takvayı anlatmak için yeterli olmaz. Takva bir görevin yerine getirilmesi esnasında insanın daha fazlasını yerine getirmek için hazır bir ruh taşımasıdır. Önemli olan asıl görevin yerine getirilmesi iken, Müslüman, yapması gereken görevlerinin ötesinde daha fazlasını yapmaya azmederse bu çaba onun takvasıdır. Erdem, insanın görevini kusursuz olarak yerine getirmesi iken, takva görevinin sınırları içinde daha fazlasını yerine getirerek, aşkına yol almaktır. Erdem, kişiyi aşkın olana ulaştıracak bir itkiye sahip değildir. Takva ise Allah rızasını ölçü alarak bireyin aşkın olanı isteme ve bu yolda çaba sarf etmesini sağlar. Hz. Ali'nin “Dünya beni haramından men etti, ben onun helalinden de geçtim” sözleri helalin yasak olmasını değil, Allah rızası için kendine sınır koymasını ve takvalı davranışı ifade eder (Özdenören, 2016b: Yeni Şafak Gazetesi).

Kısacası erdem ve takva mukayesesinde boyut farkı vardır. Takva erdeme kıyasla daha aşkın ve evrensel değerlere haiz bir ahlak sistemi için uygun bir hareket noktası olarak gözükmektedir. Erdemde daha çok insandan insana değişebilen bir keyfilik kazanma potansiyeli vardır. Oysa Allah'ın rızası ölçü alınırsa hasbilikte nesnel bir dayanağa kavuşmuş olur” (Özdenören, 2014b:143).

Özdenören'in bu yaklaşımı, ahlak sisteminin dayanaklarını toplumsallıklara indirgeyen Durkheim ve Comte gibi sosyologların teorilerindeki tutarsızlıkları gösterir niteliktedir. Nitekim Durkheim'a göre ahlak sisteminin içeriğini belirleyen dinin menşei toplumdur. Yani ahlak sisteminin ilkeleri toplumsal süreçler içinde karşılıklı ilişkilere göre şekillenmektedir. Comte'a göre de ahlak sistemi ilkel dönemlerde din menşei açıklanmaktadır. İlerlemiş ve pozitivist süreci yaşayan toplumlar kendi dinamikleriyle kendi sistemlerini inşa edebileceklerdir. Özetle ahlak sistemi yerelliklerle sınırlandırılmış vaziyettir.

2.2.3. Özdenören'de Ahlâk ve Din

Özdenören'e göre ahlak ve din sistemleri itibariyle mündemiç bir doğaya sahiplerdir ve beraber bir anlam bütünlüğünü teşkil etmektedirler. Özdenören ahlâk anlayışını özünde Allah korkusuna dayandırır. Bunu bir Hadisi Şerif'e isnadla şöyle açıklar: “Nerede olursan ol, Allah'tan kork; kötülüğün ardından hemen onu silecek bir iyilik yap! İnsanlara iyi ahlâkla davran!” (Rudani. 2012:344). Kötülüğün hemen arkasından yapılan iyilikler kötülüğün yok olmasına vesile olur. Buna göre ahlakî olan kötülüğün hemen ardından bir iyilik işlemektir.

İnsanın dünyada yapacağı iyi işleri ahlâk açısından değerlendirir. Müslüman Allah rızası için iyilik yapar. Bu iyilikte kibir ve gurur barınmaz. Ölçü bu olunca Ahlâk, nesnel bir temele dayanır. Tüm iyilikler nesnellik ilkesi ile çıkar duygusu olmadan yapılır. Bu ahlâk anlayışı, Müslüman'ı her zaman güçlü ve diri tutacaktır. İçinde yaşadığı toplumun şartları hiçbir zaman yapacağı iyiliklere engel teşkil etmemelidir. Her durumda iyi davranışlar içerisinde olmak gerekir. Sevinçliyken, kederliyken, öfkeliyken, toplumun şartları olumsuzluk içerir iken. Her durumda iyi olan Müslüman,

sahip olduğu nimetlerin farkına vararak, nimetlere şükür borcunu rahatlıkla ödeyebilir (Özdenören, 2018 b:181).

Müslüman ahlâkı, İslâm dininden taviz vermemelidir. İslâm dini Müslümanlara, bir emanettir. Çünkü dinin hükümlerini insan koymamıştır. Dinin sahibi Allah'tır. Müslüman bu emaneti korumakla görevlidir. Yaşadığı toplumsal düzen içerisinde ahlâka uymayan davranışı yapmak bir tavizdir. Şartların uygun olmadığın bahane etmek, Müslüman için büyük bir vebaldir. Müslüman zamana uymak için sorumluluklarından kaçınmamalıdır (Özdenören, 2017a:56-57). Özdenören açısından modernizm sakıncalı bir durum gibi görülse de bu her zaman olumsuzluk durumunu oluşturmaz. O'nun karşı olduğu modernizm değil, Müslüman toplumlardaki algılanış şeklidir. Modernizmin getirdiği değişimlerin, din ve ahlâk kurallarının önüne geçerek, etkisizleştirmesidir. Diğer taraftan modernizm insan hayatını kolaylaştırıcı teknolojik araçlar üreterek fayda sağlar. Bu araçlardan yararlanmayı uygun görürken; değişme ve gelişmelerin kendimize ait kavramlarla algılanması gerektiğini vurgular.

Ahlâkça iyi davranışlarda bulunmayı isteyen kimse, kendini eleştirebilme yeteneği taşımalıdır. Kendi yanlışlarını görüp, tövbe ederek, kendini düzeltmeyi başarmalıdır. Bu insan açısından bir güvensizlik durumu değildir. Aksine insana bir güven duygusu kazandırarak, yanlış ve hatada ısrarcı olmayı engeller. Özeleştirii yapmak aslında ahlâki bir erdemdir. Müslüman ahlâkının yaşanması için iyi davranışlar yapan kişilerin örnek alınması ve pratikte ona özenilmesi ile mümkün olur. Müslümanca yaşamak Hz. Peygamberi örnek almayı gerektirir (Özdenören, 2017a:88, 123).Hz. Peygamber, toplumsal hayatın içerisinde, söz ve eylemleriyle diğer Müslümanlara nasıl davranacakları konusunda yol gösteren rehberdir.

2.2.4. İnsan, İnsanın Değeri ve Ahlâk

“Özdenören, İslâm uygarlığının kendine özgü değer yargılarını ve duyarlılığını öyküye, dahil ederek özellikle de insanın ontolojik sorunlarını öykülerinde sorunsallaştırmıştır”(Yumuşak, 2012: 1283).

İnsanın varlığı ile ilgili anlatımlara bakıldığında, dünya hayatının akışı içerisinde, kişinin kutsala yönelişinin hikayesi geniş bir yer tutar. Bireye, din, ahlâk ve

kültürel değerlerine karşılık, farkındalık görevi yükleyen İnsanın varoluşunu ve kendini fark etmesini ister. İnsanın maddi bir varlık haline getirilmeye çalışıldığı modern dünyaya ait yaklaşımları reddeder. Öykülerindeki kahramanların, toplumsal değişimler sonucunda yaşadıkları ruhsal çatışmalarını, takıntılarını anlatarak; bunlardan kurtuluş yollarını tasavvuf inancına dayandırır.

Özdenören, insanı hayatın merkezine alır. İnsanı merkeze koyan bu yaklaşım kendini tanıma, kendini tanıdıkça hayatı anlama, yorumlama ve yeniden dirilme sürecinde yol alır. İnsanın doğasında kendini anlama ve bilme isteği yatar. Bu istek benlik duygusu oluşturur. Benlik duygusu oluşan insan kim olduğunu anlama ve bilme sürecinde eylemlerde bulunur. Bu eylemleri onu kendine yaklaştırır, kendinden uzak kalmanın verdiği acı kaybolur. Kendini öğrendikçe kendisiyle sonsuz bir bağ kurar. Bu bağ her zaman devam eder. Kendinden uzak kaldıkça bu bağ zayıflar (Özdenören, 2016c: 112-13).

Özdenören'in öykülerinde, insanın değeri anlatılırken kahramanların kişisel özellikleri ön plandadır. Kahramanların özellikleri, Dirin (1999: 55-56)'e göre şu şekildedir: “Onlar, yetişme şartlarına, içinde bulundukları ortama, mensup oldukları kuşağa ve kültürel etkilere göre bir “durum alışı” sergiler. Hiçbiri yazarın tezini haklı çıkarmak için çırpınıp durmaz. Yazarın düşüncelerini afişe etmek gibi misyonları da yoktur. Kısaca onlar kendilerine ait bir kimlik ve kişiliğe sahip, kendisi için var olan ve kendi hayatlarını yaşayan kahramanlardır.” Öykülerde kahramanların çoğunlukla karamsar olumsuz ve umutsuz olmaları yazarın eleştirilmesine sebep olur. Özdenören'in bu eleştirilere cevabı yazılarında, öykü kahramanları aracılığıyla herhangi bir mesaj verme endişesi taşımadığı görülür. Eserlerinde tarihsel ve toplumsal yaşamın gerçekliklerine dikkat çeker. Hayali öykü kahramanları oluşturmayı tercih etmez. Karakterler genellikle toplumsal hayatta gerçekten var olan ve var olması mümkün insan tipleridir. Kahramanlarının bu yönde eleştirilmesinin nedenini açıklayan Özdenören, gerçekçi insan tiplerinin bu şekilde anlatılabileceğini ifade eder. Umutsuz kahramanlar üretmesiyle eleştirilen yazar bu eleştirilere şöyle cevap verir:

“Umutsuz olmak Müslümana haram kılınmıştır. Bizler insan olarak umutsuzluğumuz yok. Tam tersi var bu insanlarımızı bir bakıma pervasızca

diyebileceğim bir tavırla ortaya koymak, bizim meselemiz bu. Bu malzemeyle bir şey olacaksak olacağız, bir şey olamayacaksak yine bu malzemeyle olamayacağız. Yani umut en kötü zamanda bile umutsuzluğun döşünden çıkar. Başka bir yerden, insanın dışındaki başka bir yerden Allah, zembille indirmez. O mevcut onun içindedir. Umutsuzlukta umut da. Sen yeter ki o malzemeni nasıl kullanacağını bil. Öykücünün görevi tekrar ediyorum, yol göstericilik değil, en azından benim telakki tarzım böyle. Yol göstericilik misyonum olduğunu düşünmüyorum öykü yazarken” sözleriyle gerçekliği anlattığını vurgular. (Osmanoğlu, 2001: 40). “İnanan insanın huzur dolu yaşamını okuyamayacak mıyız?” sorusunu, gerçek hayatta böyle bir şeyin olmadığını söyleyerek cevaplayan Rasim Özdenören şöyle devam eder: “Biz çok yanlış görüyoruz insanı. Bunu vaktiyle çok söyleyen oldu. Müslümanın bunalımı olmaz deniliyor. Bunalım insana mahsustur. Müslümanın da bunalımı olur. [...] İslâm âlemi, Batı tesiriyle bazı konuların etkisi altında kalmış olabilir. Fakat bunalım veya dert, adını nasıl koyarsak koyalım, Allah dostlarının hayatında da var. Kendi imanından, imanının sıhhatinden güvende ve emin olamama hali. Kendimizi nasıl ifade edeceğimizi bilemiyoruz. Kendisini bu biçimde ifade ettiğinde, bu ifadenin doğru anlaşılıp anlaşılmadığını bilemiyor. Yani, bütün bunlar insanın üzerinde bir baskı, bir dert unsuru olarak var. Müslümanın havf ve reca arasında konumlanmış olmasının anlamı acaba ne ki?” (Osmanoğlu, 2001: 52-53).

Özdenören’in bu açıklamalarında, Müslüman ahlâkının nasıl olması gerektiğine dair bilgilere ulaştığı görülür. Şöyle bir soruyla başlar: Müslüman kimdir ve nasıl bir kafa yapısıyla düşünsel anlamda hareket etmelidir? Daha sonra mevcut Müslüman algısını eleştirir. Bu Müslüman algısı eksik ve hayalidir. Müslümanı tanımlarken, bir melek gibi kendisi için yaratılmış hayatın dışında, iradesini taşımayan varlık olarak gören yaklaşımları kabul etmez; aksine insan irade ve karar sahibi bir varlıktır. İnsanı karar ve irade sahibi bir varlık olarak dış dünyadan soyutlamak onun doğasına aykırıdır. Müslüman kendi tercihlerini belirleyerek bu yönde davranış gösterir. Bu davranışları kendisinin tercih etmesiyle, iyiye ve kötüye ulaşmada davranışlarının sonuçlarından sorumlu tutulacağı anlaşılır (Özdenören, 2012a: 96). Bu durumda Özdenören’in Müslüman ahlâkına ait görüşleri, kişinin sorumlu tutulacağı düşüncesine dayanır. İnsan, davranışlarından sorumlu olan ve bunun sonuçlarına katlanması gereken irade sahibi bir

varlıktır. Nitekim Kuran’da bu konuya şöyle değinilmektedir: “O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O güçlüdür, O’nun gücüne hiçbir güç erişemez ve tek bağışlayan da O’dur.” (Mülk 67/2). Bu ayet ışığında insanı yorumlayan Özdenören’in Müslüman ahlâkına yaklaşımı insanın irade sahibi oluşu ve davranışlarından sorumlu tutulacağı yönündedir. Müslüman ahlâkı konformizmden uzak, Marx’ın iddia ettiği gibi bilinçleri uyutan değil, bilinçleri uyandırarak harekete geçiren ahlâk anlayışıdır. Marx, dinlerin yöneticiler tarafından halkı uyutmak için uydurulan bir afyon olarak düşünürken; Özdenören, dini inançların, insanları bilinçlendirerek, kendilerini ve dünyada yaşanan gerçeklikleri fark etmelerini sağlayacağını belirtir.

2.2.5. Müslüman ve Manevi Değerler

Özdenören’in eserlerinde oluşturduğu öykü kahramanlarının, karakterlerine ait göze çarpan özelliklerinden biri onların sahip oldukları varoluşsal problemlerdir. Öykü kahramanları, bu sorunlarla mücadele ederken, kulluk bilincine ulaşp manevi değerlerle iç dünyalarında kurdukları kuvvetli bağlarla hayatlarına yön verirler. İslâm düşüncesine ait temel ilkeleri edebiyat alanına taşıyarak, kahramanların kendi varlığını anlamada karşılaştıkları problemleri İslâm inancı açısından çözümlemeye çalışır. (Yumuşak, 2012: 1283). Manevi değerler içerisinde dine dayalı geniş açıklamaları eserlerinde görmekteyiz. Kur’an-ı Kerim ve hadislerin ışığında Müslüman ahlâkının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Kuran’ın ilkelerinden uzaklaşma ahlâkın bozulmasının en önemli nedenidir. Çünkü Kuran hayat kitabıdır ve varoluşsal problemlerin en iyi çözümleyicisidir. Özdenören’in tavsiye ettiği Müslüman ahlâkça iyi davranışlar gösteren, dervişçe manevi değerlerine sahip çıkan insandır. Örnek insan Müslüman toplumunu etkileyen insandır.

İnsana ait anlatımlarında, varoluşçu bir tutum sergilerken Müslüman ahlâkına da bakışı bu yöndedir. Varoluşçu ateistlerin aksine kahramanların varoluşsal problemlerine dini ahlâki ve manevi değerlerle cevaplaması yazarı teist varoluşçulara yaklaştırmaktadır. Teist varoluşçuların öncüsü Kierkegaard, varoluşçu yaklaşımını dini

manevi ve ahlâki açıdan şekillendirerek, insanın varoluşsal problemlerinin çözümünü maneviyatta aramıştır. Kierkegaard’a göre insanın mutluluğa ulaşmasının yolu manevi değerleri fark ederek, o değerler ışığında hayatını sürdürmektir. İç dünyasında manevi değerlere yönelme gerçekleştiremediği takdirde insanı yalnız ve mutsuz bir hayat beklemektedir (Magil,1992:14). Özdenören, eserlerinde insanın varlığıyla ilgili problemleri çözerken Allah inancı ve ahlâk üzerine temellendirir. Müslüman ahlâkı İslâm’ın öngördüğü ilkelere dayanır. İnsanın varlığını anlamasında Yazarın da dahil olduğu bu yaklaşım varoluşçuluğa dini bir perspektif katar.

Özdenören’e göre insan dünyada yalnızdır ve bu yalnızlıktan kurtulmanın yolu insanın kendini yaratıcıya sorumlu hissederek yaşamasıdır. Onun açısından bakıldığında sağlıklı bireyleşmenin yolu Allah sevgisi ve gerçek ahlâki değerlere ulaşmakla kazanılır. Eserlerindeki kahramanlar ve olaylar da bunu destekler niteliktedir. Yabancılaşma, çözülme, modern dünyanın kaosu içinde kaybolan eser kahramanlarına, yazar tarafından dini inanç etrafında kendini anlamlandırma bir çözüm olarak sunulur (Aslan, 2008: 104).

Varoluşsal problemlere dair yazdığı öykü kitabı ‘Hastalar ve Işıklar’ adlı eserine şu şekilde yorumlar yapılır: “İnsanın yaratılmışlar içinde seçilmiş olmasının ayrıcalığıyla varlık aynasına yansır; yani görüntüsünün, o görüntünün değişimlerinin hikayeleri, birey ya da toplum olarak Kur’an-ı Kerim’de farklı katmanlarla anlatılır. Ezelden ebede zamanı kuşatan Kur’an, anlattığı görüntülerle insanın genel fitratına, vazgeçemediği olgularına atıfta bulunur. Hırs, kin, sapkınlık, iyilik, doğruluk, güzellik, toplumu hakikate çağırma, toplumu yanlışlara sürüklenme vs. karşılıklı olarak benzetilir (Ünlü, 1999: 41). Ünlü’nün Kuran’a dair bu yorumu Özdenören’in varoluşçuluğa yaklaşımını destekler niteliktedir.

2.2.6. Değişme, Çözülme ve Ahlâk

Özdenören’in eserlerinde, toplumsal yaşamda meydana gelen değişikliklerin kişi ve toplumda oluşturduğu çözülme ve dağılış göze çarpmaktadır. Bu değişimlerin bireyde ve toplumda sebep olduğu dağılma ve çözümleri düşüncelerinin merkezine koymaktadır. Modern çağda insanlar, metalaşmaktadır ve bu metalaşma insan hayatının

kutsala olan inancını acımasızca yok etmektedir. Kendi bakış açısını nesnel bir biçimde eserlerine yerleştiren Özdenören'in eserlerinde kahramanlar genelde çözülmüş ve çökmüş toplumun kişileridir. Kültür ve inanç temelleri inkâr edilmiş, yıkılmış bir toplum düzeninden artakalmış insanlardır (Kabaklı, 2006: 722). Kahramanlara öykülerinde roller yükleyerek, sahip oldukları temel yazgıyı yok etme eğilimi vermektedir.

Türkiye'de yaşanan toplumsal değişim ve çözülmenin tarihine bakıldığında; Türk toplumunda yaşanan sosyal değişim ve çözülmenin temelinde, Tanzimat'ın getirdiği yeni kurumsal oluşumun alt yapısı oluşturulmadan, doğrudan toplum hayatında uygulanmaya geçilmesi bir etken olarak görülür. Bu durumun ilerleyen zamanlarda devlet ile halk arasında mesafenin açılmasına ve toplumsal çözülmeye yol açtığına dikkat çekilir. Toplumsal çözülmenin; aydınların Batı hayranlığına dayalı komplekslerinin topluma yansımalarıyla ve toplumun kendine güvenini kaybetmesiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Okumuş, 2017: 411).

Özdenören'in 'Gül Yetiştiren Adam' adlı romanında, söz konusu modernleşme süreci bağlamında Doğu ile Batı kültürü arasında kalan insanların, his ve ilgileri tarafsız bir bakış ve gerçekçi bir dil ile anlatılmaktadır. Yazarın içinde yaşadığı toplumun etkin hususlarına yer vermesi, gerçekçi bir romanın özellikleri ile uygunluk taşımaktadır (Karatepe, 1999: 74). Sözü edilen romanda, toplumda meydana gelen ahlâki bozulma konusunu işler. "Yeni yetme yani yeni nesil "yalnız vernikleri görenler, verniğin altına dikkat etmeyenler..."(Özdenören, 2017c: 72) Yazar, bu cümlesiyle yeni neslin kendi kültüründen kopup, batı kültürünü taklit etmesini sembolize eder. Gül yetiştiren adamın kendi içine kapanması, toplumsal ahlâkın çöküşüdür. Gül yetiştiren adamın kederli macerası, İslâm'ın kurallarıyla yaşamaya çalışan kişilerin alın yazısıdır (Özdenören, 2017c:80).

Gül yetiştiren adam somut olarak yaşamış bir kişi olsa bile, öykü, yüz yıla yakın bir süre, milletimizin toplumsal karakteri haline gelen bir tavrın anlatılmaya çalışılmasıdır. Asıl bu yönüyle önemlidir. Bizim toplumumuz egemen güçlere karşı âdeta bir işgal edilmişlik duygusu taşıyarak, kendini savunma içgüdüğü ile hareket etmiştir. Bu durum yakın geçmişimiz ve bugünü içine alan, yeryüzünde çok az görülen

bir toplumsal anlamda zayıf direniştir. Görülüyor ki, tıpkı Gül Yetiştiren Adam gibi insanımız da bir gün torununun elinden tutup dışarı çıkma gereksinimi duymuştur. Yaşadığı çelişkiler, çatışmalar ve zihnî aşama öyle bir yeni süreci zorunlu kılmıştır. Bu aşama, dışarıda gül yetiştiren kimi öncülerin insanımıza aktardığı yeni bir bilinçtir. Yerli düşünceye dönme, kimliğimizi kişiliğimizi orada bulma bilinci, dışarıya çıkarak kendini ifade etme çabasını doğurmuştur doğal olarak. Uzun yıllar içe kapanış rastgele bir tarih değildir. Toplumun genel yapısına denk düşen bir tarihtir. 1970’lerden sonra edebiyat, sanat, kültür ve siyasal arenada artan var olma çabaları 50 yıllık içerde gül yetiştirme acısını taşıyan adamın, dış dünyaya açılmasıdır (Göçer, 1999:72-73).

Bu romanda toplumun yaşamış olduğu ahlâki çözülme, gerçeğe uygun bir şekilde aktarılmıştır. Romandaki kahraman uzun yıllar devam ettirdiği içe dönük yaşam tarzını bırakıp toplumla yüzleştğinde toplumda meydana gelen derin değişiklikler karşısında yaşadığı şaşkınlığı şöyle anlatır: ” Ey cemaati Müslim’in ve gafilin! Sizler Nasrani misiniz? Yoksa Mecusi misiniz? Hangi millettensiniz? Şimdi namazdan çıktığınıza göre siz İslâm milletindensiniz. Fakat hani İslâm’ınız? Allah Celle Celalühü sizden öncekiler niçin helak etti biliyor musunuz? Çünkü onlar kâfirlere benzemeye başlamışlardı. İçinizdeki İslâm’ı gösterin. Çünkü İslâm sizin üzerinizde görünmek ister. İman gizlidir, İslâm açık. İman kalptedir, İslâm zahirde. Söz çok, ama sözlerle oyalanacak vakit yok. Hani amelleriniz? Benim gibi zamanın uzaklarından gelmiş bir garip sizi şu halinizle görse, vallahi size Müslümanlar demezdi.” (Özdenören, 2017c:126-127).

Aynı romanın diğer bir kahramanı olan Sitare batı kültürünün etkisinde kalan toplumu temsil eder nitelikte bir kişiliğe sahipti. “Çünkü Müslüman ve Türk adı taşıyan Sitare’nin arkadaşları da Sitare’den farklı bir hayat tarzına sahip değildi. Hiçbir şeyin bizim olarak kalmadığı bir dünyada, isimlere takılmanın bir anlamı yoktu. Kumar oynamak için Sitare ve arkadaşlarının gittiği yer, Türkiye’nin bir yerleşim yeri idi. Bu yerde, kumar oynayanından, garsonuna kadar herkes İngilizce konuşuyordu. Sitare, Çarlı, Yavuz, Maria, Zelda ve ötekiler geleneksel aile yapımızla uyuşmayan, karışık ilişkileri olan, düzensiz, yıkıntılardır. Kitaptaki şehir ve insan enkazları, bu şekilde anlatılırdı (Göçer, 1999:71). Özdenören, bu romanında toplumda süregelen ahlâki çözülmeyle Sitare ve Sitare’nin arkadaşları üzerinden tasvir etmeye çalışmaktadır.

Modern yaşamın toplumsal hayatta sebep olduğu değişimler, Özdenören'in öykülerinde çözülme ve kendinden kopma ile sonuçlanmaktadır. Özdenören'n düşüncelerinin eserlerinden yansıdığı kadarıyla ; çözülme ve kendinden uzaklaşmanın önlenmesi için birey ve toplum hayatında manevi değerlerin güçlü bir şekilde muhafaza edilmesi yönünde tüm kurumlara ve toplumu oluşturan bireylere ciddi görevler düşmektedir. Müslüman ahlâkı bu görevi üstlenmeyi gerektirmektedir.

Nitekim Özdenören'e göre de İslâm ahlâkına göre yaşamak, toplumsal çözülmenin engellenmesinde önemli bir anahtardır. Öyle ki İslâm ahlâkına göre yaşayan bir toplum, güçlü bir şekilde ayakta durur ve dünyadaki diğer güçlere boyun eğmek zorunda kalmaz. İslâm dışı güçlere insansız, bomboş şehirler terk edilebilir. Müslümanlar, İslâm'ın öngörülerine göre yaşamayı başarabilirlerse, dünyanın hâlihazırda toplumsal yapılanmasında dizgenin mekanizmasını ellerinde bulunduranlara Moskova'yı eline geçirmiş Napolyon'un aczini yaşamak düşer, diye düşünmek mümkündür (Arınç, 1999:95). Eğer çağımızda yaşayan Müslümanlar, ahlâki yenilenme konusunda üzerlerine düşen vazifeleri İslâm'ın temel unsurları olan Kur'an-Sünnet bağlamında samimi bir şekilde yerine getirirlerse, tüm sorunları rahatlıkla aşabileceklerdir. Dünya ülkeleri karşısında güçlü bir konuma sahip olacaklardır.

2.2.7. Yabancılaşma ve Yalnızlık

İnsanın kökensel yalnızlığı, yazar tarafından din ve ahlâki değerler içinde eritilir. Yalnızlık olgusu, kendilik sürecinde maruz kalınan bir durumdan çok kendini tanımanın bir yolu ve başlangıcı olarak ele alınır. Onun hemen her eserinde odakta olan mutlak ben, Tanrı'nın insandaki varlığı veya nuru olarak görülür. Bu tanrısal tinin, insanı dünyadaki en değerli varlık ve diriliş eri yaptığı öne sürülür. Yabancılaşma sürecinde insanın varlığı ve tinsel alandaki soylu dirilişi şöyle ifade edilebilir: "İnsanın, dünyadaki her şeyin, görünürde olduğundan başka bir anlam taşıyabileceğini fark etmesine" yardım eder. Kendine yabancılaşan insan, Tanrının varlık alanındaki yansımalarını kavrayarak, hayatını anlamlı kılar. (Geçtan, 1990: 135). Eserlerde kişilerin kemale erme yani kendilik değerlerini bulma süreci, kahramanların iç dünyaları ile dış dünyaları

arasında çatışma yaşamalarına neden olur. Bu bir farkındalık sürecidir ve insan dış dünya tarafından kuşatılmıştır. Düşünür, eserlerinde bu çatışma yumağını irdeleyerek kişilerin gösterdikleri davranış kalıpları üzerinden ahlâk kavramını ortaya koyar. Bu çatışmaların doğru çözümünün maneviyat ve din olduğunu varsayan yazar, çatışmalarda gösterilen tutumlar bütünü Müslüman ahlâkı olarak irdeler. Modern dünyanın çağdaş insanı yazarın bakış açısına göre hamamböceği misali kendi bilincinin farkında değildir veya farkına varamıyordur (Özdenören, 2002:35). Bu bağlamda ele alındığında eser kişileri, sürekli olarak kendini aramakta ve kendine bir yolculuk halindedir. Bu yolculuk evrensel bir süreci ifade etmektedir. Bu evrensel macerada rol oynayan aktörler, “ben ve öteki, din, iman ve aşk” ile denetlenirler.

Din, insanı yalnızlık duygusundan kurtarır; çünkü gösterdiği iyi ve kötü ilahi değerler insana tarihsel ve toplumsal bir kimlik edindirir. Bu anlamda “dinler tarihi, insanın kendi bilincine ulaşma yolunda ilerleyişinin tarihidir.” der. Bu ifade insanın kendi olma sürecinde dinin oynadığı rolü açıklar. İnsanlar, inandıkları ve yaşadıkları değerlere dönüşürler (Hegel, 2001: 13). Bu yaklaşımdan hareketle başlayan Özdenören de insanın dine ait olduğunu ve bu ait olduğu kutsala dönüşmesi gerektiğini eserlerinde anlatır. Bu dönüşüm ise ahlâk ve ahlâki davranışları doğurur. Yazarın eserlerinde, kahramanlara kendilik sürecinde yol gösteren değerler, bütünü ilahi değerler yani İslâmi değerlerdir. Bu İslâmi değerlere göre kendilik sürecini tamamlayan eser kahramanlarının başından geçenler ise Özdenören’in Müslüman ahlâkı yorumunu ortaya koyar. Yazarın kendisi bu konuya ilişkin şu yorumu yapmıştır (Karal-Erdem, 2001: 173). “İslâmî Edebiyat tartışması da kendi meselemizdi. Hatta belki de tazelenmesi gereken konulardır onlar. Çünkü yeteri kadar anlaşıldığı kanaatinde değilim.” O halde yazar için kendi olmanın en önemli unsuru İslâmi değerler ve Müslüman ahlâkıdır. Özdenören’in eserlerinde dini değerler yani İslâm ve tasavvuf bir estetik bütünlük halinde yer alır. Bu üç unsur (Kur’an,Sünnet,Tasavvuf) sayesinde eserlerdeki kişiler içsel aydınlanma yaşayarak ruhsal açıdan yeniden doğumlarını gerçekleştirmiş olurlar. İnsan ve İslâm çift yönlü düşüncesini yazar; “Müslümanın insana bakış açısı bütünüyle İslâm uygarlığının kendine özgü değer yargılarıyla özdeşleşir.” Özdenören (2016c: 49) sözleriyle ifade eder. Kendi iç dinamiklerinde kul

olan insan, ontolojik sınırlarını İslâm medeniyetiyle bütünleştirdikçe aydınlanır ve kendini aşar.

Yalnızlık gerek bireysel gerek toplumsal olarak ele alındığında, yabancılaşmanın önündeki bir başkaldırı olarak nitelendirilebilir. Yazar eserlerinde yalnızlığın bu başkaldırısını şehre indirgeyerek kültürle bağdaştırmaya çalışır. Tarihi kalıntıların, eskiye ait olanın şehirde kayboluşunu, kültürün yoz dönüşümünün simgesel anlatımı olarak da ele almak mümkündür (Akçay, 1999:79).

Özdenören'in "Gül Yetiştiren Adam" adlı romanında yabancılaşmaya ait düşünceleri etkin bir şekilde yer alır. Farklı kurgulamaların yapıldığı eserde iki şekilde gerçekleşen yabancılaşma söz konusudur. İlki gerçek bir tutumun yansıması, doğruluğu kesin olmayan ve dışardan gelen her şeye yabancı kalma durumudur. Gül yetiştiren adam, bu şekilde yabancılaşmanın örneği olarak düşünülür. İkincisinde ise kendi kültürel varlıklarından uzaklaşarak, kendi değerlerine karşı yabancılaşmaktır (Akçay, 1999:80).

Eserde anlatılan kişi, toplumsal alanda özgürlüğünü gerçekleştiremez, dar bir alanda giyim, düşünce ve eğlence konularında sınırlandırılarak; yabancı bir kimliğe bürünmeye zorlanır. Bu durumu, ülkenin yaşamış olduğu medeniyet ve inanç değişimi konusunda; yapılan baskıların gerçekleşme evrelerinin bir işareti olarak eserine yansıttığı görülür (Göçer, 1999:71).

2.2.8.Kendine Dönüş ve Ahlâk

Özdenören'e göre, birey ve toplumlar kendilik değerlerinden uzaklaşmakta ve öz benlikleri metalaşmaktadır. Yine dirilmenin ve yeniden oluşmanın başlangıcı kendi olma sürecinin başlangıcıdır. Bu ana fikirden yola çıkan yazarın eserlerine bütüncül bir yaklaşımla bakıldığında, bunların insanın kendi varlığına ait önemli manevi değerleri belirleme ve bunları fark etme bilinci oluşturduğu görülmektedir.

İnsanlar ancak iç dünyalarında, sahip oldukları değerleri fark edişler kadar kendi tözlerine ve öz değerlerine dönebilirler. Bu bağlamda Özdenören, eserlerinde gelenekselliği ve insani değerleri yüceltir. Yazara göre insanın kendine yönelmesi ve kendilik bilincini artırması, kendini gerçekleştirmek anlamı taşır ve bu sayede kişi çok yönlü bir kimlik geliştirebilir (Sağlık, 2007: 63-64). Yazar, eserlerindeki anlatımda insanı, bir kuşatılmışlık içinde ele alır. Bu kuşatılma durumu, insanın çevresini saran varlık ve nesneler ile insanın onlarla kurduğu ilişkilerden kaynaklanır. İnsan, dört bir yandan sarılmıştır ve yanlış ile doğru birbiri içinde düşünce yumaklarıyla ona empoze edilir. Nasıl düşüneceğinden, nasıl davranacağı, hangi değerleri benimseyip hangisine sırt döneceğine kadar tüm değerler, nesneler, varlıklar ve ilişkiler doğumundan itibaren insana öğretilir. Tüm bu kuşatma içinde insanın yapması gereken ise (yazara göre), kendi varlığını anlamlandırıp biçimlendirmek, tinsel anlamda sınırlarının farkına varmaktır. Kuşatma içerisinde buhran yaşayan insan, mutlak olanın gücü karşısında kendini ele aldığı mahkûm olmuş gibi hissedebilir. Yazarın ilk eserlerine yöneltile kahramanlarının karamsar ve umutsuz olduğu eleştirisinin kaynağı da bu yaklaşımdır. Çünkü yazar ilk eserlerini varoluşçuluk çerçevesinde vermiş ve varoluşçu felsefenin temeline inandığı din ile dinin gerektirdiği ahlâki davranışı koymuştur (Tosun, 1996: 17).

“İmkânsız Öyküler” adlı eserinde, öykü kahramanlarının bilinçaltına inerek yaşadıkları acıların dış dünyayla çatışmadan kaynaklanan acılar olduğundan bahsetmektedir. Toplumsal hayatla uyum sağlamak zorlanan bireylerin yaşadıkları psikolojik, sosyolojik, tarihi ve ekonomik dayanaklarını kendi üslubuyla tarafsız bir şekilde anlatarak amacına ulaşmaktadır. “Arınma” adlı öyküsünde, abdest almaya başlayan çocuğun tuttuğu orucun etkisiyle susuzluğunu fark edip, gövdesini nefsinden ayırmayı başarmasını ve kendini fark edişini anlatmaktadır. Öyküde çocuk, gövdesinin şimdiye kadar bütün isteklerini yerine getirerek ruhunun kirlendiğini hissetmektedir. Oruç ve abdestin beden ve ruhunda oluşturduğu etkiyle maddi ve manevi kirlerinden arındığını düşünmektedir (Özdenören, 2016:73-74).

Özdenören, Müslümanın konumunu sorgulamakta ve İslâm’ın değer yargıları ile meseleyi değerlendirmektedir. Öyleyse Müslümanlarda bu çağrıya ve bu birkaç güçlü sese kulak vermeli, düşünce yapısını Batılı temellerle değil, İslâmi esaslarla kurmalıdır. Doğru ve tutarlı bir düşünce sistemine sahip olduktan sonra, bunu

yaşayışlarına aksettirmeleri daha kolay olacaktır. Özdenören'in de dediği gibi, Batılı düşünce sisteminin belirlediği kavramları olduğu gibi benimseyerek, Müslümanca yaşamak mümkün değildir (Arınç, 1999:95). Cemil Meriç (2017:158) 'in konuyla ilgili düşünceleri de bunu destekler niteliktedir: İslâm düşüncesinde, diğer kültürlerin koşulsuz olarak kabul edilmesi ve onların iradesine tabi olmak hem Müslümanlar hem de diğer milletler için hayatın her alanında taklitçiliğe yol açtı. Milli kültürün içerisinde edebiyat, müzik ve diğer kültürel değerler ile sosyolojik, siyasi, ilmi, ahlâki kurumlarda da Avrupa kültürünü taklit etmekle Müslümanca yaşamak ve düşünmekten uzaklaşıldı.

Bilinçli Müslümanın, sorumluluk sahibi bir birey olarak kendine dönüş anlamında bir mucize gerçekleştireceğini Ali Şeriati de kabul eder. Müslüman, batıdan gelen ve oradan ihraç edilen entelektüellerin sahip oldukları bilgileri reddeder. Müslüman kişi kendi köklerine dönerek, toplumun problemleri ve krizlerine çözüm getirme bilinciyle hareket etmelidir. Müslüman, Allah'tan ayrılığı ve dünyaya inşiyle dünyada kederli bir varlık haline geldiğinin farkına varır. Bu dünyadaki keder ve sıkıntılarından yeniden Allah ile birleşerek kurtuluşa erer. (Rahman, 2006:180),

Özdenören'e göre insan, dünyada yolcu gibi olmalıdır. İç dünyada başlatılan yolculuk, bir anlamda kendini değiştirme ve düzeltme çabasıdır. Bunu başarabilmesi için kendine ait eski özellikleri terk edip, bir hesaplaşma içinde olması gerekir. Hesaplaşma zor bir süreçtir. Belki de kendini düzeltme yolculuğu, hiç bitmeyecek bir yolculuktur. Bu yolculukta örnek alınması gereken kişiler, Asr-ı Saadet dönemi sahabeleridir. Onlar zorlu sınavlardan geçerek, sürekli hesaplaşma içinde yaşadılar. Eski ben'lerini, inançlarını, putlarını terk etmekte çok zorlandılar. Bu zorlu sınavlar, onları çok yorsa da sınavı aşmayı başardılar (Özdenören, 2010c:190-191).

Kendine dönüş yolculuğunun amaçlarından biri, evrendeki sırlara ulaşmaktır. Bu yolculuk ve sırlar, saklanmayı gerektirir. Özdenören, Mirac olayının ve burada gerçekleşen yolculuğun, görünenlerin dışında bir anlam içerdiğini ifade eder. Hz. Muhammed'in, Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya yürütülmesi, şeklen anlatılsa da Mirac'ın nasıl gerçekleştiği tam olarak bilinmemekte ve bir sır olarak gizemini korumaktadır. İman noktasında da insanın bir sınamadan geçtiği görülür. İman eden için varlıklar sadece kendi içinde, gözüyle gördüğü somut varlıklar değildir. İman etmeyen ise gördüklerinin bile bir illüzyon olduğunu düşünür (Özdenören, 2010c:186-187).

Dünyada yolcu gibi yaşayan insan, hakikat arayışı içindedir. Yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ihtiyaçları, onu hakikatin peşine düşürür. Ancak buna dünyada hangi araçla ulaşacağını bilmez. Bunu kimseye anlatamaz. Kalbinde hakikatten başka hiçbir sevgiyi yüceltmeyerek, kimseye umut bağlamayarak yolculuğuna başlar. Ta ki hakikate ulaşmaya kadar bu çileli yolda yürür ve kendisini, kendini aşma çabasında bulur (Özdenören, 2010c:130-131).

2.2.9. Tasavvuf, Ahlâk ve Aşk

İslâm düşüncesine dayalı tasavvuf ahlâkı konusuna ilk olarak “Denize Açılan Kapı” adlı eserinde yer veren Özdenören; bu eserinde denizin, evrensel bir ibare olarak en değişmez ve en büyük anne simgesi olduğunu belirtir (Bachelard, 2006: 131). Bununla birlikte pek çok edebi eserde deniz; anne, özgürlük, bolluk, derinlik ve yaşamı sembolize eder. Özdenören, Denize Açılan Kapı adlı eserinde; bolluk, bereket ve derinliğe erişmenin önem ve ödülünü ele alır. Öyküde deniz, yeniden dirilmenin temsilidir. Denize kapı açmak metaforu ise kişinin manevi dünya ile kendi bilinçaltına dalmasını ifade eder. Tasavvufi dünya, deniz simgesi ile bu eserde zengin tasavvuf dünyasına eş tutulur. Bu yazara özgü bir benzetme değil; tasavvufi dünyada var olan insan mertebesine ulaşmak ancak kendini yeniden keşfetmekle mümkündür anlayışına dayanır. Tüm serüvenlerde çeşitlenme ve doğumun kaynağı olarak görülen deniz, çeşitli mücadeleleri, tehlikeli engelleri aşmayı ve sonunda yolculuğu başarıyla tamamlamayı o yoldaki kişilere sunar.

“Bir Adam, Karşılaşma, O Zaman ve Öteki” adlı öykülerinde Özdenören, dini değerler etrafında bir arayış, kendini yeniden kurma ve birleşmeyi anlatır. Bu nedenle yazarın eserlerinde kahramanlar sürekli bir arayış içindedir. İlk eserleri, “*Hastalar ve Işıklar*”, “*Çözülme*”, “*Çok Sesli Bir Ölüm ve Çarpılmışlar*” da insanın bilinçaltında bastırıldığı ya da bastırmak zorunda olduğu değer dünyasını dışa yansıtan Özdenören, “Denize Açılan Kapı”, “Kuyu”, “Ansızın Yola Çıkmak”, Toz” isimli eserlerinde, insanın metafizik boyutunu irdeler. Keramet olgusunun yüceltildiği “Sabahın Seher Vaktinde Aman” adlı eserde, keramet sahibi olmanın insanlık adına tinsel olgunluğa

erişmeyi sağlayacağı ve bedensel zaafılardan arındıracağı odak alınır. Savaşın ortasında bir kadının kurşunlardan kaçarken düşürdüğü çocuğunu anlatan “Karşılaşma” adlı eserde, çocuğu bularak büyüten dedenin ölüm süreci işlenir. Bu dede, öykünün baş kahramanı olmakla birlikte iç aydınlanması yaşayan, tamamlayan, savaşlar ve özlemler ateşinde pişerek olgunlaşan bir insanın temsilidir. Öykünün tamamında dedenin yol gösteren yüce bir duruşu vardır. Bu dede üzerinden içsel aydınlanma, olgunlaşma ve insan sevgisi yüceltilir. Dede, öykünün bitiminde soğğun etkisiyle donarak ölen bebeğe çok üzölmektedir. Dedenin bu üzüntüsü aslında masumiyetini kaybeden insanlığın ölümünü ve bundan duyulan eleml temsil etmektedir. Bu öyküsü için yazar, “Ama şimdiki halim olsa, rabıta nedir bilebilmiş olsam kor muydum o bebek ölsün. Efendimin himmetiyle atmaca gibi kapardım ki, keferenin ruhu bile duymazdı, duysa bile kurşunu bu dönüşüme işlemezdi.” (Özdenören, 2016c: 65) yorumunu yapmaktadır.

Özdenören, tasavvufa dair yazdığı bir eser olan Kuyu’da himmet düşüncesinden bahseder. Himmet düşüncesi iyi kul ve iyi insan olma düşüncesini sorgular. Himmet sahibi insanlar, kendini kötölüklerden arındırmış ve Allah katında yüce makama ulaşmış kişilerdir. Düşünöre göre, her şey Kur’an’ın şu mesajıyla var olur: “‘Ol’ der, o şey de oluverir” (Yasin, 36/82). Kuran’daki bu ayet himmet sahibi kişilere yol gösterici olur. Çünkü insan dünya ve ahiret hayatını kurtarmak için keramet ehli insanlardan destek alır. Başka bir deyimle himmet, kişinin her şeyden kendini arındırıp Allah-u Zü’lcelâl’e yaklaşma ve huzurlu olma halidir. Ancak burada dinî değerleri daha derin ve anlamlı kılmak için insanın dünya hayatında yaptığı her güzel şeyi, Allah’ın kendisine verdiği ihsanla yaptığı ve yapabileceğini hatırlatmak ister. Nitekim ona göre her şey Yüce Yaratıcının emriyle olur. Yüce Yaratıcı, büyüklük ve kudretini keramet ehli insanlar vasıtasıyla diğer insanlara görünür kılar. İnsanoğlu da himmet ve keramet ile kendisinden daha üst mertebede olanlarla birlikte olup dünya ve ahiret hayatını kurmak ve kurtarmak ister. Yazarın ‘Kuyu’ adlı öyküsünde anlatı kişisi olan Yusuf da tasavvufi bir kurum olan tekkeye girmek için yola çıkar, tekkeye ve onun değerlerine dönüştükçe kendini bilip tam olma yolunda girişimlerde bulunur. Öykü, Yusuf’un “bağlanmak” amacıyla hiç bilmediği yabancı bir şehre gelmesiyle başlar. Hz. Yusuf kıssasına atıfta bulunarak derinleşen öyküde kahraman gece geç saatte istasyona iner. Bu saatte tekkeye gitmesinin doğru olmayacağını düşünerek, bir otelde geceyi geçirmeye karar verir.

Otelde tanımadığı bir kadınla düşle gerçek arasında yasak bir ilişki yaşar. Bu günahın kendinde oluşturduğu vicdan azabı, onun kuyuya düşmesine neden olur. Ancak bu düşüş onun yeniden kendini bulması ve ayağa kalkması için yaşaması gereken bir süreçtir (Eliade, 2000: 43). Kuyu günahın işlenmesinden sonra insanın çekeceği cezayı temsil eder. Allah’a verdiği sözü tutmadığında, dünya içerisinde yaşayacağı kötü sonuçlarla karşılaşan insanın hayatı zorlaşır. Dünyada kuyuya düşüp, yeniden çıkmayı başarabilmek için insanın kendini ve iradesini günahlardan arındırma çabasında olması gerekir. Burada Yusuf kıssası ile bir benzetme kurulmuş olabilir. Yusuf peygamberin zindandan Allah’a yalvarma ve dua ile kurtulduğu anlatılır. Öykü kahramanı Yusuf da işlediği günahın pişmanlığıyla hikmet sahibi birinin peşinden giderek tasavvuf yoluna düşer. Yine benzer bir şekilde Kur’an’da geçen Babil efsanesinde, Allah’a verdikleri sözü tutamadıklarından ötürü Hârut ve Mârut adlı meleklerin, kıyamete dek bir kuyuda baş aşağı sarkıtılmış olarak beklemeye mahkûm edildikleri görülür: ‘‘Onlar, Süleyman’ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Gerçek şu ki Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular; çünkü insanlara sihri, Bâbil’de iki meleğe, Hârût’la Mârût’a indirileni öğretiyorlardı. Halbuki bu iki melek, "Biz ancak imtihan vasıtasıyız; sakın küfre sapma!" demedikçe hiç kimseye bilgi vermezlerdi. Fakat onlar bu iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa Allah’ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Yine de kendilerine fayda sağlayanı değil zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun onlar, bunu (sihir) satın alan kimsenin âhiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür, bir bilselerdi! Eğer onlar iman edip kendilerini kötülükten korusalardı şüphesiz Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı. Keşke bunu bilselerdi!’’ (Bakara, 2/102-103). Suçlarının cezasını çekmek üzere bekletilen bu iki melek, kıyamet günü oradan çıktıklarında bağışlanarak arınır. Kuyu insanın günahlarıyla hesaplaştığı mekânı temsil eder. Öyküdeki kahraman Yusuf, kuyudan kurtuluşu ilahi aşkla gerçekleştirir ve mürşidinin peşinden gider (Şahin, 2014:31-41).

Mevlâna (1984: 181)’ da ilahi aşkın önemini;

“Aşksız olma ki ölmeyesin

“Aşkla öl ki diri kalasın”

Dizeleriyle vurgular. İlahi aşk anlayışında, ölüm kavuşma anlamına gelir. Tasavvufi düşüncede, ölüm olgusuna gereken değer verilerek; bu konuda geniş açıklamalara rastlanır. Bu anlayışta ölüm bir son değildir. Yeni bir hayata geçilebilmesi için gerçekleşmesi gereken bir süreçtir. Bir anlamda yeniden diriliştir. Farabi de bu konuya bakışında ahlâkı öne çıkarır, erdemli kişilerin ölüm karşısında güçlü bir duruş sergilediğini anlatır. Erdemli kişi mutluluğa giden yolun iyi davranışlarda olduğunu ve bu iyilikleri artırmak için hayatta kalmayı ister. Ölüm anında iyilikler kendisini bu yok oluştan kurtarır ve korkularını yener. Ölüm korkusuna kapılanlar erdemsiz cahil kişilerdir. Bilgisiz insanlar iyilik yapamazlar ve mutsuzdurlar. Bilgili insan erdemlidir, ahlâk açısından iyi olanları yapar ve mutlak varlığa, Allah’a ulaşır. Her insan mutlak varlığı ve değerlerini tam anlamıyla benimseyebilir. Varlık problemini Allah inancıyla tam anlamıyla çözen İslâm dini Müslümana kendine ait var olma problemlerinin çözümünün yaratıcı güçte olduğunu öğütler. Müslüman için ölüm bir son değildir. Çünkü gerçek anlamda inanan ve bağlanan insan, günahlardan uzaklaşarak kurtuluşa ve yeniden kuruluşa erer. (Farabi, 2015: 22)

İnanç ve bağlanma hissi, insanın hayatını devam ettirebilmesi için vazgeçilmez temel unsurdur. Çünkü inanç sayesinde insan, boşluk ve hiçlikten kurtulma imkânı bulur. Bütün dinsel inançları reddeden insanın dahi inandığı mutlaka bir şeyler vardır. Tabii ki her insan, “Mutlak varlığı” ve onun değerlerini kabul etmeyebilir. Ancak “Varlık meselesini, Tanrı anlayışıyla çözen İslâm dini; ölüm ve ötesini de öte dünya kavramıyla çözmüştür.”

Özdenören’e göre İslâm inancının insan yaşamına verdiği yön, insan için en izlenmesi gereken yoldur. İslâmî yaşayış, kuralları, Kur’an ve Sünnet’le öngörölmüş “fizik”, “maddî”, elle tutulur, gözle görülür bir olaydır. (Özdenören, 2016d: 151). İnsanlığı doğru yola götürecek ve muvaffak sona erştirecek araç İslâmî yaşantı yani Müslüman ahlâkıdır. Bu bağlamda modernleşme, insanın kendiliğinden uzaklaşma, metalaşma ve insani değerleri yok eden bir etki olarak alınır. Bireysel anlamda yaşanan ahlâki yozlaşma ve dinden uzaklaşma, toplumun kolektif bilincinde de tamir edilemez yaralar açmaktadır. Günaha bulaşan insanların çöküntü içinde olduğunu yazar şu ifadelerle dile getirmektedir: “Bir küfür, bir ilenç içinde yaşıyoruz, dedi, çirkef içinde yüzüyoruz sanki yıllar var ki, bunu hissediyorum ama bize bulaşmaz diye umuyordum.

Bu çirkefin içinde doğduğunuz siz şimdi durmadan öteye beriye sıçratıyorsunuz bunu...”. “Çirkefin her yana bulaştığını hissediyorum (...)Şimdi yaşayan herkesin tek tek kirlendiğini görüyorum. Acaba biz bu çirkefe düşmekten kurtulur muyuz diye düşünüyorum, bunun için çırpınıyorum.” (Özdenören, 2012a:113-114).

Rasim Özdenören (2010a:41)’e göre insanın kurtuluşu kendinin farkında olmaktır. Kendini farketmenin yolu Allah inancını benimseyip, bu inancın gerektirdiği, Müslüman ahlâkını yaşamaktır. Bu ahlâktan uzaklaşan, İslâm öğretilerine yabancılaşan kişiler yitik ve kirlenmiş demektir. Bu fikirlerini; “İnsan Tanrıyı yok sayan bu kadar insan arasında yaşayınca umutsuzluğa kapılıyor. İnsanı yoran, peltekleştiren bu oluyor... “ifadesiyle dile getirmiştir. Modern ve çağdaş dünyada insanın mutsuzluk, umutsuzluk ve huzursuzluk içinde olmasının temel nedenlerinden biri Tanrıyı ve öğretilerini yok sayarak, ötekileşmesidir. Özdenören, dini değerler aracılığıyla insanın yaratılanın en şerefli niteliği kazandığını vurgular ve bu niteliği korumanın yolu olarak Müslüman ahlâkını gösterir. Modern çağın getirdiği küfür, günah ve kirlenmişliğin gönül ve akıl gözüyle onarılacağını savunan yazar, dinsel-İslâmî yaşantının insanı bu yozlaşmışlıktan kurtararak kendine ve değerlerine dönüştüreceğini her eserinde belirgin şekilde vurgular. Modernite toplum üzerinde olumsuz değişmelere neden olur. Toplumsal hayat içerisinde insan dini değerlerinden uzaklaştıkça, çıkara dayalı ilişkiler ağında kendinden uzaklaşır. Herkesin birbirini aldattığı bir dünyada güven duygusu kaybolur. Güven duygusunun kaybolması insanları şüphe içerisinde yaşatır, ruhsal yönden huzursuzluk başlatır. Suç oranlarında artışlar gözlenir. Hırsızlık, şiddet, terör, haksız kazanç, uyuşturucu ticareti, aldatma, ailede çözümler başlar. Sadece dünya çıkarı gözetmek için yaşayan insan toplulukları oluşur. Özdenören öykülerindeki pek çok karakter, modernizme karşı dinsel ve toplumsal değerleri yaşatmak geliştirmek için mücadele verir. Çünkü Özdenören’e göre yapıcı ve kurucu unsurlar dini değerlerdir. İnsanlığı bu dünyada anlamlı kılan hiçbir eylem, tanrının büyüklüğünden ve ona duyulan sevgiden bağımsız olamazlar. Bu bağlamda yazarın eserlerindeki kişiler, inançlı, tanrı sevgisi ve büyüklüğüne şahitlik eden kullar olarak ele alınır. “Hafız kahvesini içerken Cenabı Rabbülâlemin son nefesimizde kelime-i şهادet üzerine ruhumuzu teslim etmek nasip eylesin dedi.” (Özdenören, 2012b: 136). Bu hayatın geçiciliğini sıklıkla vurgulayan yazarın temel çıkış noktası bedensel hazlara teslim

olmadır. Çünkü yazara göre kendi benliğini ve yaratılış kimliğini Allah'ın insanı yücelten değerlerinde bulan insan kâmil insandır. Tinselliği ve ruhu göz ardı edip bedene bağlanmanın insanı kirlettiği ve zaaf yarattığı kabul edilir. “Fenaya değil bekaya gidiyorsun âdeme değil vücudu daimeye sevk olunuyorsun zulûmata değil âlemi nura giriyorsun kesrette boğulmayacaksın vahdet dairesinde teneffüs edeceksin...” (Özdenören, 2012b: 137). Tasavvuftaki ölüm düşüncesine başka bir açıdan bakıldığında; insan yok olan bir varlık değildir. Ancak maddi varlık bu dünya ile sınırlıdır ve ebedi olan ruh, ölmez. Bu nedenle ölüm de bir son değildir ve her ölüm yeni bir hayatta “dirilişin ve göklere yükselişin” başlangıcıdır (Guénon, 2004: 40).

Özdenören'in eserlerine, tasavvuf açısından bakıldığında da temel düşünce kendine dönüştür. Bu dönüş aynı zamanda egoyla yoğrulmuş “ben”i öldürüp tanrıya ulaşmayı temsil eder. Dine ve onun değerlerine dönen birey ya da toplum, karanlık kuyulardan arınmış, derin denizlerden aydınlanmış olarak kendilik düzeyine çıkar. Eserlerinde seçtiği isimler de bu bağlamda tercih edilir. Eser isimlerinde ve içeriklerinde kuyu, ışık, aydınlık ve deniz gibi metaforları sıklıkla kullanır. O'nun açısından, kendine dönmek Tanrı'ya dönmektir ve bunun yolu İslâm ahlâkına göre yaşayıp, günah ve kirlenmeden uzak tutacak olan manevi hazlara yönelmektir (Şahin, 2014:37). Özdenören'e göre modernite kişiyi fert olmaktan, birey olmaya dönüştürür. Kimlik-aidiyet problemleri başlatır. Kendi varlığını anlamaya çalışan insan tasavvuf aracılığıyla bu problemi çözer. Tasavvuf bireylere ait oldukları varlığa yönelmeleri konusunda dini değerleri benimseterek, onları terbiye ederek, üstün ahlâk anlayışına ulaştırır. Böylece inançlarından aldıkları güçle ahlâkça yükselişe geçerler. Kötü olan davranışlarından arınarak, iyiliğe yönelirler.

Aşk, beşerî aşktan ilahi aşka yöneliş olarak tanımlamaktadır. Aşk ile ölüm arasında, zıtlığa dayanan bir bağ kurmaktadır. Bir taraftan aşk insanın yaşama duygusunu canlı tutarken, diğer taraftan ölüm düşüncesi de insanın, ölüm yokmuş gibi bir yaşam sürmesini engellemektedir. Doğası gereği, insanın ölümü unutulması normaldir. Nitekim, Kur'an'ı Kerim de bu konu şöyle değinilmiştir: ” Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.” (Ali İmran 3/185) Böylece aşkın iki yönlü bir davranış

içerisinde olması sağlanır. Bir yönde ölümü unutturuyorken, diğer yönde de ölümü hatırlatır. Kavuşma, sadece ölümle gerçekleşir. Gerçek kavuşmaya, mutlak alemde mutlak yaratıcıya kavuşmakla sahip olunur (Özdenören, 2014e: 213-214).

Yazarın eserlerinden küçük alıntılarla bu fikirlerin pekiştirilmesi yerinde olacaktır:

“Aşkın düğümü orda gizliydi, o şaşkınlıkta. Şaşkınlık: daha önce hiç görülmemiş olan birini görür görmez tanıma şaşkınsı.” (Özdenören, 2015b: 5-10).

“Arıyorum seni arıyorum. Hep arıyorum. Sen yoksun galiba hiç olmadın. Bir yanılısamın. Yanılısamanın yarattığı sen.” (Özdenören, 2015d : 129).

“Tensel aşk, hakikat aşkının dünyevî zemindeki bir provasından ibarettir. Dünyevî aşığının geçirdiği şaşkınlığı çoğu (sadece itirazî bir kayıt olarak “çoğu” diyorum) hakikat aşığının da başından geçebilir. Hakikat aşığı, geçtiği aşk duraklarından her birinde, bir önceki merhalenin aşılması gereken bir durak olduğu hissinden kurtulamaz.” (Özdenören, 2003: 155).

Beşerî aşktan, ilahi aşka geçişin son evrelerinde tasavvuf ahlâkından bahseder. O’nun eserlerinde ilahi aşka dayalı tasavvuf ahlâkı geniş bir yer tutar. Özdenören’in özellikle roman ve hikayelerinde, tasavvufun derin etkileri görülür. Özdenören’in öyküleri, bu ahlâki çöküşler karşısında insanları dini olana yönlendirme bakımından din sosyolojisi için önem arz eder. En tanınmış romanı olan “Gül Yetiştiren Adam” romanında dejenere olmuş, türlü günah ve çelişkilerle boğuşan, kendi iç hesaplaşmaları ile uğraşan, hedefsiz mermi gibi nereye varacağı belli olmayan toplumun içine dahil olmaktansa kendini tecrit etmeyi tercih eden bir insanı anlatır. Bu romandaki kahraman yalnız kaldığı zamanlarda düşüncelere dalarak, Yaratıcıyı anarak onunla baş başa ve onu tespih ile hayatını sürdüren bir dervıştır.

“Çok Sesli Bir Ölüm” adlı eserinde birey ile başlayan kopuşun toplumda nasıl bir çöküşü hazırladığı görülür. Öykü kahramanlarının yaşadıkları bu sancıdan kurtulmak için verdikleri çabalar boşa çıkar, çok çaresiz, trajik bir durumdaki bireylerin

hayatlarını ele alır. Bireylerin yaşadığı bu trajedinin sadece kişiler ile ilgili değil, içinde yaşadıkları toplumla da toplumun topyekûn geçirdiği sancılarla da doğrudan ilgili olduğu fark edilir. Bu durum, batılılaşma ile bireyin içine düştüğü bir çelişkinin göstergeleri olarak yorumlanabilir. “Hastalar ve Işıklar” adlı hikâye kitabında birey sürekli dünya ve kendi içinde bir çatışma halindedir. Dışarda olan akışını devam ettiren hayatla bağını koparmakta ve bunalımlı bir hayat sürmektedir. “Çözülme” ’de bu bunalım atmosferinin daha da genişlediğini aile ilişkilerini etkileyen bir boyuta ulaştığını ve aile içinde bir çözülme sürecini başlattığını görmekteyiz. Bir başka hikâye kitabı olan “Çarpılmışlar” ’da değerlerinden uzaklaşmış, yabancılaşmış, insanların dağılan hayatlarına yer vermektedir. Aile düzeni ve toplumdan uzaklaşma yaşanan ahlâki ve sosyal çözülme sürecini hızlandırmakta bu da hırsızlık, soygun, zina gibi ahlâk dışı davranışları beraberinde getirmektedir (Erzen, 2013:232).

Modern dünyanın neden olduğu bu türlü çelişkiler, sapmalar, bunalımlar, karamsarlıklar, yalnızlıklar ve yabancılaşmalar tasavvuf ile tedavi edilir. Babasının hastalığı karşısında yalnızlık içerisinde kıvranan gencin ruhsal sıkıntılarını şu şekilde anlatır: “Sofada duruyorlardı. O günlerde, akşam üzerleri gelip babasına dualar okuyan, kısa kesilmiş sakalı, iri yarı adam da oradaydı. Bunun ne işi var? diye soruyor, anlamıyordu. O şimdi elinde kocaman bir insan midesi tutmuş sallandırıyor. Babasının midesiydi bu. Mide gözlerine yaklaştıkça, daha büyüyor, ondan başka bir şey göremiyordu. Günahlarının toplandığı bir torbaydı bu. Bunu birden anladı ve bir kez daha kendinden geçti. İçi, ulaşılmaz bir sızıyla eriyip gitti. Korkuyor ama, tek ayağının üstünde, artık korku vaktinin geçmiş olduğunu biliyordu. Nereye kaçabilirdi? Gayyanın derinliklerinde gibi anlatılmaz bir karanlık ve karışıklık içinde yuvarlanıyordu. Bin yıllık zulmet denizinin ilk anları başlamıştı. Artık ne babası ne sakallı adam, elini uzatabilecek, kendi elini uzatabileceği hiç kimse, hiçbir şey kalmamıştı. Bütün vücudu özellikle başı bütün ağırlığıyla, gayyanın derinliklerine doğru batıyor, dalıyordu. Korkunç mide, bir yerlerde hala sallanıp duruyordu.” (Özdenören, 2012: 14-15).

‘Zaman, belki bir ömür boyu süren tek andır. Yalnız ve tek başınadır. İnsan ise orada acı duyan, kuşkulu, beceriksiz; gene de içinde yitmeyen bir güven taşıyan bir yaratıktır. O tek anın cılız zarları arasında, dövüşünü sürdürmektedir. “(Özdenören, 2012c:39).

Geniş, sağlam aile, bölüp pörçük olup, dağılıp gitmiştir. Yakınmasız dayanmak gerekir. Yakınmak, ömrün bir parçasını boşuna harcamaktır. Bile bile bunu yapmak ise günahdır. “(Özdenören, 2012c:40).

Bu anlatımlarda, Özdenören, toplumsal hayat içerisindeki özellikle de aile içerisindeki değişimlerden bahseder. Modernleşme sonucu ortaya çıkan bu değişimler, birey ve aile hayatında olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Aslında bunlar, batılılaşmanın getirdiği kültürel bir dayatma sonucu ortaya çıkmaktadır. Toplumu ve aileyi birbirine bağlayan ahlâki değerlerin yok oluşu, toplumsal çözülmelere neden olmaktadır. Kendisi ve dayatılan kültürle çelişen bireyler, iç dünyalarındaki buhranları nasıl atlatacakları konusunda bir fikre ulaşamamaktadırlar. Bu çelişkilerin üstesinden gelebilmek için bir Şeyhin kendilerine yol göstermesi umudunu taşımaktadırlar. Özdenören, tasavvuf ve aşka dair bilgilerini sanatçı duyarlılığıyla çağdaş bir yorumla anlatmaktadır. “Rasim Özdenören ’deki felsefi birikim, tasavvufi derinlik ve sanatçı duyarlılığıyla, kapsamlı, çağdaş bir yoruma ulaşır. Özdenören bu üç disipline de tam olarak hakimdir ve eserlerinde de okuyucuya bunu en iyi şekilde yansıtmayı ister.” (Tosun, 1996:81).

Tasavvufa dair anlatımlara eserlerinde geniş yer verir. Bu konudaki anlatımlarını şöyle örneklendirebiliriz:

“Birdenbire derinleşmişti sanki, yetkinleşmişti, aklına takılı binlerce soru daha sorulmadan cevabı alınmış bir hâle gelmişti: çağırılmıştı ve şimdi burada, huzurdaydı.” (Özdenören, 2008a:63). Sıkıntılardan sonra içinde duyduğu huzuru, bağlandığı bir şeyhe dayandırır.

“Efendimin himmetiyle, atmaca gibi kapardım ki, keferenin bile ruhu duymazdı, duysa bile kurşunu bu düşüme işlemezdi” diyerek unutmaya çalışır (Özdenören, 2008a: 72). “Ben kendim miyim, değil miyim?” (Özdenören, 2012a: 25). Kendini anlamak için iç dünyasında bir yolculuğa başlar. “Ah, sen, elbette sevilen konumunda duruyorsan şimdi” dedi ses. “Benim sevgim de senden, senin sevginden fışkırdı...” (Özdenören, 2009 b: 11). Kendi varlığını, sevgilinin varlığına bağlayarak sevgiliye duyduğu aşkı anlatır.

“Bazen karıştırıyorum: sen mi bensin, ben mi senim, ne bileyim?” (Özdenören, 2012a: 37). Ruhunda duyduğu gelgitlerle mücadele ve sevgilide yeniden dirilmeyi anlatır.

“Aşk bir yalvarmadır: kalbin yalvarışıdır. Aşk, kalbin marifetidir.” (Özdenören, 2003: 35).

“Âşık olmanın, bir bakıma kendinden geçmek ve kendini bir başkasına aktarmak ve başkasında yaşamak olduğunu kabul edersek, insanın kendini aşma çabasının bu surette gerçekleştirebileceği hususu da anlaşılabilir olur” (Özdenören, 2003: 79). İnsanın kendini aşma çabası, ilahi aşka erişerek sonuca ulaşır.

Erol Güngör (1991:190) de, tasavvuf ahlakı konusuna farklı bir bakış açısı getirir. Tasavvufun gayesini ahlâkla ilişkilendirir. Tasavvufun amacı, ahlâki olgunluğa ulaşmakta yol gösterici alan olmaktır. Tasavvuf düşüncesinde üç sınıf insan vardır: alim, idareci ve dervişler. Alimler bozulunca toplumda dini değerler, idareciler bozulunca geçim, dervişler bozulunca ahlâki değerler kaybolur. Alimi bozan hırs, idareciyi bozan ahlâksızlık, derviş(fukarayı) bozan gösteriştir. Yöneticiler, alimlere sırt dönünce, alimler yöneticilerin emrine girince, fukara da gösterişe dalınca bozulur. Bu bozulmalar kişileri kendine yabancı hale getirir, toplum ahlâkı zayıflar. Tasavvuf düşüncesinde ahlâk, davranışlarda dini inancın açığa çıkmasıdır.

2.3. Özdenören’de Müslüman Ahlâkının Temel Nitelikleri

2.3.1. Zulme Karşı Durmak ve Hicret

Müslümanca yaşamının kurallarından birisi Müslümanın tebliğ görevini yerine getirmesine dayalıdır. Hz. Peygamber’in hicreti buna örnektir. Hz. Peygambere verilen “emrolunduğun şeyleri açığa vur” emri ile Hz. Peygamber tebliğ görevini yerine getirmiştir. Tüm Müslümanlarda bu çabanın içinde olmalıdır. Müslümanca yaşamak zulüm karşısında aktif rol oynamayı ve küfrün karşısında İslâmi mücadeleyi sürdürmeyi gerektirir. Zulme rıza göstermek Müslüman ahlâkına uygun değildir. Bir yerde zulüm varsa oradan hicret etmek Müslüman ahlâkının gereklerinden biridir. Ama buradaki

hicretin farklı bir anlamı vardır. Özdenören 'in kastettiği hicret, her türlü karışıklık zamanlarında, uygun bulduğu her ortamda ibadetlerini yapmaya devam etmektir.

Özdenören bu hadiste bahsedilen hicretin, dönemin zorlu şartlarında dahi ibadetten vazgeçmemek olduğunu söyler. Müslüman ahlâklı davranmak istiyorsa zulme karşı durmalıdır. Yine burada çok bilindik bir hadis Rasim Özdenören'in bu görüşünü destekler: “Bir kötülük gördüğünüz zaman elinizle, gücünüz yetmezse dilinizle, ona da gücünüz yetmezse kalben buğz ediniz”(İmam-ı N, 2001: 78). Özdenören, başkasına yapılan zulmün yanı sıra, insanın kendine zulüm etmesini de ahlâk dışı bir davranış olarak görür. İnsanın kendine yaptığı zulmü kendi dininden uzaklaşmak ve zalimin ördüğü tuzak ağı içinde kıvrınması olarak tanımlar. İnsan, yeni baştan kim olduğunu hatırlamalı ve yeniden kendini inşa etmelidir. Bu dünya içerisinde insan hem kendine hem başkasına zulüm eden bir halde ise bu dünyanın bir cehennem durağı olacağını ve kıyamete kadar sürüp gideceğini söyler. İnsanın kalbine dünya korkusu hükmedince, o hem kendinin hem de başkalarının zalimi olmaktadır. Bu insan ne kendisine ne de etrafındakilere güvenemez. Öyle ki güvenin olmadığı bir yerde de ahlâktan söz etmek zordur. Böyle insanların gönlünden merhamet duygusunun silindiğine inanır. Bu merhametsizlik dünyayı kaybetme korkusundadır. Öyle bir korku ki insanlara rastladıkça selam vermekten korkar. Selam verse de onun yanından hızla savuşup kaçır. Aslında bu insan, kendi kendini azaplı bir yalnızlık haline getirir. Özdenören bu yalnızlığın İslâm'daki yalnızlıktan (itikaf) farklı olduğunu ifade eder. Bugünün insanına musallat olan bu yalnızlık hastalığı, herkesle beraberken bile kendisini yalnız hissetmesine neden olur. İtikâftaki yalnızlık ise şifalı bir yalnızlıktır. İnsan ruhunun yaratıcısı ile yalnızlıktan kurtulup, ruhuna şifa kazandırması olarak görür. Bugünün insanının yalnızlığı ise çaresizlik içinde kıvranan hastalıklı, azaplı bir yalnızlıktır. Bu insanın kendine yaptığı en büyük zulümdür. Bunun yanı sıra zulüm işleyene de hakkettiğini vermemek zulümdür. Özdenören'e göre zalimin hakkı da ateştir. Onu ateşten yoksun kılmak zulümdür. Dünya bir zulüm içindedir. Bunun nedeni hiçbir şeye hakkettiği gibi hükmedilmemesindendir. İslâmi anlamda Allah'ın hükmüne uymamak suretiyle kendine reva gördüğü bir zulümdür.

Modern toplumlarda, Allah'ın hükümlerine uymamak suretiyle modern zulümler görülebilir. Bunlara örnek olarak ise; şiddet, yok etme, sömürme, tahakküm kurma, vb.

zulümlere dayalı olarak işleyen bir dünyada yaşamaya mecbur kalma gösterilebilir. Ayrıca, hızlı değişim, yoğun etkileşim, belirsizliğin artması, geçicilik, işsizlik, eşitsizlik, bireycilik, bencilik, rekabet, kendini sürekli yenileme ihtiyacı, uluslararası şirketlerin dünya üzerindeki denetleyiciliği, yoksulluk, bireyselleşme ve rasyonelleşmeyle manevi değerlerin kaybolması, sosyal ilişkilerin sanal ortamlara taşınması vb. gibi modern zulümlerden de bahsedilebilir. Tüm bu zulümlerin sonucunda bireyin kendine ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşması ile yalnızlık bunalımında olan şüpheli ve kaygı bozukluğu içinde bir hayat süren fertler oluşur. Özellikle kentlerde bu sorunlar giderek artar. Terör eylemleri insanları ezdikçe, iyimserlik ve şefkat gibi geleneğe ve dine dayalı erdemler kayboldukça, bunun yerini şiddet eğilimleri alır. İç içelik, düzensizlik, fuhuş, adaletsizlik ve dengesizlik ileri derecede artış gösterir (Aydın, 2014:195).

Çağımız fitne çağıdır. Çağın sorunlarından Hz. Peygamber'in maneviyatına hicret etmek gerekir. Fitnecilere karşı o ortamdan çekilerek evimizde ibadetle meşgul olmak bir anlamda hicret etmektir. İbadetlerimiz zihnimize de hicret anlayışını başlatır. Zihnimizi İslâma uymayan bütün fikirlerden arındırmaya çalışmak, sadece Müslüman gibi düşünmek, zihni hicretin başlangıcıdır (Özdenören, 2018b,s.148).

2.3.2. Cemaat Oluşturmak

Ahlâki anlamda Müslüman, kendine hayat tarzı oluştururken ikiyüzlülükten arınmalıdır. İslâmi hayat tarzı kurmaya çalışmalı, mevcut alışkanlıklarından kurtulmalıdır. Bunu başarabilmesi için ciddi bir şekilde cemaat ruhu oluşturmaya çalışması gerekmektedir. İslâm'ın öngördüğü bir biçimde yaşama amacı, bir farkındalık taşınmalıdır. Bu farkındalık, İslâm adına yapılan yanlış davranışlara tepki oluşturacaktır. Cemaat ruhu, İslâm'daki bir arada yaşama ilkesiyle, hurafelerden kurtulmayı sağlayacaktır. Bu da yeniden Müslümanca bir hayata dönebilmenin başlangıcıdır. Çünkü insan tek başına, diğer Müslümanlardan uzakta ve onlardan ayrı kalarak başaramayacaktır (Özdenören, 2015c:90-95). Cemaat kavramı genellikle dinî inanışla birlikte anlaşılır. Dinler, inananları bir araya getirerek, toplumsal yaşamın bütünleşmesine katkıda bulunurlar. Sosyolojik anlamda bu kavramı ilk defa Tönnies kullanır. Cemaat

üyeleri her şeyden önce yüz yüze ilişki kurabilecekleri, aynı mekânı birlikte kullanmak durumunu ifade eder. Cemaat hayatı birbirine kenetlenmeyi ve coğrafi ortaklıklarda bulunmayı gerektirir. Modern dünyada bu kenetlenme zayıflayarak bireyselliğe dönüşür. Cemaat üyeleri arasında dini inanışların varlığı, onları birbirine bağlayan temel unsurdur (Bilgiseven, 1985:6,7,268). Yine Bauman da cemaatleri güvenli olmayan dünyada güvenlik arayışı olarak nitelendirir (Bauman, 2016: 11)

Cemaat oluşturma konusunda Müslümanların bilinçli ve bilgili hareket etmesi gerekmektedir. Bilinçli ve bilgili hareket eden Müslüman toplumlarda, geçmiş toplumlardaki hatalardan ders alınarak, yeni bir cemaatleşme ruhunun kazandırılması için faaliyete geçmek önemli olmaktadır. Toplumun fesat, cehalet, gaflet, bozulma, tekrarcılık, gelenekçilik gibi unsurlardan arınıp; ayağa kalkabilmesi için daima canlı, dipdiri bir inançla bu görevi üstlenen yeni nesillerin örnek alacağı samimi, sorumluluk sahibi, özgür, uyanık Müslümanlar olmalıdır. Bu cemaatleşme ruhunun gerçekleşebilmesi için temel şarttır (Şeriati, 2015:13-14). Cemaat duygusu taşımak şu açıdan önemlidir. Aynı görüş ve hayat tarzına sahip olmak, her eylemlerinde insanların birbiri ile etkileşim halinde olması demektir. Bunun sonucunda toplumda ortak bir yaşamdan kaynaklanan “biz şuuru” oluşmaktadır. “Ben” denildiğinde diğer insanlardan ayrı hareket edebilen, “biz” duygusunda ayrı ayrı “ben” lerin benliklerini öne çıkarmadan oluşturdukları beraberlik anlaşılmaktadır. Bu bilinçle hareket eden Müslümanlar ümmet bilinci taşıyarak, sosyal dayanışmayı gerçekleştirerek; dünya üzerinde güçlü bir konuma ulaşabilecektir (Şeriati, 1990: 43-44).

2.3.3. Şükretmek ve An İçinde Yaşamak

Müslüman, yarına kalma endişesi taşımamalıdır. Yarın için endişelenmek, insanın nefsanî kaygılarından ve Batı’nın İslâm Dünyasına empoze etmeye çalıştığı kavramlardan biridir. Bu kavramın, öldükten sonra Allah’ın rahmetine kavuşma isteğiyle ilgisi yoktur. Oysaki Müslüman, Allah’ın rızasını kazanmak isteyerek an içinde yaşar ve kendisine verilen nimetlere dünyada nasıl şükredeceğinin gereklerini yerine getirmeyi amaçlar (Özdenören, 2017b: 114-115).

2.3.4. Devlet Yönetiminde Ahlâklı Olmak

Rasim Özdenören, bireylerin ahlâkının yanı sıra devletlerinde ahlâklı olması gerektiğini söyler. Kolektif halde işlenen ahlâka uygun olmayan fiiller, bazen devlet eliyle meşru kılınmak zorunda kalır. Devlet genel af ilanı çıkarırken aslında kendi adaletsizliğini telafi etme gayretindedir. Adaletsizlikten kaynaklanan ve yurttaşlar arasında dengesizliğe yol açacak uygulamaları kaldırmak amacındadır. Burada Özdenören 'in devlet yönetiminin de ahlâki davranmasına önem verdiği görülür. Devletin ahlâki olabilmesi için yurttaşlarına karşı adaletli davranması, ahlâklı bir toplum düzeni kurması ve kanunlarla ahlâklı davranışı desteklemesi gerekir.

Rasim Özdenören'e göre Müslümanın ahlâkı, vahye dayalı bir düzen kurulması için çaba sarf etmek ilkesine dayanmalıdır. Tek hüküm sahibi olan Allah'ın değişmeyen emirleri doğrultusunda ve peygamberin izinde bir hayat sürmeyi seçmelidir. İslâm'dan önceki hükümler sadece kendi dönemleri için geçerli iken; İslâm, her dönem ve düzen için geçerli ve evrensel bir hayat tarzı sunmaktadır. Özdenören Hristiyanlık ve Yahudiliğin, tebliğ edenlerden sonra tamamen değişikliğe uğrayarak, bugün zulüm aracı niteliğine büründüğünü; İslâm'ın ise dünya düzeni içinde barışı ve kardeşliği öğütlerken, aynı zamanda adalet üzerine kurulu bir dünya düzeni vaat ettiğine dikkat çeker. Bu bakımdan Müslüman ahlâkı bu düzenin kurulması için samimi bir tavırla eylemler yapmayı gerekli kılar. Müslüman içinde yaşadığı sosyal sistemin işleyiş tarzı üzerinde düşünerek, bu sistemin zulmü ortadan kaldıran bir sistem haline gelmesi için mücadele etmelidir. Çünkü Müslümanları ahlâki olmayan eylemlere iten şey, içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik düzenidir. Müslüman bir taraftan kendine ait olmayan bir kültüre uyum sağlamaya çalışırken, bir taraftan da Müslüman olma durumunu korumak ister. Bu onun sürekli bir çatışma halinde yaşamasına neden olmaktadır. Bu yüzden onları suçlamak yerine yeni bir sosyal sistem oluşturmak gerekir. Bunun birinci çözümünün Müslümanların bir cemaat ruhuna kavuşarak, Müslümanca yaşamak çizgisine yeniden kavuşmak olduğunu söyler. Bu sistemi kuran Müslüman, şaşkınlıktan kurtularak verdiği kararları uygulama sürecine girecektir.

Ahlâklı olmak için Müslümanın inandığı gibi yaşaması gerekmektedir. Bunun içinde kendi düzenini ve kendi yönetimini oluşturmalıdır (Özdenören, 2017a:106-170).

2.3.5. Zekât Vermek ve Faizden Kaçınmak

Ahlâklı Müslümanın bir özelliği zekâtını vermesidir. Çünkü zekât vermekle dini hükmü yerine getiren kişi yurttaşlık görevini değil Allah'ın bir emrini yerine getirmektedir. Bu eylemi zorunlulukla değil bir gönüllü eylem olarak işlemektedir. Özdenören'in bu yaklaşımında zekât kurumu din sosyolojisi bağlamında önemli bir konum teşkil eder. Özdenören zekâtın toplumsal işlevine dikkat çeker. Toplumda yaşayan fertler arasında fakir ve ihtiyaç sahiplerinin yükünü azaltmakta bunun pratik faydaları da toplum hayatında görülmektedir. Fakirlerin çoğalması sonucu ortaya çıkan problemlerin giderilmesi devletin görevidir ve devletin bunun için tedbirler alması gerekmektedir. Ama Müslüman zekât vermekle Allah'ın rızasını istemekle birlikte toplumsal yaşama olumlu bir katkı sağlamaktadır. Zekâtın buradaki görevi fakir insanı yanlış davranıştan sakındırmasıdır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah için infak etmekten övgüyle bahsedilir: “Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir” (Âl-i İmrân , 3/92). Bu ayetin verdiği mesaj ışığında Asr-ı Saadet mensupları Allah'ın rızasını kazanmak için en sevdiği şeyleri infak etmekten çekinmediler. Hz.İbrahim'den, Allah için kurban etmesi istenilen şey, onun en sevdiği varlığı idi. Hz.İbrahim en sevdiği varlığı kurban olarak Allah'a adadı. Ali Şeriatî'nin ifadesiyle “Kimdir, nedir senin İsmail'in” En sevdiğin neyse kurban etmen gereken odur.” Müslüman ahlâkı da Allah rızasını ararken en kıymetli şeyini feda etmesi gerekir anlayışını kabul eder (Özdenören, 2018,s.114).

Özdenören Müslüman ahlâkının faiz sisteminden uzak olması gerektiğini söyler. Müslümanın bankaya yatırdığı para karşılığı aldığı faiz, dini hükümler açısından haramdır. Ama faiz almasa bile kendine göre çok daha zengin olan ve onun parasıyla daha da zengin olacak bankaya bırakmakla, faiz sistemini desteklemiş olacaktır. Bundan dolayı faiz sistemine her türlü destek vermekle de ahlâksız sistemi sürdürmektedir. Zekât

Müslüman ahlâkının bir gereği iken faiz bu ahlâkı bozmaktadır (Özdenören, 2015e:Yenişafak). Konu ile ilgili Kur'an şu şekilde bahsetmektedir.” İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir.”(Rum,30/39). Ayetten de anlaşıldığı gibi, zekât olumlu, faiz ise olumsuz yönde, toplumun sosyal yaşantısında güçlü bir etki göstermektedir. Faiz, insanlar arasında tahakküme sebep olarak; fakirin daha fakir, zenginin ise daha zengin konuma ulaşmasına neden olabilmektedir. Bu durum insanların birbirine karşı hasetlik duygusu beslemelerine yol açmaktadır. Zekât ise, yardım duygularının artmasına katkı sağlayarak; toplumsal bütünleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir.

2.3.6. Örtünmek

Müslüman ahlâkına göre, Müslüman kadının örtünmesi vecibedir. Ancak kadın çalışma hayatına girdiğinde örtüsünü çıkarmaya mecbur bırakıldı. Kadınların toplumsal yaşamda kendi nefsinin aşağılayıcı tutum içinde olması kadının ruhsal sıkıntılar yaşamasına neden oldu. Müslüman kadın örtünmeyi ahlâkının bir gereği olarak kabul ederken sistem bunun tam karşısında yer aldı.

Müslüman kadın Allah'ın emrine itaat için örtünmeyi tercih etti. Fakat içinde yaşadığı sistem onu örtüsünü açmaya zorlayarak ona karşı bir zulüm işledi. Bu anlamda bu kadın mazlumdur. Cumhuriyetin ilanından sonra İslâm'ın bir gereği olan başörtüsü modern ve çağdaş bir giyim tarzı olarak görülmeyip, şehirdeki kadınların başörtüsü takmaları modernizme karşı bir başkaldırı olarak görüldü. Bu anlayış başörtüsünü, sadece alt gelir gruplarının giyim tarzına uygun olduğu düşüncesini taşıyordu. Köy hayatının bir gereği olarak düşünülüyordu. Erkekler de şehre gelirken modern görünümlü şapkalar takmalıydı. Şapka takmadıklarında şehrin estetiğinin bozulduğuna inanılıyordu (Mardin, 2017:75).

Örtü, Müslüman toplumlarda ahlâkın bir simgesi olarak görülmüştür. İffetli kadınlara örtünme emri verilmiş, erkeklerden ise gözlerini haramdan korumaları istenmiştir. Böylelikle toplum Müslüman ahlâkı çerçevesinde iyi olmayan ilişkilerden men edilmiştir. Örtünün iffeti simgeleyen bu anlamı Müslüman ahlâkını yansıtmıştır.

Özdenören'in "Kuyu" adlı eserinde, Hz. Yusuf kıssasından etkiler görülmüştür. Bu hikâyede Yusuf adlı kahramanın işlediği günahlardan pişmanlık duyup, tövbe etmesi ve temizlenmek için bir tasavvuf erbabına intisap etmesi anlatılmıştır. Bu bakımdan Özdenören, erkeklerin de İslâm'daki tesettür emrine itaat etmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Özdenören, 2010b:5-28).

Örtünme sosyal değişme sürecinde, günümüzde türban olarak anlaşılmakta ve sembolize edilmektedir. Bu sembolik değer ona modernlik çerçevesinde yeni bir algılayış biçimi kazandırmaktadır. Bu anlamda örtülü kadın, bir taraftan mevcut dayatmalara karşı mücadele başlatırken; diğer taraftan modernizmin karşısında da seçiciliğini korumaktadır. Sonuçta türban moda ile buluşmayı öncelemekte ve yeniliğe uyum sağlamaya işaret etmektedir. Bu süreçte örtünme konusundaki ısrarlı mücadelesini de sürdürmektedir. Böylece türbanlı kadın, kamusal alanda dışlanmamayı öncelemekte; dini inanışının gereğini de kendi oluşturduğu imaj ile yerine getirmeye çalışmaktadır. Türbanı sembolleştirerek kendine bir kimlik ve aidiyet duygusu kazandırmaktadır (Barbarosoğlu, 2017:25,26).

2.3.7. Batıl İnançlardan Arınmak

Müslüman hakkı tüm yönleri ile bilip, benimseyip, yeniden tevhit inancına dönerek batıl inançlardan gerekmektedir. Bid'atlerin toplum hayatındaki niteliğini iyi bilip, bunlarla mücadele yoluna gitmesi istenmektedir. Batıl inançlar Müslümanın inancına zarar vererek onu hakikatten uzaklaştırır. Hakikatten uzaklaşmak ahlâsızca bir yaşam tarzının en önemli nedenidir. Bundan dolayı zihnimizi bid'atlerden arındırmak Müslümanın görevidir. Bu bid'atler, Müslümanlara Batı kültüründen aktarılmıştır. Özümüzde olmayan bu inançlara sahip olmak Müslüman olmayanlara benzeme eylemine neden olur. Özünden uzaklaşan insan, yine kendine zulüm etmekle ahlâsız bir davranış içindedir. Bu bidatlere dalarak, dini insan hayatından uzaklaştırıp, sadece akla dayandırma çabası olan seküler kafa yapısıyla İslâmı anlamak mümkün değildir. Çünkü dinin kaynağı akıl değil vahiydir (Özdenören, 2015c:31,35).

2.3.8. İnançta Şüpheden Uzak olmak

‘Müslüman ahlâkı’, sağlam ihlası gerektirir. Şüpheden uzak olmalıdır. Şüphe Müslümanda huzursuzluk ve yerinde sayma olarak belirir. İnanma hali ise istikrar, süreklilik, gelişim hasletlerini geliştirir. İnanan insan hikmetin yolunu ararken şüpheli insan bir şaşkınlık hali yaşayacaktır. İstikrar ve süreklilik Müslümana duyulan güveni artıracaktır. Şüphe insanı olumlu eylemden alıkoyar onu eyleme geçmek konusunda tereddütte bırakacaktır (Özdenören, 2015 c:110).

2.3.9. Ölümü Anmak ve Ahlâklı Yaşam

‘Müslüman ahlâkının’ en önemli özelliği insanın her anı, ölümü hatırlayarak yaşamasıdır. Bu yaşam tarzı, Müslümanın ahlâklı yaşamını sürekli hale getirir. Müslüman ahlâkı ölüm ve öteki dünya fikrine dayanır. Ölüm bu dünyadaki eylemlerin hesabının sorulacağı yeni bir dünyanın başlangıcına işaret eder. Böyle bir kabul içinde Müslüman bu dünyadaki tüm eylemlerinin bir gün hesabını vereceğini bildiği için buna uygun davranır. Ölüm bu yüzden Müslüman için bir umutsuzluk hali değildir. Ölüme hazırlanmış bir hayat tarzı oluşturmak Müslüman ahlâkının bir gereğidir (Özdenören, 2014a:200).

Günümüz şehir hayatında ölüm düşüncesini hatırlamanın zor olduğuna dikkat çeken Özdenören’e göre şehirler, insanı ölüme ayarlı hayat tarzına uyumlu eylemler yapılmasını diye inşa edilmiştir. Dağınık ve farklı hayat tarzları, yalnızlık duygusu getirmiş ve insanı sadece kendi biricikliğini öne çıkarma anlayışı içinde bir hayat tarzına sevk etmiştir. Bundan dolayı ölümü hatırlamak insanın ahlâklı yaşamını diri tutmuştur (Özdenören, 2015c:136,137).

2.3.10. Faydasız İlimden Uzak Durmak

‘Müslüman ahlâkı’, insanın gerçeğe ilim aracılığıyla ulaşmasını gerekli kılar. Eğer Müslümanlar bildikleri ile yaşayabilirse bu bilgi ona ışık açan, yol gösteren faydalı bir bilgidir. Sadece bilgiyi öğrenmek Müslüman için yeterli değildir. Müslüman bildikleriyle amel eden, bilinçli bir insan olmalıdır. İslâm fıkhnı bildiği halde bunu hayatına yansıtamayan insan Müslüman olarak dünyada var olduğunun farkında değildir. Peygamberin hadisi olan “faydasız ilimden Allah’a sığınırım” (Davut:68 aktaran, İmam-ı N. (2001:68) düsturu Müslüman için yol gösterici olmalıdır. Müslümanın bildiği ile amel etmesi gerçekten zordur. Çünkü Müslüman evinde, özel hayatında bunu başarabilirken, içinde yaşadığı toplumsal sistem içerisinde, bu oldukça zordur. Burada Müslümanın alacağı tavır ilmiyle amel etme noktasında samimi niyetini korumaya çaba göstermesidir (Özdenören :2015c:140).

Bilmek ve ilim öğrenmek Kur’an’ın da ayetlerinde sık sık tavsiye edilen bir eylemdir. Buna örnek olarak şu ayetler gösterilebilir;

“Sakın ha cahillerden olma” (En’am,, 5/35).

“Kulların içerisinde Allah’tan ancak alimler korkar” (Fatır, 35/28).

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? “(Zümer,, 39/9)

Sonuçta; Özdenören ilim alanında da ahlâklı olma konusunda, Kur’an ve hadislerin ışığında açıklamalar yapmaktadır.

2.3.11. Kardeşlik ve Gıybetten Uzak Durmak

Kur’an Müslümanlara kardeşliği öğütleyerek, ümmet bilincine ulaşmalarını ister. Bu konuya örnek bir ayet ise: “Ve işte böyle, sizi ortada yürüyen bir ümmet kıldık ki, siz bütün insanlar üzerine adalet örneği ve hakkın şahitleri olasınız, Peygamber de sizin üzerinize şahit olsun. Daha önce içinde durduğun Kâ’be’yi kible yapmamız da şunun içindir: Peygamber’in izince gidecekleri, iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım. Bu iş elbette Allah’ın hidayet ettiği kimselerin dışındakilere çok ağır gelecekti. Allah imanınızı kaybedecek değildir. Hiç şüphesiz Allah, bütün insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir. “ şeklindedir (Bakara, 2/143). Aynı dine, peygambere

inanan insanlar kardeştir. Bu kardeşliğin sonucu olarak, gıybet bu kişilere yasaklanır. Eğer söylenen söz doğru ise gıybet, değilse iftira edilmiş olunur. Müslümanlar, kardeşleri hakkında gıybet ettiklerinde, psikolojileri bozularak; kardeşler arasındaki sosyal bağları zayıflar. Toplumsal yaşamda iletişim koparak, kardeşlik ve ümmet bilinci zarar görür ve anlaşmazlıklar çıkar. Barış, huzur ve adalet ortamı bozulur.

Müslüman ahlâkının gereklerinden biri de tüm Müslümanların kardeş olduğu düsturu ile hareket etmesidir. Bu noktada kardeşliğe en çok zarar veren şey gıybettir. Gıybet Müslüman ahlâkına uygun olmayan ahlâksız bir davranıştır. Peygamberin hadisinden hareketle gıybeti kardeşinin hoşuna gitmeyecek sözleri sarf etmek olarak tanımlar Özdenören. “Din kardeşini hoşlanmadığı bir şeyle anmaktır” (Müslim, Birr, 70).

Kur’an gıybet konusundan şu şekilde bahseder: “Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminize gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz. Öyleyse Allah’ın azabından korkunda bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvaptır, rahimdir. Tövbeleri kabul eder. Merhamet ve ihsanı boldur.” (Hucurat 49/12).

Bu ayetten yola çıkarak, Müslüman, kardeşini çok iyi tanımalıdır ve onun hakkında konuşurken neyin onun hoşuna gitmeyeceğini bilerek konuşmalıdır. Sizin için pek önemli olmayan bir hitap, onun hoşuna gitmeyebilir. Bu durumda gıybet tehlikesi vardır (Özdenören, 2018a).

Burada İslâm’ın insan ilişkilerinde gözettiği bir ince çizginin farkında olmak gerekir. Gerçekte kabul edilen ölçü sözün mahiyeti değil, kişinin bu söze yüklediği anlamı dikkate almaktır.

Özdenören Müslümanlar arasındaki sevgi ve kardeşlik bağlarına çokça vurgu yapar. Kur’an’ın kardeşliğe verdiği öneme dikkat çeker. Kardeşlik, (Ali-İmran, 3:103) ayetinde şu şekilde ele alınır: “Allah’ın dinine sınıksız sarılın. Birbirinizden ayrılp dağılmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini düşünün ki o sizin kalpleriniz arasında yakınlık ve sıcaklık getirdi de onun nimetleri sayesinde din kardeşleri oldunuz.” Özdenören Müslümanların bu ayet doğrultusunda birbirine kin ve nefretle değil, sevgi

ve hoşgörü ile yaklaşmasını ister. Müslüman, kafirlere itaat etmekten sakınıp İslâm cemaatinin kendi normları ile oluşturduğu İslâm kardeşliği bağına sıkı sıkı sarılmalıdır. Çünkü İslâm dışı olanların davranışlarına benzemeye çalışmak tehlikelidir. Bununla ilgili olarak Kur'an'ı Kerimde “İşte siz müminler kafirleri seversiniz. Halbuki onlar sizi sevmez. Siz kitapların hepsine iman edersiniz. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman iman ettik derler. Tenhada ise size olan kinlerinden parmak uçlarını ısıırırlar. Resulüm de ki kininizle ölün! Gerçekten Allah kalplerin kin ve hasetlerini tamamıyla bilicidir (Ali-İmran, 3/119).

2.3.12 İslâmi Bilinç Taşımak

Özdenören, bugün Müslümanların dini inanışlarının gerekli gördüğü davranışlara sahip olmadıklarına vurgu yapar. İslâmi bilinç, Müslümanların ortak bir yol izlemeleri için gereklidir (Özdenören 2017a :35). Bu durumda tutarlı bir ahlâk sisteminin oluşması zorunludur. Özdenören Müslümanca bakmak nasıl olur? sorusuna cevap arar. Özdenören'e göre Müslümanın, batı kültüründen farklı bir kültüre sahip olduğunu fark etmesi gerekmektedir. Müslümanca bakış olup bitenleri, bize dayattıkları gibi görmek değildir. İslâmi ilkeler ışığında gerçek özellikleri ile değerlendirebilmektir. Müslüman, içinde yaşadığı toplumun sosyal kurumlarının İslâmi bir hayat tarzı getirip getirmediğini sorgulamalıdır. Müslümanlar halen dünyanın her yerinde kendi dinlerine ait olamayan onlara dayatılan hayat tarzı içinde yaşamayı sürdürmektedirler. Bu hayat tarzı samimiyetle Müslümanlığını ortaya koymak isteyen kimselerde bile İslâm'ı kapitalizm veya sosyalizmle ya da Müslümanlara dayatılan tüm izmlerle anlamak ve yorumlamak bir moda haline getirilmektedir. Müslümanca bilinç, İslâmı sadece ve sadece kendi ana hükümleri bağlamlarında düşünerek ve ona şüphesiz teslim olmayı gerektirmektedir (Özdenören, 2017a:66).

Özdenören bugün kendisine Müslümanım diyenlerin çoğunun “çağın gözüyle” İslâm'a bakma yaklaşımı içinde olduğunu söyler. Bilimin “yeni bir din” olarak peşin dogmalarımızın arasına karıştırıldığını ama bu yeni dogmalarında İslâm'ı reddedemeyeceğini görmesi Müslümanın böyle bir bakış açısını benimsemesine yol açar. Bu bakış açısının şu fikri telkin ettiğini söyler. İçinde yaşanan çağda “asıl olan

bilimdir ve asıl olan bu bilimin değerlendirilmesidir. Oysa Müslüman çağın gözüyle İslâm'a bakmaz, İslâm'ın gözüyle çağa bakar” (Özdenören, 2017a: 72). İbn Haldun ise bu konuda farklı bir düşünce taşır. Topluma Kur'an nazarından değil, Kur'an'a toplum nazarından bakarak; toplumsal yaşam içerisinde Kur'an'ın etkilerini anlatan fikirler üretir.

Müslüman özgürlük bilinci taşımalıdır. Bu özgürlüğünü kimsenin kendisine hediye edilmiş bir lütuf olarak sunulmadığını bilmelidir. Onun için özgürlük Müslüman olma özgürlüğüdür. Böylelikle Müslümanın esaret altında bir yaşam tarzına entegre olması engellenerek, ahlâki diriliş başlatılmalıdır.

Müslümanın bilinçli olması onun bildiğini hayatına uygulamasıdır. Bir Müslümana bilinçli olduğunu söylemek için onun Allah'ın onu mükellef tuttuğu görevlerinin ötesinde, dünya düzeni içinde etkin bir tavır içinde olmalıdır ki bu güzel eylemleri ile tüm dünyaya örnek olmayı başarabilsin.

3.11.13 Kalp Temizliği ve İbadet

Özdenören'e göre kalp temizliği Müslüman ahlâkı için yeterli değildir. Kalp temizliği diye adlandırılan olgunun her Müslümanın niteliği olması gerektiğini söyler. Ama bu olguyu hayattan soyutlanmış bir nitelik olarak algılamasını eleştirir. Kalp temizliğinin gerekli ama yeterli olmadığını söyler. Müslümanca yaşama ve Müslümanca düşünce tarzının yanlış bir düzleme oturtulması yüzünden, kalp temizliğinin yeterli olduğu düşüncesinin oluşturulması doğru bir tutum değildir.

İslâm ahlâkı dediğimiz husus, alışverişte doğru davranmak, yalan söylememek vb. gibi noktalara münhasır kılınamaz. Bunların gerekli olduğunu fakat Müslüman ahlâkının belli bir kesitini oluşturduğunu vurgular. İslâm ahlâkının aynı zamanda ibadetlerimizin de eksiksiz yerine getirilmesi ile bütünleşeceğini belirtir (Özdenören, 2017b:107).

2.3.14. Oruç Tutmak

Oruç, insanı arındırır. Değişmesine yardım eder, kirlilikten kurtarır. Ruhun ihtiyacı olan temizliği kazandırır. Bu temizlik sabit değil değişkendir. Müslüman, sürekli hata ve sevap arasında gider gelir; her an değişir, Ramazan Ayı'nda haramlardan uzaklaşır. Allah'ın rızasını kazanmak için nefsini temizlemeyi başardıkça rahmet ve mağfirete kavuşur (Özdenören, 2015a:106). Ahlakça yenilenmede oruç Müslümana güç verir.

2.3.15. Dürüstlük, Doğruluk ve Dostluk

Gündelik hayatımızda budala, aptal ve anlayışsız vb. kelimelerini çoğu kez birbirinin yerine kullanırız. Bu davranışların bilinçli bir şekilde iradi olarak işlenmiş olduğunu düşünürüz. Hem akıllı olan hem de budalaca davranan birinin akıllı ile davranışı arasındaki kopukluğu izah etmekte zorlanırız. Akıllı insan iradesi ile budalaca davranış gösterebilir. Özdenören, burada Hz. Ademi bize örnek gösterir. Âdem (a.s) hem akıllı idi hem de harama bulaştığı için sorumlu idi. Saf bir akıl sahibi olmasının yanında saf bir dürüstlük simgesi gösterir. Âdem (a.s) şeytan tarafından kandırılması onun saffetinden kaynaklanır. Çünkü o kadar dürüst ve saffetlidir ki şeytanın bile yalan söylemeyeceğini düşünür. İnsan dürüst olarak dünyaya gelir. Yalan dolan insanın hiçbir zaman temel niteliği olmadığı için Hz. Âdem, şeytanın yalan söyleyeceğine ihtimal vermez (Özdenören, 2014b:125-133). Dürüstlük ve doğruluk her zaman örtüşmeyebilir. Dürüstlük öznel bir durumu yansıtır. Doğruluk ise nesnel bir duruma tekabül eder. Kişinin dürüst olması, onun fikrinin, kanaatinin, teorisinin şahit olduğu bir gerçekliğin aynı zamanda doğru olduğunu gerektirmez. Doğruluk bilgi alanı içinde bir olgudur. Oysa dürüstlük ahlâk alanını ilgilendirir. Ebu Talip Hz. Peygamberin doğru söylediğini kabul eder fakat bu doğrunun itiraf edilmesi ile toplum nezdinde maruz kalacağı kınanmayı göze alamaz. Doğruluk ile dürüstlük arasında bir seçim ile karşılaşan insanın düşeceği hüsrân, yeis' e (mutlak umutsuzluk) bile dönüşebilir (Özdenören, 2014b:144). İnsan doğru olmayan eylemlerinden sonra günah işlemiş olur. İnsan olmak hata ve

yanlış davranmayı mümkün kılar. Müslümanın görevi bu davranışından dolayı tövbe etmektir.

Dostluk ilişkisinde de Müslümanlar ahlâkî nitelikler taşımalıdır. Dostluk ilişkisinde kişilerin çıkar gözetmemesi gerekir. Çıkar gözetmemek için hasis olmak, açgözlü olmamak, korkak ve kibirli olmamak zorundadır. Bunun yanı sıra iyi bir dostluk için fedakârlık, feragat, cesaret gibi nitelikler, kişiler tarafından özümzenmelidir (Özdenören, 2014 a:217).

2.3.16. Edep ve Haya

Özdenören, Müslümanın edep içerisinde hayat sürmesi gerektiğini belirtir. Edep iki yönlü bir durumdur. Birincisi kendisine yönelik, ikincisi başkalarına yönelik olmalıdır. Müslüman kendine yönelik yönüyle kusurlarını bahane ederek görev ve sorumluluktan uzak durmamalıdır. Başkalarına yönelik veçhesi ile başkalarında ki güzel meziyetleri görmelidir. Bu, bir anlamda başkalarının kalbindeki nurun görülmesidir. Müslüman kendi kusurlarını eksiklerini fark eder ve kendini düzeltme eğilimde olur. Edep ile ahlâk arasında şöyle bir nüans vardır: Bazen ahlâka aykırı sayılmayan durum edebe uygun olmayabilir. Belli bir davranış ahlâken aykırı telakki edilmeyebilir fakat aynı hareket edep yönünden uygunsuz sayılabilir. Örneğin eve misafir gelmişken onun müsaadesini almadan misafirin oturduğu odayı süpürmeye kalkışmanın ahlâka aykırı yönü yoktur. Fakat bu hareket edep yönünden uygunsuz sayılabilir (Özdenören, 2015/a:148).

Ahlakla ilgili düşüncelerini belirtirken Ahlâki ilkelerin edep ve hayanın milleti yöneten kişilerde de olmasını tavsiye eder. Milleti yöneten kişilerin, milletin kalbinde ki nuru fark edip milletin hizmetine kendini adamaları gerekir. Kişinin kalbindeki nuru görüp, onu kırmaktan ve hoşlanmadığı bir şey yapmaktan korkmak edebın kendisidir. Edep İslâm'ın temel düsturlarındandır. Bundan dolayı adabı muaşeret kurallarını belirleyen birçok ayet ve hadis söz konusudur. Bununla alakalı en bilinen örnek Allah'ın Peygamberi' nin evine gelenler için yaptığı şu uyarılardır:

“Ey iman edenler! Siz zamanını gözetmeksizin, bir yemeğe davet edilmedikçe peygamberin evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin, yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz peygamberi üzmemekte fakat o (size bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allah hakkı söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin! bu hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah’ın resulünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikahlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu Allah’ın katında büyük bir günahdır” (Ahzap, 33/53). Bu ayette de görüleceği üzere; Müslümanlar birbirlerinin aile ve özel hayatlarına karşı saygı ve özen göstermeli; adabı muaşeret kurallarına dikkat etmelidirler.

2.4.Özdenören’de Ahlâkça İstenilmeyen Nitelikler

Özdenören, Müslüman ahlâkına uygun olmayan ahlâk dışı normları Kur’an ve Hadislerden örnekler getirerek temellendirir. Kıyamet gününde Allah’ın karşısında ahlâksız davranışlarından dolayı cezalandırılacak kişilerin özelliklerini ele alır. “O gün bir takım yüzler ağarıp bir takım yüzlerde kararır” (Ali-İmran, 3/10). Yüzleri kararanlara yönelik zelil kişilerden örnek verir. Zelil kişi Kur’an’ı Kerimde mescitler aleyhine tavır takınan kişidir. Allah’ın mescitlerinde onun anılmasını men edenden onların harap olmasına koşandan daha zalim kim vardır? Onların o mescitlere ancak korku ile girmeleri icap ederdi. O zalimlere dünyada zillet ve ahirette büyük azap vardır” (Bakara, 2/114). Ayetteki mesaj mutlak manada ibadet ve mabet düşmanlığının hedef alındığını düşünmemize de engel değildir. Buna göre, geçmişte veya gelecekte mabetlerde Allah’a ibadet edilmesini engelleyen, oraların maddî veya manevî anlamda yıkılıp harap olması veya her ne suretle olursa olsun işlevsiz bir duruma düşmesi için çabalayan her türlü olumsuz hareketler Kur’ân-ı Kerîm tarafından kesin bir surette kınanmıştır. Zira ibadet, insanın yaratıcısıyla ilişkisini sağlamada ve bu suretle onda kulluk bilincini canlı ve sürekli kılmada en önemli işleve sahip düzenli davranış biçimleri; mabetler de sadece bu işlevin yerine getirilmesi için tesis edilmiş kutsal mekânlardır. Şu halde ayette verilen asıl mesaj, mabetlerin dokunulmazlığı ve ibadet özgürlüğüdür (Karaman, 2017: 192-194).

Öte yandan mescitler, Allah'ın isimlerinin anıldığı, kardeşlik duygularının pekiştirildiği, Müslümanların toplu ibadet ettiği ve Hz.Peygamber döneminde arka taraflarında eğitim amaçlı odalarının olduğu, kalacak yerleri olmayanlara barınma imkanı sunulduğu, önemli siyasi kararların alındığı, çok amaçlı mabetlerdir (Hamidullah,1993:179). Özdenören, bu bakımdan mescitlere karşı her tür saldırının, Müslüman ahlâkı açısından istenmeyen bir tutum olduğundan bahseder.

Bu anlatımların sonucunda; günahların ve kötü ahlâkın, toplum hayatını olumsuz etkilediği görülür. İslâm dini insanın kendisi ile ve diğer insanlarla olan ilişkilerine ait kurallar içerir. Günahlardan sakınma sevap kazanmaya, günah işlemek ise dünya ve ahirette cezalandırılmaya neden olur. Müslümanların, kardeşlerinin canına, malına, namusuna, onuruna kastetmeleri yasaktır. İnanan kimse Allah rızasını gözettiği için kötü ve hal ve hareketlerden sakınır. Doğruluk, dürüstlük, ahde vefa etme; gıybet, iftira, yalan, haksız kazanç ve hasetlikten vb. günahlardan sakınma toplumda barış, güven ve adalet ortamını oluşturur. Güven, barış, adalet, hakkaniyet, sorumluluk vb. ahlâki değerler kaybolursa; bireyler ve toplumlarda güvensizlik ve kaygı bozukluğu gibi psikolojik yönden rahatsızlıklar ile düzensizlikler baş göstererek, sadece çıkara dayalı ilişkiler ön plâna çıkar. Uyuşturucu bağımlılığı, hırsızlık, cinayet, şiddet vb. suçlar artar.

2.4.1.Zillete Düşmek

Bir kimsenin zillete duçar olması için onun mescitlerde Allah'ın adının anılmasını yasaklaması veya bir mescitin harap olmasına koşması yeterli sayılır. Riyakarlık, mürailik ve açık küfürden daha berbat olan münafıklık zelil olan kimsenin tamamlayıcı sıfatlarına sahiptir. Aslında bu sıfatların her biri tek başına bir insanın zelil olması için yeterlidir (Özdenören, 2014d:7).

Bir başka Müslüman ahlâkına uygun olmayan davranmayan kişiler bozgunculardır: “Ki (bunlar) Allah'ın ahdini, onu kesin olarak onayladıktan sonra bozarlar, Allah'ın kendisiyle birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarırlar. Kayba uğrayanlar, işte bunlardır” (Bakara, 2/27). Bozguncu

kendi yalanına inanan birisidir. O yalan söyler, yalan söylediğini bilir ve ona inanır. İnanması beklenen şeye inanmaz. İnanıldığı şey kendinin batıldır. Karanlık bir gecede şimşekler ve gök gürültüsü arasında kalmış ve korkan birinin durumundadır. Çakan şimşek onun gözünün nurunu kapacak gibidir. Buna rağmen o şimşegın ışığında yürür ve şimşek kesilince karanlıkta kalır. Bu esnada onun kalbini ölüm korkusu istila eder. Fakat bu kişi bu dehşet ortamından kurtulmaya talip olmadığından kendisine kurtuluş erişmez. Çünkü Allah'ın yardımı buna talip olanın talebiyle örtüşür (Özdenören, 2014b :5-46).

2.4.2.Nankörlük

Bir diğerk kişi ise nankördür. Bir korkak, korkak olduğunu bilir. Çünkü korktuğunun nesnesini bilir. Oysa nankör için durumun her zaman berrak olmadığını vurgular. Nankör öyledir ki nimeti reddettiğini bile fark etmeyebilir. Kimi zaman nankörlük ihanet ile gerçekleşir. Ancak nankör kişi ihanetini kabul etmez. Nankörlük kimi zaman nifakla kimi zaman ihanetle eşleşir. İster bilerek ister bilmeyerek ifa edilmiş olsun ahlâki alan içinde kötü bir iş olarak görülür.

Nankörlük kul ile Allah arasında veya kul ile kul arasında oluşur. Kulun Allah'ın nimetlerine olan küffarına karşı verilecek ceza Allah tarafından belirlenir: “Size her istediğiniz şeyi verdi. Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp bitirmeye güç yetiremezsiniz. Gerçek şu ki insan pek zalimdir, pek nankördür” (İbrahim, 14/34). Kullar arasında oluşan nankörlük karşısında müeyyide uygulanırken, nankörlüğün hukuki mi etik mi olduğu tespit edilir. Hukuk ise hukuki yaptırımlara, etik ise ahlâki yaptırım yollarına başvurulur (Özdenören, 2014d:53-63).

2.4.3.Hasetlik

Hasetçi kişilerde Allah'ın sevmediğı huya sahip kişilerdir. Bu tavır Ebu Cehil 'in tavrıdır. “Madem bende yok sende de olmasın” kendinde bulunmayan şeyi bulunanda da yok etmektir. Şayet hasetçi kişi bunu başaramıyorsa bizzat onu yok etmek, hasetçinin

önünde duran belirleyici hedeftir. Hz. Peygamberin Allah'ın resulü olduğunu bildiği halde, yine de ona amansızca düşman kesilenler görülmektedir. Hasetçi kendi nefsinde bulunmayan bir nimetin başkasında bulunmasına tahammül etmez veya başkasında bulunan bir nimet kendisinde yoksa, o nimetin tümünden ortadan kalmasını ister. “Hasetten kaçının. Çünkü o, ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir” (Ebu Davut, aktaran Özdenören, 2014b:71). Hasetlik, Müslümanın güzel eylemlerini yok eden niteliklerden biridir.

2.4.4.Kibirlilik

Kibirli kişinin tavrı da Allah tarafından seilmeyen bir tavidir. Kibirli kişi kendini başkasından üstün görür. Başkalarının üstün olduğunu kabul ettiğinde de bu üstünlükten kendisine pay çıkarmanın peşine düşer. Kibirli insan pohpohlanmalarının gizli kalmasına razı olmaz, onların duyulmasına çalışır. Doğumundan itibaren herkesten üstün olduğuna ilişkin kanaatinin teyit edilmesi gerekir. O, İslâm'ı bile kabul eder yeter ki onun içinde ayrıcalıklı bir yer tutunacağına kani olsun. Kibirli kişinin tavrı, İslâm'ın insanlar arasında ayrıcalık gütmüyor olmasını, herkesin topraktan geldiğini insanların bir tarağın dişleri mesafesinde birbirinin dengi olduğunu söylemesini ki bu sözler Allah'ın ve Resulünün sözleri bile olsa hiçe saymayı gerektirir. Özdenören'e göre “Hasetçi kendisi olamıyorsa veya kendinde yoksa peygamber de peygamberlik de yok olsun tavrındadır. Kibirli ise eğer benim ayaklarıma kapanacaksa isterse dünyada herkes peygamber olsun tavrındadır” (Özdenören, 2014b:71). “Bir kimse kibirlene kibirlene sonunda zalim ve cebbar grubuna kaydedilir. Böylece onlara verilen ceza buna da verilir (Tirmizi, Birr, 6/2000). Allah bu kişileri şu şekilde uyarır;

“Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! (İsra, 17/37)

2.4.5. Müstehzilik ve Koğuculuk

Bir kişinin sırrını açığa veren kişide Müslüman ahlâkına uygun davranmayan ve Allah'ın sevmediği kişidir. Koğucu herkesle dost görünür. Herkes ona sırrını emanet

eder. Sırdaş ve sır ortağı olarak görünür. Herkesin minnettarlığını cezbetmeyi başarır. Ama onun kalbinin derinliklerinde sinsilik vardır. Bu sırları kişilere açar. Onun kalbinin derinliklerinde yatan sinsiliği asla kabul etmez, yaptığına kötü olduğunu fark etmez hatta çoğu zaman iyi bir şey yaptığını söyleyerek kendini temize çıkarır.

Müstehzi, başkalarının sırrına, inançlarına, kanılarına saygı duymaz. Bu davranış, Müslüman ahlâkına uygun kişi tavrı değildir. Bu kişi, saygısızlığı çok güzel gizler. O kendi de gerçek yüzünü tanıyamaz. Müstehziyi münafıktan ayırmak zordur. Başkalarına karşı saygısız, kibirli, iki yüzlü ve sinsi bir konumda bulunurken; başkaları nezdinde inanmadığı inançları yaşamak zorunda kalmasından dolayı da üzerinde taşıdığı bu küçültücü nitelikler, onu saygı duyulmaz, söylediğine itibar edilmez biri haline getirir. Bu kişi yalanları ile ördüğü dünyasında yaşar. Fakat bu yalandan dünyanın malzemesi de kendisi tarafından meydana getirilir (Özdenören, 2014d: 122, 130). Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili, bu kişilere yönelik Allah şöyle buyurur:

“Ey imam edenler! Bir topluluk bir diğer topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdır (El-Hucurat, 49/11)”.

2.4.6. Utanmazlık

Utanmaz kişi de Allah'ın sevmediği kişiler arasındadır. Utanmaz kişiler, hırsızlık yaparken, yalan söylerken, kendini teşhir ederken, iftira atarken, yürürken, konuşurken pervasızlığı elden bırakmazlar. Ahlâka uymayan şeyler yaparken bunları pervasızca ifa ederler. Bu kişiler daima suyun yüzünde kalmayı başarırlar. Onun ayıbını yüzüne vurmak isteyen, kendisi bir ayıp işlemiş olarak ayrılır. Çünkü bu kişi asla alttan almaz. Kendini haklı çıkaracak bir yol bulur (Özdenören, 2015a: 148).

2.4.7. Açgözlülük

Özdenören, açgözlü insanları kargalara benzetir. Payına düşen kismetleri tek başına parçalayıp yutmaya çalışır. Bu işlemi gerçekleştirirken şiddetli çığlıklar atar ve

bundan herkesin haberi olur. Bu insanlar, zorda kaldığında kuş yuvalarına ve ekin tarlalarına yağmalama yapmaktan çekinmeyen kargalar gibidir. Güzel işleri ve güzellikleri sevmeyiz. Onlar, güzel olan her şeyden uzaklaşarak, diğer insanları da kendi çirkinliklerine çekmeye çalışırlar. Kargalara benzeyen insanlar, kendi gıdasını temin ederken, yasa dışı gelir elde eden, yetim malı yiyen, beyaz kadın ticareti ile uğraşan insanların kazançlarından beslenerek, her kanat çırpışında bulundukları ortamı kirletirler (Özdenören, 2014d:188-190).

2.4.8.Kurnazlık

Özdenören, kurnaz insanları tilkiye benzetir. Tilkiye benzeyen insan, hiç kimse ile iş birliğine gitmez. Kendi gibi kurnaz olan insanları da sevmeyiz. Avını tek başına yemek ister. Kurnaz insan, hasmıyla hiç karşılaşmaz. Sinsice ondan elde edeceği haksız kazanımları elde etmek için uğraşır. Hasmı, onun yapmak istediği şeyleri hissedemez. Avını sessizce bekler, ihtiyacından daha fazlasını elde etmek için tüm çabaları sarf eder. Bir aslanın asaleti, asla bu kişide bulunmaz. Kimse, onun bir avcı olduğunu anlayamaz. (Özdenören, 2014d:183-184).

2.4.9. Kaypaklık

Özdenören, İslâmi hayat tarzını yansıtmayan sistemlerin tüm dünyada “kaypak insan” modeli oluşturduğunu ve hiçbir kavramın netlik içermediğini savunur. Kaypak kavramların gerçeklikleri değil, duruma göre kendini değiştirebilen bir yapı oluşturduğunu, bunun da döneke insan tipleri türettiğini düşünür. Bu çağda medya ve toplumsal sisteme etki eden tüm iletişim araçları demokrasi, özgürlük vb. kavramları kendi işlerine geldiği gibi kullanarak insanları etkilemektedir. Müslümanların ahlâk yapısı da bu kavramdan nasibini almaktadır. Düzene uyanlar, kazanç elde etmek için din kardeşlerini aldatmaktan çekinmemektedirler. Müslüman uyanık olmadığında, din kardeşleri tarafından aldatılması çok kolay olabilecektir (Özdenören, 2017 s.19).

2.5. Özdenören’de Modernizmin Sorunları ve Müslüman Ahlâkı

Özdenören’in düşünce perspektifinde modernleşme; Batı’nın ilericilik adı altında, Türkiye’ye ve Batılı olmayan tüm ülkelere kabul ettirmeye çalıştığı değerler bütünüdür. Bir anlamda modernleşme, Batı kültürüne sahip devletlerin kültürünü, diğer devletlere benimsetme çabasıdır. Bu onların kültürel değerlerinin taklit edilmesinden başka bir şey değildir (Özdenören, 2015 b:177-178). Diğer bir tanımlamada modernleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımlardan belli özellikler gösteren toplumsal yapı tipini, geleneksel olarak adlandırılan yapı tipinden ayırt etmeyi sağlayan terimdir. Günümüz dünyasının çok boyutlu, köklü ve dinamik bir değişim evresinden geçtiği; toplumlar, devletler, ekonomiler, kültürler, insanlar ve çeşitli gruplar arasındaki ilişkilerin ve etkileşimlerin sürekli arttığı; ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapılarındaki dönüşümün, bilimsel ve teknolojik gelişmelere eşlik ettiği durumu anlatır (Yüksel, 2001:21,22).

Modernleşmenin ileri sürdüğü teorilere göre toplumsal değişme ve gelişme Batı uygarlığına özgü rasyonalist ve pozitivist düşüncenin ürünüdür. Batı dünyasının dışında- ki toplumlarda gelişme ancak bu ruhu oluşturan aşamalardan geçerek sağlanabilir (Karatepe, 1993:12-13). Nitekim sosyolojinin kurucu isimlerinden Comte’un insanlığın evrim kanunu diye ileri sürdüğü Üç Hal Kanunu, Hristiyan Avrupa toplumlarının tarihi gelişim evrelerinin basit bir betimlemesidir. Söz konusu betimlemeleri evrensel değerler olarak küllîleştirmektedir. 1853 yılında Osmanlı Devleti Sadrazamı Mustafa Reşit Paşa’ya yazdığı mektupta ilgili aşamalardan bahsederek Osmanlı toplum ve devlet yapısının teolojik evrede sıkıştığını, kalkınmak ve ilerlemek için pozitivist safhaya geçmesi gerektiğini ileri sürmesi bu argümanları destekler niteliktedir (Bayyigit, 2013:26,57). Modernleşme bundan dolayı “bir toplumun kendi uygarlığını batı uygarlığı ile değiştirmenin yolunu açan bilinçli bir programın adıdır” (Taşkın, 1999: Yeni Şafak).

Özdenören’e göre, Müslümanların Batı ile tarihte iki kez karşılaşması vardır. Birincisi M. VIII. – XII. yüzyılları arasındaki dönemde Grek felsefesi ile karşılaşması, ikincisi Tanzimat sonrasında modernite ile karşılaşmalarıdır. Birincisinde fetih, ikincisinde tam bir teslimiyet söz konusudur. Müslüman aydınlar birinci karşılaşmada,

Grek felsefesinin kavramlarını kendi özgün sorunlarına uyguladılar. Böylece hem bir yandan bu kavramları hayata egemen kıldılar hem de iman esaslarını rasyonel bir temelde yeniden oluşturmaya çalıştılar. Bu tutum onların önüne yeni ufuklar açtı. Kendileri için yeni bir düşünme alanı oluşturarak o kavramları İslâm düşüncesine uyguladılar.

Fakat günümüzde Müslümanlar, modernleşmenin öğretilerini takip ederek değişime ayak uydurdular. Özdenören'e göre Batı kültürü ve uygarlığı ile kökten hesaplaşmak kaçınılmazdır. Bu hesaplaşma Batı dünyasında hasıl olan ilmin İslâmı mı tercih edeceğini yoksa İslâm'ın mı bu ilmi tercih edeceğini ortaya koyacaktır (Özdenören, 2014c:90). Bu hesaplaşma bağlamında İslâm'ın ilkeleri, vahye dayalı olduğundan dolayı başka bir şeye dönüştürülemez. Müslüman vahye dayalı ilkeleri benimseyen ve kendini bu vahyin ilkelerine göre değiştiren kişidir. Hristiyanlık kendi ilkelerini değiştirerek reforma uğradı. İslâmiyet ise her zaman ilkelerini korudu. Ancak diğer yönüyle İslâm'da esneklikten söz etmekte mümkündür. Nasların dışında beliren geniş bir mübahlık alanı mevcuttur. Bu esneklik onun gelişen şartlara göre uyarlanabilmesini sağlar. İslâm'ın kendisi değişmeden, değişene anlam verebilmesinin sırrını İslâm'da mevcut olan mübahlık alanının genişliğine bağlar. Devlet düzeni, aile düzeni, teknoloji ve benzeri hususlarda belirleyici olan Müslümanların aktüel inançlarıdır (Özdenören, 2014c: 95).

Özdenören, tarih boyunca farklı kültür ve uygarlıkların, farklı bilim anlayışına sahip olduklarını vurgular. Ama bilimselliğin kutsanarak, ortak bir kültür halinde yaşanmasının, çağımıza özgü bir olay olduğunu söyler. Bu modernleşmenin getirdiği bir sonuçtur. Batılı kafa yapısının göstergesi olarak; modayı, suni döllemelerle benzeri olmayan hayvanlar elde edilmesini, konfor arayışını, elektronik buluşları, bireyciliği, telaş ve şüpheciliği, teslim olmaktan çok itirazcı, karşı koyucu bir ruh haline sahip olmayı, insanın nefsanî yanına hitap etmeyi, doymazlık psikolojisini, teknolojiye kulluğu, kendine tapınmayı ve irfan denilen kavrayış yüksekliğinin yitimini, bilimin dogmalaşmasını, uzmanlaşma ve iş bölümünün ve bunların insanı mahkum gibi yaşamaya zorlamasını tartışır(Erkilet, 2011:29). Modernleşmenin, insanı Müslüman ahlâkını uygulamaktan alıkoyan sonuçlarını ele alır.

2.5.1.Modernizm ve Devlet

Modernleşmenin getirdiği değişimler sonucunda, milletin amacı ile devletin amacı farklılaştığını tespit eder. Bu farklılaşma, bazen süngü gücü ile gizlenmeye çalışılmıştır. Milletin kendisini özgür hissettiği her fırsatta yeniden bir farklılaşma çıkartılmıştır. Bu farklılaşma hem iç politika hem de dış politikada etkili ve yönlendirici bir süreçte gerçekleşmiştir. İç politikada halkın inanç ve değerleri ile ters düşen modernleşme dayatmacılığı, devlet ile halk arasında kopukluğa neden olmuştur. Dış politikada ise devletin kendi inisiyatifini, düzeni korumak adına benimsenen saplantılar yüzünden kullanması engellenmiştir. Düzenin koruyuculuğunu üstlenen kişiler, dışa karşı savunmacı ve özür dileyici bir tutum içinde iken içerde saldırgan bir tavır göstermekten çekinmemiştir. Bu durum ülkenin içerisinde entrika ve düzmece mantığını ortaya çıkarmıştır (Özdenören, 2014 c:432-433).

Geçmişte modernizmin etkisiyle, devletin inanan insanlara karşı baskıcı tutumları olmuştur. Bu baskılarla baş edebilmek için Müslümanlar, büyük bir mücadele göstermiş ve bunu başaramasa da Müslümanca yaşamaya niyet etmiştir. Geçmiş dönemlerdeki yasaklar, Müslümanların, Müslümanca yaşamayı isteme niyetinin önüne geçememiştir (Özdenören, 2015b:189).

2.5.2. Modernizm ve Kanaatkârlık

Özdenören, modernleşme sürecinde oluşturulan hayat tarzı ve Müslümanca hayat tarzı arasındaki farklara dikkat çekerek, ahlâk anlayışında, kanaat duygusundan bahseder. Müslüman ahlâkına göre kanaat; Müslümanın taşıması gereken ahlâki bir özelliktir. Bu özellik Allah'ın verdiği, dünya nimetlerine rıza göstermesine, başkalarının elindekine karşı hasetlik duymamasına yol açar. Böylece tok gözlülük içerisinde başkalarının sahip olduğu nimetlere göz dikmez. Kanaatkârlık kişinin gönlünde huzur oluştururken, kanaatsizlik doyumsuzluk duygusuna yol açarak, kişi ve toplumda sıkıntılar başlatır (Çağrı, 2001:289). Modernizm, Müslümanlarda olması gereken

kanaatkâr olma özelliğini ortadan kaldırmaktadır. Kanaat ile Müslümanların tercih ettiği modern hayat arasında uzlaşma sağlamak zordur. Müslüman bu vasfını kaybedince aynen Batı dünyasında var olan rızık endişesi içinde yaşamaya başlar. Bu endişenin diğer adı da yarın ne olacağının endişesidir. (Özdenören,2017a:132). Oysaki çağımızda yaşayan bilinçli Müslümanlar, Batı'nın modernleşme ile kendilerine sunulan bu hastalıklı duygularından kurtulmalıdır. Modernleşme sürecinde söz konusu kanaatkârlığın dejenere olması, Batı'nın tarihsel ekonomik serencamında geliştirdiği kapitalizme de entegre olma sonucunu meydana getirmiştir. Böylece kapitalizmin dünya çapında yaygınlaşması ve kültürel değerleri de içine alması, kapitalist sistemin hem yatay hem de dikey anlamda büyüdüğünü göstermektedir. Nitekim bu büyümenin bir sonucu olarak tüketim toplumu ortaya çıkmaktadır (Demirezen, 2015:30).

Günümüzde bilinçli Müslümanlar Müslümanca hayat tarzını rızık kaygısını öne çıkararak değil, fakat yarının kefilinin Allah olduğu inancı düsturunda olmalıdır. Müslümanın rızık kaygısını üzerinden atabildiği ölçüde, Müslümanca hayat tarzının yaşanabilir olduğunu kabul eder; bunun da kendi elinde bulunduğunu vurgular.

2.5.3. Modernizm ve Din

Modern hayat dini ve dinin teşkil ettiği ahlak sistemini, hayatın dışında mistik bir hadise olarak kabul etmeyi gerektirmektedir. Din, hayatın gerçek konumu içinde yaşanacak uygulanacak naslar(hükümler) bütünü değil de salt kendine inanmış görünmek ile manevi haz duymayı sağlayan bir araç gibi algılanmaktadır. Bunun sonucunda dinin ahlâki öğütleri hayatın dışında kalmaktadır. Modern yaşamda insanlar giderek bireyselleşmekte bencillik duyguları onları şiddete teşvik etmektedir. Sadece zevklerini tatmin için yaşayan, bireyler ortaya çıkmaktadır. Sürekli haz peşinde koşmak, eğlence ve lüks yaşam insanın tek amacı olmaktadır. Eğlence uğruna gençler, en yakınlarına bile şiddet uygulamakta, alkol şiddet ve suç arasında neden-sonuç ilişkileri artmaktadır. Alkol ve madde bağımlılığı arttıkça, toplumsal hayatta suç işleme oranı da artmaktadır. Dijital şiddet banka soygunlarına özendirmekte, bilgisayar oyunları, çocuk ve gençleri haksız kazanç peşinden sürüklemektedir. Acımasız insan tipleri türeyerek,

sokak çocukları suç aracı olarak kullanılmaktadır. Ahlâki değerlerin yok oluşu, ailelerin parçalanmasına ve toplumun çözülmesine neden olmaktadır. (Tarhan,2010: Yenişafak)

Özdenören, modernitenin doğuşunu bir tür kutsala isyan olarak görmektedir. Modern düşüncenin temel amacı dine karşı argümanlar zemini oluşturma çabasıdır. Modernleşmenin yayılmacı politikası, yerelin kültürünü ve dinini tehdit eder. Özellikle dine karşı bir olgu olarak meydana çıkan modernizm, Müslümanlar için sakıncalı bir yaşam tarzını dayatır. Modernite, dini hayatın içinden soyutlarken İslâm'a göre din hayatın ta kendisidir.

İslâm düşüncesinde akıl benzersiz değerde bir melekedir. Fakat bu meleke hakikati kendi başına kavramakta yeterli değildir. Mantık veya akıl tıpkı bir alet gibi dokuduğu ürünün bilincinde olmaksızın, kendine verilen malzeme ile bu malzemenin kalitesine göre ürün hasıl eder (Özdenören, 2016c:29).

İslâmiyet sadece akıl dini değildir. Özdenören İslâm'ın vahye dayalı bir din olduğunu ifade eder. Müslümanın aklını kullanarak, vahyin ışığında davranışlar sergileyerek, ahlâki eylemler ve takvası ile kendini geliştirmesi gerektiğini vurgular. Modernizmin salt akılcılığı hakikat karşısında yeterli değildir. Vahiy, Müslümanı hakikate ulaştıran en önemli kaynaktır. Hakikate ulaşmak tam bir teslimiyet gerektirir (Özdenören, 2013:142).

2.5.4.Modernizm, Teknoloji ve Dijital Ahlâk

Teknolojinin ortaya çıkarmış olduğu sonuçlar her zaman olumlu bir nitelik taşımaz. Bir taraftan insana rahat ve konforlu bir hayatı sunarken, diğer taraftan insanları tamamen ölüm düşüncesinden uzak tutar. Bunun sonucunda zamana karşı hızlı bir mücadele başlar. Daha da ileride bir “aşkınlık” aramayı imkânsız hale getirir. Teknoloji çağının insanı şaşkınlık içerisinde bir hayat sürer. Bu Hristiyanlık düşüncesinde ölümün tamamen hayatın dışında bir alanmış gibi algılanmasına neden olurken; İslâm ölümle hayatı bir bütün olarak, birbirinden ayrılamayan iki yaşam biçimi olarak kabul eder. Çünkü İslâm' inancına göre ölüm, tamamen hayatın içinde yaşanabilecek ilkeler bütününden oluşur (Özdenören, 2013:80).

Batı medeniyeti, teknoloji anlamını taşır. Akıl ve zekanın oluşturduğu bu medeniyet, sürekli teknolojik gelişmeler göstermiştir. İslâm medeniyetleri teknolojik anlamda Batı karşısında geri kalmıştır. Kendi teknolojisini üretememiştir. Üretmiş olsa da bu teknoloji, Batı'nın teknolojisine benzememiştir. Batı, rasyonel ilkeleri çalışma şekli olarak kabul etmiş ve giderek insanı maddeleştirmiştir. Oysa ki Müslüman, sadece akılla sınırlı olmayan, aklın üstünde manevi değerlere de inanan, İlahi hükümleri benimseyen bir tutum içerisinde olmuştur. İlahi hükümler dairesinde bir yol izleyerek ne Batı'nın ne de Doğu'nun teknolojisini tam anlamıyla uygulayamamıştır. Müslümanın izlediği yol, teknolojiyi, insanı ve eşyayı, kötüye kullanmak değil, insana faydalı hale getirmek çabasında olması durumudur. Mekanik ve iktisadi bir insan değil, adaleti ve iyiliği koruyan insan, Müslüman kimliğini, üzerinde taşımıştır (Özdenören, 2015 b:152). Mekanik, maddeci, yalnızca kazanç düşünen insan; Müslüman ahlâkını koruyamamıştır.

Teknolojinin son aşaması olan yapay zekâ, insanlığın makineleştiği durumun bir sonucudur. Sanayileşme, metropolis, yapay zekâ Alman rasyonalizminin gelişim evreleridir. Modern toplumlar, bu süreçlerin sonunda adeta konformizme tapınmaktadırlar. Hakikat, konformizmin bataklığına çekilmekte; aletler arttıkça insanlar arası iletişim kopmaktadır. Adeta insan kendi oluşturduğu teknolojiden ürkmekte, ürktüğü için yeni yeni yapay kullar oluşturmaktadır (Kırkçoran, 2016:616-620).

Metropoliten yapay zekaya geçişte bir taraftan konforun rahatlığına geçerken, diğer taraftan tabiat kaynakları tükenmektedir. Tabiat kaynakları tükenirken mevcut kaynakların tükenmemesi için bilim adamları acıkmayan robotlar üretmektedir. Bu robotlar piyasaya hızlı bir şekilde hâkim olmaya başlamaktadır. Bunları üreten bilim adamları, sadece yemek için yaşamayı amaçlayan ve ömrünü böyle harcayan insanlığın yönünü belirlemede akıl hocası olmaktadır (Şeriati, 2015:209).

Özdenören'e göre dijital kültür, kendine göre bir ahlâk ilkesi oluşturmamaktadır. Bu nedenle biz kendi kültürümüzü koruyarak, teknolojiyi ahlâki yapımıza göre kullanmayı ve düzenlemeyi başarmalıyız. Şu an içinde bulunduğumuz

çağda dijital kültürün başlangıç aşamasındayız. Müslümana göre dijital kültür ahlâkı, insanlığa hizmeti gerektirir. Bu yapılmadığı takdirde insan, eşyaya hizmet etmeye mahkûm olur (Özdenören, 2016a:621-623).

Batı teknolojisi, insan merkezlidir. İnsanda var olan saldırganlık güdülerinin bir aracı biçimindedir. Estetik bir yapıya dayanmaz. Günlük hayatta pratik faydaları olan araçlar olsalar da zararları daha çoktur. Teknoloji sürekli doğayı tüketmeye yönelerek, doğada bulunan kaynakları yok etmektedir. Batı teknolojisi karşısında İslâm medeniyeti, kendi zihinsel yapısına uygun yerli teknoloji üretmeyi başarabilir. Batı medeniyeti teknolojik eşyaları kötüye kullanırken, İslâm medeniyeti, teknolojiyi meşru düzeyde insanların faydasına olacak şekilde kullanacaktır. İslâm medeniyetine düşen, kendi teknolojisini üretmektir. Çünkü ahlâki anlamda, teknolojik suçların da işlendiği görülmektedir. İslâm ahlâkına uygun teknoloji, bu suçların karşısında olacaktır (Özdenören, 2015b:137-138).

2.5.5. Modernizm ve Küreselleşme

Küreselleşme, modernizmin sonucu olarak günümüz dünyasının zorunlu bir olgusudur. Modernleşme, yeni dünya düzeni söylemi çerçevesinde yeni bir ivme kazanmış demokrasi, laiklik ve insan hakları gibi kavramlar küreselleşme etiketi ile dünyaya yayılmacı bir harekete dönüşmektedir. Özdenören'e göre küreselleşme evrenselciliğin ve emperyalizmin yeni adıdır. Eskisinden farkı şudur ki emperyalizmde özne belli iken, küreselleşme öznenin soyut bir hareket olarak sunulmakta, bu da muhataplarını ona karşı savunmasız hale getirmektir. Aslında dünya düzeninde yenilik, hiçbirini kendi başına yeni olmayan bu kavramların tümünün, bir arada ve aynı anda yürürlüğe konulması ve tüm dünyaya dağıtılmasıdır. Bu minvalde dünya ölçeğinde tektipleştirici ve hegemonya kurma süreci de başlamış olur. Nitekim Ritzer de bunu "Toplumun McDonaldlaştırılması" adlı eseri üzerinden ifade etmektedir. Buna göre Amerikan yeme-içme kültürü ve hayat tarzı küresel bağlamda yayılmaktadır (bkz. Ritzer, 2019)

Yeni düzenin hedefleri olan sınırların açılması, gümrüksüz ticaret ve ulus devlet kavramının sorgulanması gibi konuların Müslümanlara hiçte yabancı olmamasına rağmen, İslâm inancı bu tür hedefleri kişilerin ve insan kümelerinin kişiliklerini ve kimliklerini tehdit ve bertaraf etmeden gerçekleştirmeyi vaat eder. Asimilasyonu reddeden İslâm düşüncesi, küreselleşmenin bütün dünyayı Batı kültürünün hegemonyası altına almasını kabul etmez. Özdenören, “Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti” adlı eserinde yeni dünya düzenini oluşturan kavramları, Batı’nın bize anlatmaya çalıştığı gibi değil de Müslümanca bir bakış açısıyla görmek gerektiğini ifade eder. Bu bakış düşünsel anlamda bir karanlığa meydan okumadır. Tüm dünyaya cazip bir şekilde empoze edilmiş bu kavramların tuzağına karşı Müslümanlar uyanık olup, Müslümanca bir bakış açısıyla bu kavramları yeniden gözden geçirmelidir (Özdenören, 1996:18-19).

2.5.6. Modernizm ve Kapitalizm

Özdenören İslâm dünyasındaki çöküşün yanlış bir itaat ile başladığını kabul eder. Müslümanlar, Allah’a itaatkarlığından uzaklaşıp düşmanlarına itaat ettiler. Kendi doğrularını unutup düşmanların doğrularına hayranlık beslediler. Kendini sevmeyen bir düşmanlık oluşturdular. Düşmanları ise bir taraftan onları kendilerine benzetip, kendi kuralları etrafında döndürmeye çalışmaktadırlar. Özdenören “Yeniden İnanmak” adlı eserinde, Müslümanların başlangıçta düşmanlarına itaat etmemeleri gerektiğine işaret eder. Bugün Müslümanlar zalim-mazlum ayrımında bir kafa karışıklığı yaşamaktadırlar. Bu bir bataklıktır. Bataklığa saplanan bu insan tamamen kendinden uzaklaşıp zihninde derin karışıklıklar oluşturur. Belirtilen karışıklıklar, kimi zaman insanların intihar bunalımına düşmelerine neden olur. Bu, Müslüman için karanlık bir kaderin pençesinden kendini nasıl ışığa kavuşturacağı konusunda aldatılmış olduğunu gösterir. Müslüman bu karanlığın içinde bir ışık aramaya devam etmelidir. Bu ışığı ararken yanlış sese itaat ederek kendi inancını yitirmek tehlikesindedir.

Kendini denetleyen Müslüman için İslâmın, yeni umut kapılarını sonsuza kadar açtığını ve Allah’ın Müslümanlara sayısızca yanlışa karşılık sonsuz bağış vaat ettiğini söyleyen Özdenören, Müslümanın yeniden kendini buluncaya kadar sarsılması

gerektiğini söyler. Müslümanı bu karanlığa iten dünyadaki kapitalizmin, insanlara kendi içinde bulamadıkları huzuru, eşyada bulma gayretine sevk etmesi olarak yorumlar. Kapitalizmin tüketim kültürü bir sığınak şekline bürünür. Her gün yeni bir malın piyasaya sürülmesi insanı, eşyaya teslim olan bir varlık haline getirir. Eşyanın bu çağın insanı için bir put olduğunu söyler. İnsan, eşyaya sahip olunca eşya onun için bir amaç olmaktan çıkar ve tüketim insanını çılgın bir aç gözlülük ile konforizmin kısır döngüsü içine sokar. Bu kısır döngü bir bataklık gibi çabaladıkça insanları daha çok içine çeken bir beladır. Çünkü bu insanların kör, sağır ve yüreklerinin mühürlü olduğuna inanır. Bu tüketim çılgınlığından dolayı kendileri ile ve çevresiyle sürekli çatışma halindedir. Özdenören'e göre bu durum Batı insanının değişmez bir kaderidir. "Bu insan içindeki putunu hiçbir zaman devirememiştir" (Özdenören, 2015c:18).

Batı'nın bunalımın temelinde Hristiyanlığın hakikatinden kaydırılışının yattığını öne sürer. Aslından uzaklaştırılan ve tahrip edilen Hristiyanlığın ürünü sorunlu Batı insanı olmuştur. Batı bu durumda aslında, hakikate karşı zulüm eylemine girmiştir. Zulüm edenlerin ise Allah'ın ezeli ve ebedi iradesi gereği birbirinin başına zulüm olarak musallat olacağını düşünmüştür. Batı Hristiyanlığı, değişikliğe uğratarak gündelik hayattan itilmiştir. Eşya, Batı'nın üstüne bir karabasan halinde çöreklenmiştir ve eşyaya hükmetmek, Batı insanına kibri, bir hayat tarzı yaparak, onun bir özelliği haline getirmiştir. Batı, kapıldığı bu kibri yüzünden dışarda huzur vaat eden eksiksiz tamamlanmış bir hayat tarzını engellemiştir. Özdenören'e göre bu huzur vaat eden "Allah'ın kelimidir".

2.5.7. Modernizm ve Sevgi Eksikliği

Özdenören, sevgiyi insanın vermeye ihtiyacı olan bir varlık olduğu anlayışında açıklar. Yaptığımız ibadetlerin temelinde Allah sevgisi ve rızası vardır. Sadece maddi anlam içermez. İnsanın, maddeyi vermenin dışında bilgisinden, tecrübesinden, aklından da başka insanlara verme eğiliminde olduğundan söz eder. Çünkü Müslüman Allah'ın sevgi ve rızasına kavuşmak için İslâm'ın çağrısını dikkate almalıdır.

Dünyanın sevgiye ihtiyacı var. Sevgi, Allah'ın lütfettiği bir melekedir. Toplumda yaşayan insanların karşılıklı iletişim kurabilmeleri bu duyguyu taşımalarına bağlıdır. Ancak toplumsal şartlar insanların içindeki sevgi duygusunu azaltır ya da çoğaltır. (Özdenören, 2015b:245).

Müslümanlar, toplum hayatı içerisinde bulundukları hal ile yetinmeyip daha çok sevgi ortamının oluşması için günlük hayatlarında mücadele etmelidirler (Özdenören, 2015b:239).

Özdenören, modernleşmenin Müslümanlar arasında yeni bir hayat tarzı oluşturduğunu anlatır. Bu hayat tarzında Müslümanlar, her an kendini daha iyiye taşıyacak bir çaba içerisinde olmalıdır. Bu çaba, müşterek hareket etme bilinci taşınmalıdır. Çünkü modern yaşam giderek insanları yalnızlığa itmektedir. Bunların sonucu olarak, insanlar sevmeye ve sevilme duygusundan uzaklaşmaktadırlar. Modern dünyanın en önemli ihtiyacının sevgi olduğunu belirten Özdenören, sevginin yalnızlık duygusunun aşılmasında önemli bir etken olacağını anlatır. Sevgi, “karşılıksız verme” ilkesine dayanmalıdır. Müslümanca bir yaşantı içinde olan insan, Kur'an'ın belirlediği ilkeler doğrultusunda, öncelikle Allah sevgisini daha sonra tüm yaratılmışlara Allah'ın kulu olduğunun bilinci ile sevgi ile yaklaşarak, yalnızlık bunalımından kurtulabilir (Özdenören, 2015b:239-240-246).

Fromm'un düşünce perspektifinde ise sevgi, insanın eylemlerinde özgür olduğu bir ortamda gerçekleşebilir. Özgürlük, duyguların açığa çıkması için fırsat tanıyarak içinde hissettiği sevgiyi dış dünyaya yansıtmasına zemin hazırlar. Sonuçta İnsanın yaşadığı her türlü yalnızlık duygusundan kurtulmasında, bir etken olarak sevgi daima ön plana çıkar (Fromm, 2004:16). Fakat “sınırsız özgürlük” adı altında özgürlüğü kısıtlayan modernleşme sürecinde sevgi toplumsal yaşamda olması gereken yeri bulamamaktadır.

2.5.8.Modernizm ve Eğitim Ahlâkı

Özdenören'in düşünce dünyası bağlamında modernizm, Müslüman toplumlarında eğitim alanında da ahlâkın yozlaşmasına neden olmuştur. Mevcut eğitim

sistemini eleştirerek, bu eğitimin İslâmi bir bilinç taşımadığını vurgulamıştır. Müslümanlar toplumsal hayatla iletişimi kurgularken ahlâkça iyi olmayan davranışlar sergilemiştir. Sohbetin yerini dedikodu, nasihatın yerini ahkam kesme, eleştirinin yerini kınama almıştır. Yanlış eğitim sistemi bu kavramların kendi anlamlarının dışına çıkarak ahlâki olmayan eylemlere dönüşmesine sebep olmuştur. Oysa İslâm inancında, dini nasihat olarak kabul eden bir Peygamber bulunurken şu anda ümmeti ‘‘nasihatlere karnı tok’’ anlayışındaysa bu onların Müslüman kimliğine ters düştüğünü göstermiştir. Kendi duruşuyla örnek olmayı başarabilen bir Müslüman, ahkâm kesmenin ötesinde olgun bir hal üzere davranmıştır (Özdenören, 2017a, s.125).

Mevcut eğitim Batı kültüründen gelen değerler aracılığıyla ahlâk anlayışımızı değiştirmiştir. Yapmadığı şeyleri yaptığını söylemek, gereksiz konuşmak, sürekli soru sormak, gevezelik etmek Batı’nın bize aktardığı eğitim anlayışının uzantılarıdır. Oysa geçmişte İslâm alimleri, gereksiz konuşmadan anlatmak istediği konuları hal diliyle anlatmıştır. Gereksiz konuşmak yerine susmayı öğütleyen bir eğitim anlayışına sahip olmuşlardır (Özdenören, 2017b:126).

2.5.9.Modernizm, Siyaset Ahlâkı ve Topluma Yansımaları

Özdenören’e göre, modernizm ile toplumsal yapıdaki siyaset kurumu da ahlâki anlamda kirlenmekte; bu kirlilik siyasi gruplar tarafından, adeta bir fitneye dönüştürülmektedir. Günümüz politika hayatında, ekonomik ve siyasi rekabet içinde karşılıklı kirli çamaşır ortaya çıkarma eylemleri de çokça görülmektedir. Şantaj, rüşvet, vurgun, soygun hem ekonomik hayatta hem de siyasi hayatta olağan bir hayat tarzı haline gelmektedir. Günümüzde siyasetin ve ekonominin bu yönde gelişmesi, fitnenin de kurumsallaşmasına neden olmaktadır. İlegal faaliyet gösteren suç örgütlerinin asıl suçluları değil, onların taşeronları yakalanmaktadır. Faili meçhul cinayetler ise tüm dünyada halen devam etmektedir (Özdenören, 2013:182-184).

Medeniyetin ilerlemesi ile birlikte toplumsal hayatta, örflerin ve adetlerin giderek etkisini kaybettiği fark edilmektedir. İlerleyen Batı toplumlarında medeniyetin gelişmesine paralel olarak adam öldürme, yağma, isyan gibi suçlarda azalma beklenirken; aksine medeniyet ilerledikçe hırsızlık, yalan şahitlik, iftira, şantaj vb.

suçlar da artışlar görülmektedir. Avrupa'ya dair istatistiklerde son zamanlarda şiddete dayalı suçların giderek arttığı ve bunun organize bir şekle büründüğü görülmektedir. Suçluluk, ilerleyen zamanlarda profesyonel bir nitelik kazanmakta ve suç işleme oranı yükselmektedir (Dönmezer, 1975:61).

İslâmi ilke ve kurallar gerek siyaset gerek ekonomi alanlarında özenle uygulandığı zaman ; siyasette, ekonomide, toplumsal hayatta suç işleme oranlarında önemli ölçüde giderek azalma görülmesi muhtemel olacaktır.

SONUÇ

Batı'nın tarihsel gelişim serencamında Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerinin önemli boyutlarından biri olarak ortaya çıkan modernlik, modernleşme ve modernizm, hep birlikte boyutları itibariyle yeni bir zihniyet ve yaşantı biçimi sunmaktadır. İlgili boyutlar bağlamında sekülerleşme toplumsal ahlâkî değerlerin referanslarını, özellikle dinî temellerini sorgulamakta, kapitalizm ile iktisadi çalkantı ve sömürüleri meşrulaştırmakta ve küreselleşme ile de diğer toplumlara ilkelerini yaymakta, hatta gelişmiş her türlü teknolojiyi kullanarak dayatmaktadır.

Toplumsal düzen, değişim ve gelişimlerde özsel ve işlevsel boyutlarıyla mühim bir varlık gösteren ahlâk sistemi de en doğal haliyle söz konusu modernlik ve modernizmden payını almış ve almaya devam etmektedir. Bu minvalde ilkeleri itibariyle bir ahlâk sistemi vaz' eden dinin, ahlâk üzerindeki belirleyiciliği de tartışma konusu olmuştur.

Modern zamanlarda Müslüman toplumlar da ahlâk bağlamında ciddi problemlerle yüz yüze gelmişlerdir. Bu bağlamda batılılaşma süreçleri ve bu süreçlere ilişkin tartışmalar, ahlâk sistemine ve İslam düşüncesine dair değer referansları tartışmalarını da içine almıştır. Bu çerçevede modernizmi İslam düşüncesi ve ahlâk sistemi merkezinde sorgulama, anlamlandırma ve konumlandırma girişimlerinde bulunan Rasim Özdenören, Kur'an ve sünnet perspektifinde takva merkezli bir "Müslüman Ahlâkı" yaklaşımıyla İslam ahlâkını gündeme getirmektedir.

Bu araştırma sürecinde Özdenören'in "Müslüman Ahlâkı" yaklaşımı eserlerinden hareketle din, ahlâk ve toplum ilişkileri çerçevesinde anlayıcı perspektiften sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Araştırmanın giriş bölümünde, amaç, konu, problem ve yöntem tespitleri yapılarak, konunun önemi, özgün değeri, problemi, amacı, yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Birinci bölümde Rasim Özdenören'in fikirlerini daha iyi anlamlandırmak ve konumlandırmak için hayatı, eserleri, kişiliği ve düşünce dünyasından bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise Özdenören'in öykülerinde, romanlarında, denemelerinde ve diğer eserlerinde Müslüman ahlâkına dair düşünceleri, derin tespitleri, sorgulamaları, çözüm önerileri, birey-toplum-din ve Müslüman ahlâkı ilişkileri ayrıntılı olarak izah edilmeye çalışılmıştır. Bunun için önce genel olarak ahlâk, toplum ve din ilişkileri farklı düşünce, felsefe ve ilim insanları ve de özelde bazı sosyologlar ile din sosyologlarının görüşlerine de başvurularak ortaya konulmuştur. Daha sonra Özdenören'in eserlerinde; takva, ahlâk ilişkisi ele alınmış; Müslüman Ahlâkı'na uygun olan ve olmayan nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede modernizm ve sonuçları bağlamında din-ahlâk etkileşimi tartışılarak görüşlerine yer verilen düşünce ve ilim insanların ve Özdenören'in yaklaşımları nispeten mukayeseli olarak tartışılmıştır.

Araştırmanın sonuçları ifade edilecek olursa; Özdenören'in düşünce perspektifinde modernizm, Batı toplumunun kendi bünyesinden ürettiği bir anlayışı ifade etmektedir. Bu anlayış kilise etkisini taşımaktadır. Bu etkinin politika, bilim, felsefe ve sanat üzerinde baskı oluşturduğu, bunlara yön verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kavram Müslüman toplumlarının yapısına uygun düşmemektedir. Bu minvalde Özdenören, modernliğin bilim ve teknik alanında kullanımına karşı değil, Müslüman toplumların bu kavramları olduğu gibi kabul etmesine itiraz etmektedir. Söz konusu modernizmin dayatmalarının ve sömürülerinin eleştirisiz kabulü; kültürel değerlerde, geleneklerde ve ahlâkî yapıda yozlaşma ve çözümlere sebebiyet vermektedir. Yani modernleşme sürecinde Batılı değerler Müslüman değerlerine savaş açmıştır. Bu savaş toplumsal buhran ve bunalımla sonuçlanmaktadır. Müslümanların kurtuluşu ise "Müslüman ahlâkı"nı temel saikleriyle toplumsal ve bireysel düzlemde gerçekleştirmekle mümkün olacaktır.

Özdenören, kendi kavramsal ve düşünsel yaklaşımlarıyla ahlâkı ortaya koyarken Müslüman ahlâkının zulme karşı çıkma, birlikte hareket etme, şükür, cömertlik gibi temel ilke ve kurallarıyla bu ahlâka uymayan zillate düşme, nankörlük, haset, kibir ve utanmazlık gibi davranışları da eserlerinde yeri geldikçe zikredip ele almaktadır. Böylece Müslüman ahlâkını geniş bir şekilde anlamlandırmaya girişmektedir.

Araştırmanın da gösterdiği üzere Özdenören, "Müslüman ahlâkı"nı vahiy ve sünnet perspektifinde takva anlayışıyla açıklamaktadır. Müslüman, Asrı Saadet Müslümanları gibi yeniden vahye dönerek ihlaslı bir imanı kalbine, düşüncesine ve

davranışlarına tatbik etmelidir. Takva anlayışı merkezinde yalnızca “Allah rızasını” gözeterek amel işleyen Müslüman hiçbir menfaate dayanmayan nesnel ve evrensel bütünlüğüyle üst ahlâkî değer ilkelerine sahip olacaktır. Dolayısıyla bu ahlâk anlayışı; Kant’ın ödev ahlâk anlayışı, Durkheim’in toplum menşeli ahlâk anlayışı, Weber’in oryantalist ahlâk anlayışı, Comte’un ilerlemeye dayalı ahlâk anlayışı gibi indirgemeci yaklaşımlarla kısıtlanamayacak kadar küllî bir sistemdir. Bu ahlak anlayışıyla tüm insanların Allah’ı içinde tamamen içselleştirerek, bütün eylemlerinde ona karşı sorumlu olduğunu hissederek yaşaması ahlâk yasasına uygun davranması anlamına gelmektedir. Bir anlamda bu yasa kendine ve topluma karşı görevlerini en iyi şekilde yapmayı gerekli görmektedir. Böylelikle iman, adalet ve iyiliğe dayalı mevcut toplumsal düzen yeniden inşa edilerek, güçlü İslâmi toplumsal sistemler kurulabilecektir. Müslümanların devletleri güçlü olursa, dünya düzeni de değişebilecektir. Bunun için tüm Müslümanlara şuurlu bir şekilde “Müslüman ahlâkı”nı, “Müslümanca yaşama” yı zorunlu kılar.

Sonuç olarak Özdenören’in; din ve ahlâk etkileşimi problematiği çerçevesinde takvanın sosyal açılımı olarak sunduğu “Müslüman Ahlâkı”na dair yaklaşımının değerlendirilmesi ve analizi, din ve ahlak sosyolojisi çalışmaları için önemli ve özgün bir açılım imkânı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, C. (1991). *Descartes, Hayatı ve Eserleri* (çev.M. Karasan) .İstanbul: MEB yayınları.
- Akçay, A. S. (1999). Gül Yetiştiren Adam. *Yedi İklim* . Şubat - Mart, 79-80.
- Akseki, A. H. (2006). *Ahlâk Dersleri. Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*,sad.Ali Arslan Aydın.İstanbul: Yasin Yayınları.
- Arıncı, C. (1999). *Çağdaş Bir Sokrates: Rasim Özdenören*. Yedi İklim: Rasim Özdenören' e Bir Armağan, C: XII, No: 107-108., 94, 95.
- Aron, R. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (çev. K. Alemdar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Arslan, A. (1987).*İbn Haldun'un İlmi ve Fikri Dünyası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın no:808.
- Aslan, B. (2008). *Rasim Özdenören 'in Kahramanlarında Kendini İdrak Biçimleri, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi: 80 sonrası Tük Hikâyesi Semp*. İstanbul: 104.
- Ata, B. (2003). *Toz Bize Neyi Anlatır*. Kaşgar. Sayı: 31; 227-229.
- Aydın, M. (1981). *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi*. Ankara: Umran Yayınları.
- Aydın, M. (2014). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. İstanbul: Açılım Kitap-Pınar Yayınları.
- Aydoğan, M. (2011). *Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören Kitabı*. Kayseri: Memursen Kayseri Şubesi Yayınları.

- Babanzade, A.N. (2011). *İslâm Ahlâkının Esasları*. İstanbul: Elips Yayınları.no:490.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler* (çev.Olcay Kunay). İstanbul: YKY.
- Barbarosoğlu, F. (2017). *İmaj ve Takva* . İstanbul:Profil Kitap Yayınları.
- Bauman Z.(2016). *Cemaatler (Çev.Nurdan Soysal)*.İstanbul:Say yayınları.
- Bayyığıt M.(2013).*Din Sosyolojisi*.Konya:Palet Yayınları.
- Bilgiseven, A.K. (1985).*Din Sosyolojisi*.İstanbul:Filiz Kitabevi.
- Bulut, M. (1996). *Sosyolojik Açıdan Ahlâk ve Ahlâk Eğitimi*. *Diyanet İlmi Dergi*. 12 (1).
- Cevizci, A. (2018). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çağrııcı, M. (2001). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul:TDV Yayınları.C.24.
- Demir, F. (1997). *İslâm Ahlâkı*. Ankara: DİB yayınları.
- Demirezen İ.(2015).*Tüketim Toplumu ve Din*.İstanbul: Dem yayınları.
- Descartes, R. (2015). *Ahlâk Üzerine Mektuplar* (çev.S. Sollers), İstanbul: Say Yayınları.
- Dirin, İ. (1999). Rasim Özdenören, Rasim Özdenören'e Bir Armağan. *Yedi İklim Dergisi*. 107-108; 55-56.
- Dönmezer, S. (1975). *Kriminoloji*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Durkheim, E. (1973), *Ahlâk ve Toplum*, (Çev.Duygu Çenesiz).İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2010a). *Ahlâk Eğitimi* (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Say yayınları. Yay.no:960.

- Durkheim, E. (2010b). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (Çev.Cemal Bali Akal).Ankara:Dost Kitabevi Yayınları.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar Toplumbilimsel İnceleme* (çev. Zühre İlkelen), İstanbul: Pozitif yayınları, Yay.no.9.
- Durkheim, E. (2014). *Toplumbilimsel İş Bölümü* (Çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınları, Yay, no;812.
- Durakoğlu, A. (2014). *Gazali'de Ahlâk Eğitimi*. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 34, Sayı 2; 211-226.
- Eraslan, S. (2011). *Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören Kitabı*. Kayseri,: Memursen Yayınları, Kayseri Şubesi Yayınları.
- Erdem, H. (2003). *Ahlâk Felsefesi*. Konya,Hü-Er yayınları.
- Erdem, M. D. (2009). Göstergebilim (Semiotik) Açısından Rasim Özdenören'in 'İt' Hikâyesi. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 4/6, Fall 2009, www.turkishstudies.net. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.876>,p.120-169.
- Erkilet, A. (2011). Modern İnsanı Asrı Saadette Müslümanlığa Çağırarak. *Hece Dergisi*. Ankara:169.sayı; 28, 29.
- Eryarsoy, M.N. (2008). *Rasim Özdenören- Hayatı- Sanatı- Eserleri*. İstanbul:Yüksek Lisans Tezi(yayınlanmamış).
- Erzen, M. (2013). *Modern Dünyanın Karmaşasından Tasavvuf Yoluna: Rasim Özdenören'in Denize Açılan Kapısı*". Ankara:Milli Eğitim Yayınları.
- Farabi (2015). *Fusulü'l Medeni* (çev. Ahmet Arslan). İstanbul:Divan Kitap Yayınları.

- Freyer, H. (2013). *Din Sosyolojisi* (çev.Turgut Kalpsüz). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fromm, E. (2004). *Sevme Sanatı*,(Çev.Murat Batmankaya). İstanbul:Say Yayınları.
- Game, A. ve Metcalfe, A. (1999). *Tutkulu Sosyoloji* (çev. Osman Akınbay). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Gazali, İ. (1987). *İhyau Ulumiddin*(Çev. Ahmet Serdaroğlu). İstanbul:Bedir Yayınları.
- Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve Psikiyatri*. İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Göçer. A. (1999).Güllerin Açılma Vakti. *Yedi İklim Dergi*. Şubat – Mart, 71,72, 73.
- Gökberk, M. (2014). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Görgün, T. (1999). İbn Haldun. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 19, Ankara:TDV Yayınları.
- Guénon, R. (2004). *Dante Ortaçağ'da Dinî Sembolizm*(Çev., İsmail Taşpınar) . İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gültekin, A. (1999). Rasim Özdenören Denemelerinin Genç Okura Etkisi Üzerine. *Yedi İklim Dergisi*. Şubat - Mart 1999, 93.
- Gündüz, M. (2010). *Ahlâk Sosyolojisi*. Ankara,Anı Yayınları. Yayın no: 91.
- Güngör, E. (1991). *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (1995). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Yayınları,19-20
- Gürdoğan, N. (1999).Sanat Özetlenemez .*Yedi İklim Dergisi*. Şubat - Mart , 17.
- Haksal, A.H. (1999). Rasim Özdenören' le Öyküsü ve Sanatı Üzerine Bir Konuşma. *Yedi İklim Dergisi*. Sayı: 107-108; 57-68.

- Haksal, A. H. (2003). Toz: İnsanın Ruh Damarlarında Gezinen Öyküler. *Kaşgar*. Sayı: 31; 196-203.
- Haldun, İ. (2009). *Mukaddime*, Hazır. Süleyman Uludağ. C.1,Dergah Yayınları.İstanbul
Yayın no:74.
- Hamidullah, M. (1993). *İslam Peygamberi: Hayatı ve Faaliyeti*.(çev. Salih Tuğ).
İstanbul: İrfan Yayımcılık.
- Hassan, Ü. (1977). *İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi*. Ankara:Sevinç Matbaası.
- Hece Dergisi (2011). Yedi Güzel Adamdan Biri Rasim Özdenören. *Hece*. Ocak, sayı:169; 5-11.
- Hegel, G. W. F. (2001). *Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, (Çev.,Tulin Bumin).İstanbul. YKY.
- Heyet (1995). *İslâm Gerçeği*. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları.
- İmam-ı Nevevi (2001). *Riyazüs Salihin*. c. 7. (çev. Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir ve diğerleri). İstanbul: Erkam Yayınları.
- İzveren, A.(1980). *Toplumsal Törebilim(Sosyal Ahlâk)*. Ankara. Ankara İktisadi ve Tic.İl.Akd.Yay.Yay.no:130; 3.
- Kabaklı, A. (2006). *Rasim Özdenören, Türk Edebiyatı Tarihi*. C. V, İstanbul:Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- Kant, I. (1994). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* (çev. İoanna Kuçuradi).Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (çev.İoanna Kuçuradi).Ankara:Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Karal, C. ve Erdem Ö. (2001). Rasim Özdenören’le, Ben İsterim ki Bu Öyküler Okunduğunda İnsan Kendini Yücelmiş Hissetsin, *Kaşgar Edeb.Kültür*. Sayı: 20; 75,135.
- Karaman, H. (2017). *Kur'an Yolu Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Cilt: 1.
- Karatepe, M.İ. (1999). Gül Yetiştiren Adam’da Anlatım Tutumu ve Tekniğe Dair Bir İnceleme. *Yedi İklim*, Şubat – Mart, 74.
- Karatepe, Ş. (1993), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul:İz Yayıncılık.
- Kırktorun, M. (2016). *Hece Dergisi*. Ankara: Hece Yayıncılık, 616-620.
- Komisyon (2005). *Türkçe Sözlük*. 10. Baskı. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kozak, E. (1984). *İbn Haldun’a Göre İnsan, Toplum, İktisat*. İstanbul: Pınar yayınları.
- Laberthonnière (1959). *Descartes Üzerine Tetkikler* (Çev. Mehmet Karasan). Ankara: Maarif Yayınevi.
- Lipson L. (2003), *Uygarlığın Ahlâki Bunalımları*. (çev. Jale Çam Yeşiltaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları 2. Baskı.
- Magill, F. (1992). *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği* (çev. V. Mutal). İstanbul:. Dergâh Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları N.:129.
- Meriç, C. (2017). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları N:195.
- Mevlana (1984). *Rubailer*. Haz. A. Gölpınarlı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Nielson, K. (1967). *İbn Haldun’un Ahlâk Hakkındaki Görüşleri*.(naklen: Kuyurtar,M.,, Ege Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 1992).

Numani, A.Ş. (1972). *İslâm'ın Fikir Kılıcı Bütün Cepheleriyle Gazali*(çev.Yusuf Karaca), İstanbul:Baytan kitapevi.

Okumuş E.(1999).İbn Haldun ve Osmanlı'da Çöküş Tartışmaları. İstanbul: *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*.1999/1, sayı:6; 183-209.

Okumuş, E. (2008). *Osmanlı'nın Gözüyle İbn Haldun*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Okumuş, E. (2014). *İmandan Ahlâka Yenilenme*. İstanbul:İnsan Yayınları.

Okumuş, E. (2015a). *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*. Ankara:İnsan Yayınları.

Okumuş, E. (2015b). *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Okumuş, E. (2017). *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*. Ankara: İnsan Yayınları.

Okumuş E. (2018). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları.

Orman S. (1986). *Gazali*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Oruç, C. (2009). *İmam-ı Gazali'nin Eğitim Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Osmanoğlu, E. – Özdemir, E. (2001). Rasim Özdenören ile söyleşi,- Huzurun Öyküsü Olmaz. *Mağara*. S.10; 35-54.

Özdenören, R. (1996).*Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdenören, R. (2002). *Köpekçe Düşünceler*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdenören, R. (2003). *Yazı, İmge ve Gerçeklik*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdenören, R. (2008a). *Denize Açılan Kapı*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Özdenören, R. (2009b), *Toz*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2009c), *Kent İlişkileri*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2009d), *Siyasal İstiareler*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2009e), *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2010a), *Çok Sesli Ölüm*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2010b), *Kuyu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2010c), *Acemi Yolcu*, İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2012a), *Ansızın Yola Çıkmak*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2012b), *Çarpılmışlar*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2012c), *Çözülme*. İstanbul: İz yayınları.
- Özdenören, R. (2013), *Yaşadığımız Günler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören R.(2014a), *Ben, Hayat ve Ölüm*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2014b), *Kafa Karıştıran Kelimeler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2014 c), *Düşünsel Duruş*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2014d), *Yüzler*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2014e), *Aşkın Diyalektiği*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2015a), *Eşikte Duran İnsan*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdenören, R. (2015b), *İki Dünya*. İstanbul: İz yayınları.

Özdenören ,R. (2015c). *Yeniden İnanmak*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdenören, R. (2015 d), *Uyumsuzlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdenören, R. (2015e), *Zekât Faizin Zıddıdır* . Yeni Şafak Gazetesi, 5 Temmuz 2015 (<https://www.yenisafak.com/yazarlar/rasimozdenoren/zekt-faizin-ziddidir-2015863>, erişim tarihi 11.8.2019)

Özdenören, R. (2016a). *Hece Dergisi*, Hece Yayınları, 234,235,236; 621-623.

Özdenören, R. (2016b). *Erdemden Daha Fazlası: Müslüman Ahlâkı*. Yeni Şafak Gazetesi 18.12.2016(<https://www.yenisafak.com/yazarlar/rasim-Özdenoren/erdemden-daha-fazlasi-musluman-ahlki-2034925>), Erişim Tarihi: 04.11.2018)

Özdenören, R. (2016c). *Ruhun Malzemeleri*. İstanbul:İz Yayıncılık.

Özdenören, R. (2016d). *İmkânsız Öyküler*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdenören, R. (2017a). *Müslümanca Yaşamak*. İstanbul: İz Yayınları.

Özdenören, R. (2017b). *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*. İstanbul: İz Yayınları.

Özdenören, R. (2017c). *Gül Yetiştiren Adam*. İstanbul: İz Yayınları.

Özdenören, R. (2018a). *Gıybet ve İftira*. Yeni Şafak Gazetesi . 11 Ocak 2018 (<https://www.yenisafak.com/yazarlar/rasimozdenoren/giybet-ve-iftira-2041944>, Erişim Tarihi 21.04.2019).

Özdenören, R. (2018b). *Hadislerin Işığında Hz.Muhammed*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özgül, G. (2010). *Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde Moral Değerlerin Çözülüşü ve Kimlik Bunalımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özturan, H.(2015). *Ahlâk Felsefesinin Temel Problemler*. Ankara: İLEM kitaplığı yayın no: 1300.

Rahman, A. (2006). *Ali Şeriatî-Bir İslâmî Ütopyacısının Biyografisi* (çev. Zehra Savan). İstanbul: Kapı Yayınları.1. Basım.

Ritzer G.(2019).*Toplunun Mcdonaldlaştırılması*(Çev.Akın Emre Pilgir). İstanbul: Ayrıntı yayınları

Rudani (2011). *Cemu'l –Fevid* (çev.Hüseyin Yıldız). İstanbul: Ocak Yayıncılık,c.7.

Sartre, J.P. (1997). *Varoluşçuluk (Existentialisme)* (çev. Asım Bezirci). İstanbul:Say yayınları, 13. Baskı.

Sağlık, Ş. (2007). Rasim Özdenören ve Yaşar Kaplan'ın Öyküleri. *Hece* , Haziran Temmuz say. Öykü, 21; 63- 73.

Say, Ö. (2003). Toplumsal Çözülme ve Rasim Özdenören Hikâyeciliği (Çözülme ve Çok Sesli Bir Ölüm. *Kaşgar*. Sayı: 31; 196-203.

Seyyar, A. (2003). *Ahlâk Terimleri*(*Ansiklopedik Sözlük*). İstanbul: Beta Yayınevi.

Swingewood, A. (2009). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (çev.Osman Akınhay). Ankara:Bilim ve Sanat Yayınevi.

Şahin, V. (2014). Rasim Özdenören Öykülerinde Kendine Dönüş İzlekleri. *Elazığ: Fırat Üniv.Sosyal Bil.Dergisi* c.24 sayı.2; 31-41, 37.

Şeriatî, A. (1990) .*Ümmet ve İmamet*(çev.A.Sait).Ankara:Fecr Yayınları.

Şeriatî, A. (2015). *Öze Dönüş*(çev.Okumuş E). Ankara: Fecr Yayınları.

Tarhan, N. (2010).*Modernizmin İki Sonucu: Egoizm ve Konfortizm*. Yeni Şafak Gazetesi (<https://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/modernizmin-iki-sonucu%3b-egoizm-ve-komfortizm-243928>, Erişim Tarihi:1.11.2019)

Taşkın, G. (1999). *İrticai Yaratan Kim, Modernleşme*. Yeni Şafak Gazetesi, 4 Haziran 1999 (<https://www.yenisafak.com/yazarlar/gaffartaskin/irticai-yaratan-kim-42489>, Erişim Tarihi 23.8.2019)

Tillich. P. (2006). *Ahlâk ve Ötesi*. (çev. Aliye Çınar). Ankara: Elis yayınları.

Timur, K. (2011). Rasim Özdenören'in Öykülerinde Yabancılaşma, *Medeniyetin Burçları: Rasim Özdenören Kitabı* (Haz. Ali Dursun, Turan Karataş). Kayseri: Memur-Sen Kayseri .

Topçu, N. (2018). *Ahlâk Dersleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tosun, N. (1996). *Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Türkdoğan, O. (1988). *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*. İstanbul :Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Ülken, H.Z. (2001) . *Ahlâk*. İstanbul: Ülken yayınları. 2. Baskı.

Ünlü, S. (1999). Hastalar ve Işıklar ya da İnsanı İçerden Kuşatan Bir Tavır. *Yedi İklim*. Sayı:107-108; 41.

Weber, M. (2012). *Din Sosyolojisi* .(Çev.Latif Boyacı) . İstanbul: Yarın Yayınevi.

Yıldız, A.D. (2011). Rasim Özdenören Hikâyesinin Tematik Boyutu Üzerine. *Hece*. Sayı:169; 238-247.

Yorulmaz, H. (1999). Bir Yazarın Şehri. *Yedi İklim*. Sayı: 107-108; 43-49.

Yumuşak, F.C. (2012). “*Rasim Özdenören ve Öykücülüğü* . (Prof. Dr. Coşkun AK Armağanı). Volume 7/2, Spring 2012, www.turkishstudies.net, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3243>; 1281-1299.

Yüksel, M. (2001). *Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi.